

Nietzsche

DINCOLO DE BINE SI DE RĂU

Traducere din germană
de Radu Gabriel Părvu

book

HUMANITAS

DINCOLO DE BINE ȘI DE RĂU

Friedrich Nietzsche, filozof al culturii, filolog, scriitor, una dintre figurile ilustre ale gândirii moderne din secolul al XIX-lea, s-a născut la 15 octombrie 1844 la Röcken, lângă Lützen, în Germania, într-o familie de pastori luterani. După studii liceale la colegiul din Pforta, urmează cursurile universităților din Bonn și Leipzig, mai întâi la Facultatea de Teologie, apoi la cea de Filologie Clasică, avându-l ca profesor pe cunoscutul Friedrich Wilhelm Ritschl. Distingându-se, încă din timpul studiilor, ca un strălucit cercetător, Nietzsche este propus de Ritschl pentru catedra de filologie clasică la Universitatea din Basel, unde ocupă, în 1869, un post de profesor. Din acea perioadă datează prietenia lui Nietzsche – el însuși muzician și compozitor – cu Richard Wagner, a cărui personalitate a avut asupra gândirii nietzscheene o influență substanțială. Decisivă a fost însă, pentru Nietzsche, întâlnirea cu filozofia lui Schopenhauer. În 1872 apare *Nașterea tragediei din spiritul muzicii*, studiu ce s-a bucurat de un deosebit ecou; între 1873 și 1876 apar *Considerații inactuale* – o culegere de studii și reflecții filozofice. Începând cu 1876, starea sănătății sale se înrăutățește treptat, astfel încât, în 1879, renunță la postul de profesor, stabilindu-se alternativ în Elveția, la Sils-Maria pe valea Innului, în Italia și în sudul Franței, consacrându-se doar scrisului. Din 1878 datează *Omenesc, prea omenesc*, iar în 1881 apare *Aurora. Gânduri asupra prejudecăților morale*. În 1882 publică *Știința voioasă*, urmată de *Așa grăit-a Zarathustra* (1883–1884), *Dincolo de bine și de rău* (1886), *Despre genealogia moralei* (1887), precum și de noi ediții ale lucrărilor anterioare. În 1889 apare *Amurgul idolilor*. În același an, Nietzsche, grav bolnav psihic, este internat în diferite clinici. După câteva intervale de remisiune, în care se ocupă de reeditări, de traduceri din operele sale și de corespondență, se stinge din viață în 1900, la Weimar.

FRIEDRICH NIETZSCHE

Dincolo de bine și de rău
Prolog la o filozofie a viitorului

Traducere din germană de
RADU GABRIEL PÂRVU

Traducerea textelor în versuri de
IOANA PÂRVULESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Cătălin Cioabă
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru
Corectori: Andreea Niță, Cristina Jelescu

Friedrich Nietzsche
Jenseits von Gut und Böse: Vorspiel einer Philosophie der Zukunft

Fotografia de pe copertă: © Numskyman | Dreamstime.com

© Humanitas, 2015, pentru prezenta versiune românească

ISBN 978-973-50-4935-5 (pdf)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Notă asupra ediției

Traducerea urmează textul din ediția *Werke in drei Bänden (Opere în trei volume)*, îngrijită de Karl Schlechta și publicată de Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, în 1997. A fost totodată consultată ediția online Friedrich Nietzsche, *Beyond Good and Evil. Prelude to a Future Philosophy*, translated by Ian Johnston, Malaspina University-College, Nanaimo, BC, web edition edited and published by Holtof Donné (2011).

Pe parcursul pregătirii cărții pentru tipar, au fost adăugate în ediția de față, de către redactor, note explicative cu privire la referințele culturale și istorice care apar în textul lui Nietzsche. Alături de ele se regăsesc note ale traducătorului (semnalate prin mențiunea „n. trad.“)

Epoda intitulată *Din munții înalți*, care încheie volumul, precum și versurile din cuprinsul fragmentelor 228 și 256 au fost transpuse în limba română de Ioana Pârvulescu.

Cuvânt înainte

Presupunând că adevărul este o femeie, cum să nu fie întemeiată suspiciunea că toți filozofii, în măsura în care au fost dogmatici, nu s-au priceput la femei? Că îngrozitoarea gravitate și insistența stângace cu care ei s-au obișnuit să se îndrepte până acum către adevăr n-au fost decât niște mijloace inabile și indecente de a face o impresie bună asupra vreunei muieri? Sigur este că adevărul nu s-a lăsat cucerit – iar dogmatica de orice fel se înfățișează astăzi posomorâtă și lipsită de curaj. Asta *dacă* îi mai e dat să apară! Căci există zeflemiști care susțin că ea a decăzut cu totul, că întreaga dogmatică este la pământ, ba chiar mai mult, că toată dogmatica trage să moară. Serios vorbind, există motive temeinice să sperăm că orice dogmatizare a filozofiei, oricât de solemn și definitiv valabil se va fi manifestat ea, nu poate fi totuși decât o nobilă și puerilă încercare a unui novice! Și pesemne că se apropie timpul când vom înțelege tot mai bine că, pentru a pune piatra de temelie a unor asemenea edificii filozofice sublime și necondiționate pe care le-au înălțat până acum dogmaticii, a fost de-ajuns vreo superstiție populară din vremuri imemorabile (ca superstiția despre suflet, care, fiind o superstiție a subiectului și a eului, n-a încetat nici astăzi să facă rău) ori eventual vreun joc de cuvinte, vreo ispită din

partea gramaticii sau generalizarea îndrăzneță a unor fapte foarte restrânse, foarte personale și foarte omenești – prea omenești. Să sperăm că filozofia dogmaticilor a fost doar o promisiune făcută peste milenii, așa cum a fost cândva astrologia, în slujba căreia s-au depus pesemne mai multe eforturi, s-au consumat mai mulți bani, mai multă ingeniozitate și răbdare decât s-au cheltuit până acum pentru vreo știință propriu-zisă – astrologiei și pretențiilor ei „supranaturale“ li se datorează grandiosul stil arhitectonic din Asia și din Egipt. Se pare că toate lucrurile mari, spre a se înscrie cu pretenții de veșnicie în inima umanității, trebuie mai întâi să colinde pământul în chip de pocitanii înspăimântătoare; o astfel de figură grotescă a fost filozofia dogmatică; de exemplu, doctrina Vedanta în Asia și platonismul în Europa. Să nu fim ingrași față de acestea, chiar dacă trebuie să recunoaștem fără doar și poate că, dintre toate erorile, cea mai gravă, mai rezistentă în timp și mai periculoasă de până acum a fost greșeala unui dogmatic, și anume născocirea lui Platon privitoare la spiritul pur și la binele în sine. Dar de acum, după ce ea a fost depășită, iar Europa răsuflă ușurată după acest coșmar și își permite să se bucure cel puțin de un somn mai sănătos, noi, cei *a căror misiune este însăși starea de veghe*, moștenim întreaga energie dezvoltată de lupta împotriva acestei erori. Desigur, ca să vorbim despre spirit și despre bine așa cum a făcut-o Platon, ar însemna să răsturnăm adevărul și să renegăm perspectivismul însuși – condiția fundamentală a vieții; negreșit, cineva ar putea să întrebe, ca un medic: „De unde să fi apărut o asemenea boală la Platon, cel mai frumos produs al Antichității? Să-l fi corupt destrăbălatul de Socrate? Să fi fost totuși Socrate corupătorul tineretului? Și să-și fi meritat el cucuta?“ – Însă lupta împotriva lui Platon, sau, spre a mă exprima mai limpede și „într-un mod popular“, lupta contra opresiunii milenare a Bisericii

creștine – căci creștinismul este platonism pentru „popor“ – a creat în Europa o splendidă tensiune spirituală, așa cum nu mai existase pe pământ; cu un arc atât de încordat se puteau lovi de-acum cele mai îndepărtate ținte. Firește, europeanul resimte această tensiune ca pe o stare de criză; și s-au făcut deja două ample încercări de a slăbi acest arc: o dată de către iezuiți, iar a doua oară de către iluminiștii democrați – care, cu ajutorul libertății presei și al lecturii gazetelor, puteau face realmente ca spiritul să nu se mai simtă „la ananghie“ chiar atât de lesne. (Germanii au inventat praful de pușcă – întreaga mea considerație pentru asta! După aceea însă au reechilibrat situația... au inventat tiparnița.) Dar noi – care nu suntem nici iezuiți, nici democrați și nici măcar destul de germani, noi, *buni europeni* și spirite libere, *foarte libere* – simțim încă toată ananghia spiritului și întreaga tensiune a arcului său! Și poate că avem și săgeata, adică misiunea de dus la împlinire și – cine știe? – *ținta...*

Sils-Maria, Oberengadin
iunie 1885

Dincolo de bine și de rău

Capitolul I
DESPRE PREJUDECĂȚILE
FILOZOFILOR

1

Voința de adevăr, care continuă să ne ispitească spre acțiuni temerare, acea faimoasă sinceritate despre care toți filozofii de până acum au vorbit cu respect – câte probleme nu ne-a mai pus această voință de adevăr! Ce întrebări ciudate, grave și problematice! Asta-i deja o poveste lungă... și totuși pare că de-abia a început. Ce-i de mirare dacă până la urmă devenim dintr-o dată neîncredători, ne pierdem răbdarea și facem stânga-mprejur? Că noi învățăm la rândul nostru de la acest Sfinx cum să punem întrebări? *Cine*, de fapt, ne pune aici întrebări? *Ce parte* din noi tinde în fond „spre adevăr“? – Am zăbovit realmente multă vreme în fața întrebării privitoare la cauza acestei voințe... până când ne-am oprit definitiv în fața unei probleme și mai radicale. Ne-am întrebat care este *valoarea* acestei voințe. Admițând că vrem adevărul: *de ce nu, mai degrabă*, neadevărul? Și incertitudinea? Sau chiar ignoranța? Ni s-a înfățișat problema valorii adevărului – sau noi am fost cei care ne-am prezentat în fața acestei probleme? Care dintre noi este aici Oedip? Și care e Sfinxul? După cât se pare, este un loc unde-și dau întâlnire problemele și semnele de întrebare. Ne va crede oare cineva dacă vom spune că, după părerea noastră, problema n-a mai

fost pusă în discuție până acum? Că o vedem, o urmărim și o *înfruntăm* pentru prima oară? Deoarece aceasta implică un risc, și poate că altul mai mare nici nu există.

2

„Cum s-ar *putea* naște ceva din opusul său? De pildă, adevărul, din eroare? Sau voința de adevăr, din voința de amăgire? Sau fapta dezinteresată, din egoism? Sau pura contemplație senină a înțeleptului, din cupiditate? O asemenea geneză este cu neputință; cine visează la ea e un nebun sau chiar mai rău; lucrurile de maximă valoare trebuie să aibă o altă origine, una *proprie* – ele nu pot proveni din această lume meschină, plină de amăgiri, ademenitoare și efemeră, din acest haos de iluzii și poftă. Dimpotrivă, temeiul lor trebuie să se afle în sânul Ființei, în ceva imuabil, într-un Dumnezeu ascuns, în «lucrul în sine» – *acolo*, și nicăieri altundeva!“ – Judecata de acest tip e prejudecata tipică, în funcție de care pot fi recunoscuți metafizicienii din toate timpurile; acest mod de a judeca constituie fundalul tuturor operațiilor lor logice; plecând de la această „credință“, ei își dau silința să ajungă la „cunoaștere“, la ceva botezat solemn, în final, cu numele de „adevăr“. Credința fundamentală a metafizicienilor este *credința în antiteza valorilor*. Nici celor mai prevăzători dintre ei nu le-a venit ideea să se îndoiască de la bun început, când asta era totuși imperios necesar; chiar dacă ei își propuseseră ferm *de omnibus dubitandum* [să se îndoiască de toate]. Pentru că este legitim să punem la îndoială, în primul rând, existența antitezelor în general, iar, în al doilea rând, să ne întrebăm dacă acele evaluări populare și antinomii valorice asupra cărora și-au pus pecetea metafizicienii nu sunt cumva simple aprecieri de suprafață. Ele pot fi foarte bine doar niște perspective provizorii sau, mai degrabă, niște priviri aruncate dintr-un

unghi oarecare, eventual de jos în sus, „din perspectiva broaștei“, să zicem, spre a împrumuta o expresie curentă printre pictori. Oricât de mare ar fi valoarea atribuită adevărului, sincerității și altruismului, ar fi posibil ca aparenței, voinței de amăgire, egoismului și lăcomiei să le revină în principiu o valoare superioară pentru tot ceea ce înseamnă viață. Ar mai fi posibil ca elementele ce constituie valoarea lucrurilor bune și respectate să conștie tocmai într-o insidioasă înrudire, legătură, împletire sau poate chiar identitate cu lucrurile rele și aparent opuse. Poate! – Dar cine are chef să se ocupe cu asemenea posibilități periculoase! Pentru asta trebuie să așteptăm venirea unei noi specii de filozofi, unii cu alte gusturi și înclinații, opuse celor de până acum: filozofii primejdiosului „poate“, în toate sensurile acestui cuvânt. Și, vorbind cu toată seriozitatea: eu văd ivindu-se astfel de noi filozofi.

3

După ce destulă vreme nu i-am scăpat din ochi pe filozofi și i-am citit printre rânduri, îmi spun: cea mai mare parte a gândirii conștiente, inclusiv gândirea filozofică, trebuie să fie socotită încă printre activitățile instinctive; în această privință trebuie să învățăm să judecăm lucrurile altfel, după cum am făcut-o și în privința eredității și a „trăsăturilor innăscute“. Așa cum actul nașterii nu este luat în considerare de-a lungul întregului proces evolutiv al eredității, tot astfel conștiința nu este *opusă*, într-un sens decisiv, instinctivului; cea mai mare parte a gândirii conștiente a unui filozof este condusă din umbră de instinctele sale și e silită să o apuce pe anumite căi. Chiar îndărătul întregii logici și al aparentei ei autonomii de mișcare se află preferințe valorice sau, mai limpede spus, cerințe fiziologice orientate spre conservarea unui anumit mod de viață. De pildă, se spune că determinatul este mai

prețios decât indeterminatul, că aparența valorează mai puțin decât „adevărul“; oricâtă importanță normativă au pentru *noi* asemenea aprecieri, ele n-ar putea fi totuși decât superficiale; sunt un fel de neghiobii care pot fi necesare tocmai pentru conservarea unor ființe cum suntem noi. Asta, desigur, dacă admitem că omul nu este chiar „măsura lucrurilor“...

4

Falsitatea unei judecăți nu constituie pentru noi o obiecție împotriva acesteia; poate că asta sună cel mai ciudat în noul nostru limbaj. Întrebarea este în ce măsură o asemenea judecată favorizează și conservă viața, întreține specia și poate chiar o ameliorează; iar noi suntem principial înclinați să afirmăm că judecățile cele mai false (dintre care fac parte judecățile sintetice *a priori*) sunt pentru noi cele mai indispensabile și că omul n-ar putea trăi fără a valida ficțiunile logice, fără a compara realitatea cu lumea pur imaginară a necondiționatului identic cu sine, fără a falsifica permanent lumea prin intermediul numărului – că renunțarea la judecățile false ar însemna o renunțare la viață, o negare a vieții. A recunoaște neadevărul drept condiție a vieții înseamnă, firește, a opune rezistență într-un mod periculos sentimentului obișnuit al valorii; iar o filozofie care îndrăznește să facă una ca asta se plasează singură deja dincolo de bine și de rău.

5

Ceea ce ne împinge să-i privim pe toți filozofii pe jumătate cu neîncredere, pe jumătate cu ironie nu este faptul că descoperim tot mereu cât de inocenți sunt – cât de des și de ușor nimeresc greșit și se rătăcesc, pe scurt, cât sunt de copilăroși și infantili –, ci faptul că ei nu se comportă cu destulă onestitate,

având în vedere că toți clamează virtutea de îndată ce este atinsă, chiar și pe departe, problema sincerității. Ei se prefac cu toții că și-ar fi descoperit și obținut propriile opinii prin dezvoltarea de la sine a unei dialectici reci, pure, de o divină indiferență (spre deosebire de tot soiul de mistici care, mai cinstiți și mai nătângi decât ei, vorbesc despre „inspirație“). Asta deși, în fond, o teză adoptată în prealabil, o idee spontană, o „sugestie“ și de cele mai multe ori o dorință arzătoare, abstractizată și bine cernută, sunt apărute de ei cu argumente pe care abia ulterior stau să le caute. – Cu toții sunt niște avocați ce nu doresc să fie numiți astfel, iar în majoritatea cazurilor sunt chiar susținători vicleni ai prejudecăților lor, botezate de ei „adevăruri“. De asemenea, sunt *foarte* departe de a avea conștiința morală care, plină de cutezanță, recunoaște față de sine tocmai acest lucru; sunt foarte departe de a avea bunul-gust al curajului ce chiar dă de înțeles așa ceva, fie pentru a pune în gardă un dușman sau un prieten, fie pentru a brava sau pentru a se autopersifla. Tartuferia pe cât de rigidă, pe atât de cuviincioasă cu care bătrânul Kant ne atrage pe drumurile ascunse ale dialecticii, drumuri ce ne duc spre „imperativul“ său „categoric“ – mai bine zis, ne ademenesc către el –, acest spectacol ne face să zâmbim pe răsfățații de noi, care ne amuzăm teribil când urmărim cu atenție vicleniile subtile ale vechilor moralști și predicatori ai eticii. Sau, încă și mai mult, acea scamatorie prezentată într-o formă matematică, acel hocus-pocus cu care Spinoza și-a blindat filozofia, punându-i parcă o mască de bronz – ea nefiind până la urmă decât „iubirea de *propria* înțelepciune“, dacă este să interpretăm cuvântul așa cum trebuie –, pentru a-l descuraja astfel de la bun început pe agresorul ce ar îndrăzni să arunce o privire spre această fecioară de necucerit, Palas Atena... câtă timiditate și vulnerabilitate proprie trădează această mascaradă a unui bolnav singuratic!

6

Treptat a devenit clar pentru mine ce a fost până acum orice mare filozofie: și anume, confesiunea autorului ei și un fel de *mémoires* involuntare și insesizabile; de asemenea, că intențiile morale (sau imorale) au constituit în orice filozofie adevăratul germen vital, din care a crescut întotdeauna întreaga plantă. De fapt, pentru a explica modul în care un filozof a ajuns să facă realmente cele mai de neînțeles afirmații metafizice, este bine (și prudent) să ne întrebăm mai întâi, de fiecare dată: ce morală urmăresc ele (sau ce caută el)? În consecință, nu cred că părintele filozofiei este vreun „impuls spre cunoaștere”, ci mai degrabă că, aici ca și în altă parte, un alt impuls s-a slujit de cunoaștere (sau de o necunoaștere!) doar ca de un instrument. Cine examinează însă impulsurile fundamentale ale omului, spre a vedea până unde vor fi acționat ele, tocmai aici, în calitate de genii *inspiratoare* (sau demoni și spiriduși), va constata că toate au făcut cândva filozofie și că fiecareia dintre ele îi place enorm să se prezinte *pe sine* drept ultim scop al existenței și ca *stăpân* legitim al tuturor celorlalte impulsuri. Căci fiecare impuls tinde să domine; și, *ca atare*, încearcă să filozofeze. – Desigur, în cazul învățaților, al oamenilor cu aptitudini științifice autentice, lucrurile pot sta altfel – „mai bine”, ca să zicem așa; la ei poate exista într-adevăr ceva aidoma unui impuls spre cunoaștere, un mic mecanism independent, ca de ceasornic, care, dacă e bine întors, se apucă de lucru cu mult zel, fără ca toate celelalte impulsuri ale aceluși învățat să participe la această activitate în mod substanțial. De aceea, „interesele” propriu-zise ale savantului se găsesc, de obicei, în cu totul altă parte – de pildă în sfera familiei, sau a câștigurilor, sau în politică; ba chiar este aproape indiferent dacă micul său mecanism este plasat în cutare sau cutare sector al științei și dacă tânărul muncitor „care promite” are să ajungă un bun filolog sau un expert în ciuperci sau un chimist; pe el nu-l *definește* faptul că

devine una ori alta. Din contră, la un filozof nu există absolut nimic impersonal; în special morala lui atestă, în mod categoric și decisiv, *cine este el* – adică în ce raporturi ierarhice se află impulsurile sale naturale cele mai intime.

7

Cât de răutăcioși pot fi filozofii! Eu nu cunosc nimic mai otrăvitor decât gluma pe care și-a permis-o Epicur față de Platon și platonicieni; i-a numit *Dionysiokolakes*. Textual și la prima vedere, asta înseamnă „lingușitorii lui Dionysos”¹, așadar acoliți ai tiranilor și lingăi ordinari; dar, pe lângă acestea, termenul mai vrea să spună că „toți aceștia sunt niște actori care n-au nimic autentic” (căci *Dionysokolax* era denumirea populară a actorului). Iar acest ultim sens constituie de fapt răutatea lansată de Epicur împotriva lui Platon: el era dezgustat de maniera grandilocventă de a se pune în scenă, lucru la care Platon, împreună cu discipolii săi, se dovedea maestru și la care Epicur nu se pricepea... El, bătrânul dascăl din Samos, care a stat ascuns în mica sa grădină din Atena și a scris trei sute de cărți, poate din furie și din invidie față de Platon ... cine știe? – Greciei i-a trebuit un secol pentru a-și da seama cine fusese Epicur, acest zeu al grădinii. – Dar chiar și-o fi dat seama?

8

În orice filozofie există un moment în care intră în scenă „convingerea” filozofului; sau, spre a vorbi pe limba unui mister antic:

---

1. Dionysos I (cca 432–367 î.Cr.), tiranul Siracuzei.

*Adventavit asinus
pulcher et fortissimus*
[„Iacătă măgarul
frumos și preaputernic“].

9

Vreți să *trăiți* „în concordanță cu natura“? O, voi, stoci nobili, ce vorbe înșelătoare! Imaginați-vă o ființă precum natura, peste măsură de risipitoare, peste măsură de indiferentă, fără intenții și alte considerente, neîndurătoare și nedreaptă, deopotrivă fertilă și stearpă și incertă, închipuiți-vă indiferența însăși devenită putere: cum ați *putea* trăi în conformitate cu această indiferență? Viața... nu înseamnă oare tocmai dorința de a fi altfel decât această natură? A trăi nu înseamnă oare a evalua, a prefera, a fi nedrept, a fi îngrădit, a dori să fii diferit? Și, admitând că imperativul vostru de „a trăi în concordanță cu natura“ nu înseamnă în fond decât „a trăi conform vieții“ – cum ați putea să *nu* o faceți? La ce bun să faceți un principiu din ceea ce sunteți și trebuie să fiți voi înșivă? În realitate, lucrurile stau cu totul altfel: în vreme ce pretindeți, plini de încântare, că ați identificat în natură canonul legii voastre, voi, actori bizari care se păcălesc singuri, doriți ceva opus. Orgoliul vostru vrea să-i prescrie chiar naturii morala voastră, idealul vostru, și să le încorporeze în ea; voi cereți ca ea să fie o natură „potrivit stocilor“ și ați dori ca întreaga existență să fie numai după chipul vostru – ca o uriașă și veșnică proslăvire și generalizare a stoicismului! Cu toată dragostea voastră pentru adevăr, vă dați silința – cu atâta perseverență, de-atâta vreme, privind fix, ca hipnotizați – să vedeți natura *într-un mod fals*, adică într-o manieră stoică, până când nu mai sunteți capabili s-o vedeți altfel –, iar o anumită trufie insondabilă vă insuflă în cele din urmă speranța dementă

că, *întrucât* voi știți să vă tiranizați singuri – stoicismul echivalând cu tirania aplicată sieși –, și natura se va lăsa tiranizată: nu-i oare stoicul o *parte* a naturii?... Dar aceasta este o veche și eternă poveste; ce s-a întâmplat odinioară cu stoicii se mai întâmplă și astăzi, de îndată ce o filozofie începe să creadă în ea însăși. Ea creează mereu o lume după chipul ei și nu poate proceda altfel; filozofia este însuși acest impuls tiranic, cea mai spirituală voință de putere, voința de „creare a lumii“, de *causa prima*.

10

Râvna și subtilitatea, aș spune chiar viclenia cu care problema „lumii reale și a celei aparente“ este atacată astăzi în toată Europa dau de gândit și impun o ascultare atentă; iar cine nu aude în fundalul acestora altceva decât „voința de adevăr“ nu se bucură, cu siguranță, de auzul cel mai fin. În cazuri izolate și rare se poate întâmpla ca aici să intre în joc, realmente, o asemenea voință de adevăr, un anumit curaj exagerat și aventuros, ambiția unui metafizician aflat într-o situație fără ieșire; în definitiv, acesta preferă întotdeauna un pumn de „certitudini“ unei întregi căruțe pline de frumoașe posibilități. Pot exista chiar fanatici puritani ai conștiinței morale, care preferă să aștepte moartea cu credința într-un nimic sigur decât în ceva incert. Însă asta înseamnă nihilism și indică un suflet disperat, mort de oboseală, oricât de curajoase ar fi gesturile unei asemenea virtuți. La gânditorii mai puternici, plini de vitalitate și încă însetați de viață, lucrurile par să stea totuși altfel: atunci când ei se împotrivesc aparentei și rostesc deja cu trufie cuvântul „perspectivist“ și când dau crezare propriului lor trup cam tot atât de puțin cât iluziei optice care le spune că „Pământul nu se mișcă“, lăsând astfel – aparent binedispuși – să le scape din mâini cea mai sigură avere (căci în ce să credem acum cu mai multă

convingere decât în propriul corp?), cine știe dacă ei nu caută să recucerească în fond ceva ce au stăpânit cândva cu și *mai multă certitudine*, ceva din vechiul patrimoniu al credinței de altădată, poate „sufletul nemuritor“, poate „bătrânul Dumnezeu“, pe scurt, idei în virtutea cărora putem trăi mai bine – cu alte cuvinte, cu mai multă vigoare și seninătate – decât dacă ne bizuim pe „ideile moderne“? Aici își găsește locul *suspiciunea* față de aceste idei moderne, neîncrederea în tot ceea ce a fost construit ieri și azi; poate că este aici un amestec de ușor dezgust și de dispreț care nu mai suportă acel *bric-à-brac* al conceptelor de cea mai diversă proveniență, scos la vânzare în prezent de așa-numitul pozitivism; poate că intervine scârba ce cuprinde un gust mai rafinat în fața bălciului bălțat și ferfenițit oferit de toți acești filozofaștri realiști, la care nimic nu este nou și autentic, exceptând această împetriștare. Cred că, în această privință, se cuvine să le dăm dreptate actualilor antirealiști sceptici și celor care analizează la microscop cunoașterea: instinctul lor, care-i mână departe de realitatea *modernă*, este incontestabil – ce ne pasă de tertipurile lor retrograde? Esențial la ei *nu* este că vor să meargă „înapoi“, ci... că vor să se *îndepărteze*. Ceva mai multă forță, un pic de avânt, de curaj și de simț artistic i-ar ajuta să meargă *mai departe*, nu să se întoarcă!

11

Am impresia că, acum, oamenii se străduiesc pretutindeni să-și abată privirea de la adevărata influență pe care Kant a exercitat-o asupra filozofiei germane și, mai cu seamă, să treacă prudent peste valoarea pe care și-a atribuit-o el. Înainte de toate, Kant a fost mândru de tabelul categoriilor, pe care l-a întocmit; el a spus, ținând acest tabel în mâini: „Iată cel mai dificil lucru care a putut fi întreprins vreodată în folosul

metafizicii!“ – Să înțelegem totuși bine acest „a putut fi“! Kant se mândrea că a *descoperit* în om o nouă facultate, aceea de a emite judecăți sintetice *a priori*. Să presupunem că el s-a înșelat în această privință: observăm totuși că evoluția și înflorirea rapidă a filozofiei germane depind de această mândrie și de emulația generației mai tinere de a descoperi, pe cât posibil, lucruri cu care să se mândrească și mai mult... și, în orice caz, „noi facultăți“! – Dar să reflectăm, căci a sosit momentul. „Cum sunt posibile judecățile sintetice *a priori*?“, s-a întrebat Kant... Și ce a răspuns el de fapt? *Prin intermediul unei facultăți*; din păcate însă, nu a făcut-o în aceste patru cuvinte, ci atât de prolix, de impozant și cu o asemenea risipă de profunzime și de înflorituri germane, încât oamenii nici n-au sesizat amuzanta *niaiserie allemande* [nerozie germană] existentă într-un astfel de răspuns. Ba chiar s-au entuziasmat din pricina acestei noi facultăți, iar exultanța lor a atins punctul culminant atunci când Kant a mai descoperit în om și o facultate morală – căci pe vremea aceea germanii erau încă morali și absolut deloc implicați într-o „politică realistă“. – Sosise luna de miere a filozofiei germane; toți tinerii teologi de la Seminarul din Tübingen au șters-o numaidecât, în căutarea unor „facultăți“. Și câte n-au mai găsit – în acea epocă inocentă, bogată și încă tinerească a spiritului german, când romantismul cânta din alămuri sau din glas, aidoma unei zâne rele, și când nu se putea face încă distincția între „a descoperi“ și „a inventa“! Înainte de toate, era de aflat o facultate ce viza „transcendentul“. Schelling a botezat-o intuiție intelectuală și a ieșit cu ea în întâmpinarea celor mai intime dorințe ale germanilor săi, funciar evlavioși. Acestei întregi mișcări juvenile, exuberante și exaltate, oricât de îndrăzneț s-ar fi deghizat ea în concepte cărunte și bătrânești, nu i se poate face o nedreptate mai mare decât aceea de a fi luată în serios și de a fi tratată chiar cu o oarecare indignare

morală. Pe scurt, lumea a îmbătrânit... și visul a dispărut. A venit un timp în care oamenii s-au frecat la ochi; și continuă s-o facă și astăzi. Visaseră; iar, înaintea tuturor, chiar bătrânul Kant. „Prin intermediul unei facultăți“, spusese el, sau cel puțin voise să spună. Dar este oare acesta un răspuns? Este o explicație? Nu e mai curând doar o repetare a întrebării? Cum ne adoarme opiul? „Prin intermediul unei facultăți“, adică datorită unei *virtus dormitiva*, după cum răspunde acel medic al lui Molière:

*Quia est in eo virtus dormitiva
cuius est natura sensus assoupire*
[„Căci are o virtute adormitoare
care prin firea ei adoarme simțurile“].

Dar asemenea răspunsuri își găsesc locul în comedie, și a sosit, în sfârșit, vremea să înlocuim întrebarea kantiană „Cum sunt posibile judecățile sintetice *a priori*?“ cu o altă întrebare: „De ce este *necesar* să credem în astfel de judecăți?“ – adică să înțelegem că, pentru conservarea unor fapte ca noi, trebuie să *credem* că judecățile de acest fel sunt adevărate; ceea ce nu exclude, firește, posibilitatea ca ele să fie și *false*! Sau, ca să vorbim mai limpede, mai brutal și mai radical: judecățile sintetice *a priori* n-ar trebui să fie deloc „posibile“; noi nu avem nici un drept asupra lor; rostite de noi, ele nu sunt decât niște judecăți false. Numai că, desigur, credința în adevărul lor este necesară ca o credință evidentă și o aparență care ține de optica perspectivă a vieții. – În fine, pentru a aminti și de efectul uriaș pe care „filozofia germană“ – se înțelege, oare, dreptul ei la ghilimele? – l-a exercitat în toată Europa, să nu ne îndoim că aici a intrat în joc o anumită *virtus dormitiva*; lumea a fost încântată ca, printre atâtea haimanale nobile, printre virtuoși, mistici, artiști, pe trei sferturi creștini și

obscuranțiști politici de toate națiile, să dețină, datorită filozofiei germane, un antidot împotriva senzualismului încă dominant, care s-a revărsat din secolul trecut în cel de față, pe scurt – *sensus assoupire...*

12

În ceea ce privește atomismul materialist, acesta face parte dintre cele mai contestate lucruri care există; și poate că printre savanții din Europa nu mai este astăzi nimeni atât de ignorant încât să-i acorde în continuare o importanță serioasă, exceptând comoditatea unei curente utilizări domestice (și anume, ca abreviere a mijloacelor de expresie) – în primul rând, datorită polonezului Boscovich¹, care, împreună cu polonezul Copernic, a fost până acum cel mai mare și mai de succes adversar al aparenței. Căci, în vreme ce Copernic ne-a convins să credem, împotriva evidenței oferite de toate simțurile, că Pământul *nu* este imobil, Boscovich ne-a învățat să renegăm credința în ultimul lucru care mai era „stabil“ în ceea ce privește Pământul, și anume, credința în „substanță“, în „materie“, în atom, această ultimă particulă și rămășiță terestră; a fost cel mai mare triumf asupra simțurilor reputat până acum pe Pământ. – Dar trebuie să mergem mai departe și să declarăm război – un război necruțător, la cuțite – și „nevoii atomiste“, care continuă să supraviețuiască periculos pe teritorii unde nimeni nu bănuiește, la fel cum am declarat război mai faimoasei „nevoi metafizice“; mai întâi trebuie să dăm însă lovitura de grație celui alt atomism, mai funest, pe care creștinismul l-a propovăduit cel mai bine și vreme

---

1. Roger Boscovich sau Ruđer Josip Bošković (1711–1787), fizician, astronom, matematician, filozof, poet, teolog și preot iezuit născut (se pare) la Dubrovnik; originea sa etnică este incertă. În cadrul doctrinei sale, a negat natura materială a atomilor.

mai îndelungată decât orice altceva: *atomismul sufletesc*. Prin această expresie fie-ne permis să desemnăm acea credință care consideră că sufletul este ceva indestructibil, etern, indivizibil ca o monadă, ca un *atom*: tocmai *această* credință trebuie expulzată din știință! Între noi fie spus, nu este absolut deloc necesar să ne descotorosim în acest mod de „sufletul“ însuși, renunțând la una dintre cele mai vechi și mai onorabile ipoteze, cum li se întâmplă de obicei naturaliștilor stângaci care nici n-ating bine „sufletul“, că l-au și pierdut. Rămâne însă deschis drumul către noi formulări și șlefuiiri ale ipotezei sufletului; iar concepte precum „sufletul muritor“, „sufletul ca pluralitate subiectivă“, „sufletul ca structură socială alcătuită din impulsuri și afecte“ vor să aibă de-acum încolo drept de cetățenie în știință. Desigur, punând capăt superstiției care a năpădit până în prezent cu o luxurianță aproape tropicală reprezentarea pe care o avem despre suflet, psihologul modern a dat parcă peste un nou deșert și peste un nou motiv de neîncredere; este posibil ca pentru psihologii mai vechi să fi fost mai comod și mai amuzant –, dar până la urmă știe și el că, tocmai astfel, este condamnat să inventeze... și, cine știe?, poate chiar să *descopere*.

13

Fiziologii ar trebui să se gândească bine înainte de a admite că instinctul de autoconservare e un instinct cardinal al ființei organice. În primul rând, o vietate caută să-și *descarce* forța – viața însăși este voință de putere; autoconservarea nu este decât una dintre cele mai frecvente urmări indirecte ale ei. – Pe scurt, aici, ca peste tot, atenție la principiile teleologice *superflue*, precum instinctul de autoconservare (pe care îl datorăm inconsecvenței lui Spinoza)! Căci așa cere metoda, care înseamnă în esență economie de principii.

14

Poate că, acum, în cinci-șase minți încolțește ideea că nici fizica nu este altceva decât o interpretare și o adaptare a lumii (în concordanță cu noi, dacă ni se permite să spunem astfel), dar *nu* o explicare a lumii; însă, în măsura în care se bazează pe credința în simțuri, fizica valorează mai mult, iar pe termen lung va conta tot mai mult, și anume ca o explicație. În favoarea ei sunt ochii și degetele, evidența și palpabilitatea, ceea ce are o influență magică, persuasivă și *convingătoare* asupra unei epoci cu gusturi fundamental plebee, care se ia instinctiv după canonul adevărului susținut de senzualismul etern popular. Ce anume este clar, adică „explicat”? Doar ceea ce se poate vedea și atinge – până acolo trebuie să împingem orice problemă. Dimpotrivă, tocmai în repulsia față de evidența simțurilor constă farmecul modului de gândire platonician, care a fost unul *aristocratic* – pesemne printre oameni ce se bucurau de simțuri chiar mai puternice și mai exigente decât contemporanii noștri, dar care știau să găsească un triumf mai mare în a rămâne stăpân asupra simțurilor respective; iar asta cu ajutorul unor rețele conceptuale palide, reci și cenușii, aruncate peste vârtoarea simțurilor multicolore – „gloata simțurilor”, cum o numea Platon. În această subjugare și interpretare a lumii în maniera lui Platon era o *plăcere* de alt tip, diferită de cea pe care ne-o oferă fizicienii de azi; tot așa darwiniștii și antiteleologii printre fiziologi, cu principiul lor referitor la „forța minimă” și maxima prostie posibilă. „Acolo unde omul nu mai are nimic de văzut și de apucat, nu mai are nici ce să caute” – acesta este, firește, un alt imperativ decât cel platonician, dar poate fi tocmai imperativul nimerit pentru o generație viitoare de mecanici și de constructori de poduri, robustă și harnică, care are de făcut numai muncă *brută*.

15

Pentru a ne ocupa de fiziologie cu conștiința curată, trebuie să insistăm asupra faptului că organele de simț *nu* sunt fenomene în sensul filozofiei idealiste; luate ca atare, ele nu pot fi nicidecum cauze! Trebuie să admitem deci senzualismul, cel puțin ca ipoteză normativă, ca să nu mai spun ca principiu euristic!... Cum vine asta? Iar alții susțin chiar că lumea exterioară ar fi opera organelor noastre? Dar atunci și trupul nostru, ca parte a acestei lumi exterioare, ar fi opera organelor noastre! Iar organele noastre ar fi ele însele... opera organelor noastre! Asta mi se pare a fi o radicală *reductio ad absurdum* [reducere la absurd]; presupunând că un concept precum *causa sui* [a-și fi propria cauză] este ceva fundamental absurd. În consecință, lumea exterioară *nu* este opera organelor noastre?

16

Mai sunt unii inocenți observatori ai sinelui, care cred că pot exista „certitudini imediate”: de pildă, „eu cuget” sau – așa cum suna superstiția lui Schopenhauer – „eu vreau”; ca și cum aici cunoașterea ar reuși pur și simplu să ia obiectul ca pe un „lucru în sine” și n-ar avea loc o falsificare nici din partea subiectului, nici din partea obiectului. Voi repeta însă de o sută de ori că „o certitudine imediată”, precum „cunoașterea absolută” și „lucrul în sine”, conține o *contradictio in adiecto* [contradicție în termeni]; ar trebui să ne eliberăm în sfârșit de seducția cuvintelor! Să lăsăm mulțimea să creadă că a cunoaște înseamnă a ști până la capăt; filozoful trebuie să-și spună: „dacă analizez procesul exprimat în propoziția «eu cuget», obțin o serie de afirmații îndrăznețe, pe care este greu, poate chiar imposibil să le fundamentez; de exemplu, că eu sunt cel care cugetă, că în genere trebuie să existe ceva

care gândește, că gândirea este activitatea și efectul unei ființe concepute drept cauză, că există un «eu»; în fine, că s-a stabilit deja ce trebuie să fie desemnat prin gândire: anume că eu *știi* ce înseamnă gândire. Căci, dacă n-aș fi luat anterior eu însumi o decizie în această privință, care să fie atunci criteriul după care pot socoti că lucrurile ce se întâmplă chiar acum nu sunt mai curând o «volițiune» sau un «simțământ»? Pe scurt, acel «eu cuget» presupune ca eu să *compar* starea mea actuală cu alte stări ale mele, pe care le cunosc, pentru a stabili astfel ce este ea; din pricina faptului că mă întorc la o altă «cunoștință», starea actuală nu-mi procură, în nici un caz, o «certitudine» imediată. – În locul acelei „certitudini imediate“, în care mulțimea poate să creadă în cazul dat, filozoful se găsește astfel în fața unei serii de întrebări metafizice, adevărate întrebări de conștiință ale intelectului, de tipul: „De unde iau conceptul de gândire? De ce cred în cauză și efect? Ce-mi dă dreptul să vorbesc despre un «eu», și chiar despre un «eu», înțeles ca fiind cauză, iar până la urmă și despre un «eu» care constituie cauza gândirii?“ Cine se-ncumetă să răspundă numai decît la acele întrebări metafizice, invocând un fel de cunoaștere intuitivă, așa cum face o persoană care zice: „Cuget și știu că măcar asta este ceva adevărat, real și cert“, acela va fi întâmpinat de un filozof din zilele noastre cu un zâmbet și cu două semne de întrebare. „Domnul meu – îi va da, poate, de înțeles filozoful –, este improbabil ca dumneavoastră să nu vă înșelați; dar de ce vreți adevărul cu orice preț?“

17

În ceea ce privește superstiția logicienilor, nu voi obosi să subliniez mereu un fapt mărunț și neînsemnat pe care acești superstițioși nu-l recunosc de bunăvoie – și anume că un gând vine când vrea „el“, nu când doresc „eu“, astfel încât *falsific*

faptele dacă afirm că subiectul „eu“ este condiția predicatului „cuget“. Cineva cugetă; dar faptul că acest „cineva“ ar fi tocmai acel vechi și renumit „eu“ nu este – pentru a mă exprima blând – decât o ipoteză, o afirmație; iar, înainte de toate, nu e nicidecum o „certitudine imediată“. În definitiv, cu acest „cineva cugetă“ s-a mers deja prea departe: acest „cineva“ conține deja o *interpretare* a procesului și nu face parte din procesul însuși. Raționamentul care se face aici urmează uzul gramatical: „Gândirea este o activitate; pentru orice activitate e nevoie de cineva care să acționeze; prin urmare...“ Cam după aceeași schemă, atomismul mai vechi a căutat să-i atașeze „forței“ eficiente și atomul, acea particulă materială în care rezidă forța respectivă și care constituie punctul de plecare al acțiunii ei; mințile mai riguroase au învățat să se descurce până la urmă fără această „rămășiță terestră“ și poate că într-o zi oamenii, inclusiv logicienii, se vor obișnui să se lipsească de acel mărunț „cineva“ (la care s-a redus, volatilizându-se, vechiul și onestul „eu“).

18

Într-adevăr, la o teorie nu este deloc lipsit de farmec faptul că ea poate fi respinsă; tocmai prin asta atrage mințile mai subtile. Se pare că teoria privitoare la „voința liberă“, teorie contestată de sute de ori, își datorează durabilitatea doar acestui farmec; mereu se găsește câte cineva care se simte îndeajuns de puternic ca s-o combată.

19

Filozofii obișnuiesc să vorbească despre voință ca și cum ea ar fi cel mai cunoscut lucru din lume; chiar Schopenhauer a lăsat să se înțeleagă că numai voința ne este cunoscută de fapt, totalmente cunoscută, fără scăderi și adăugiri. Mereu

am însă impresia că, și în acest caz, Schopenhauer n-a făcut altceva decât fac de obicei filozofii: a preluat o *prejudecată populară* și a exagerat-o. Înainte de toate, volițiunea mi se pare ceva *complicat*, ceva unitar doar ca termen – și tocmai în unitatea conferită de cuvânt își are rădăcinile prejudecata populară care a luat în stăpânire prudența întotdeauna redusă a filozofilor. Haideți să fim deci măcar o dată mai precauți, „mai puțin filozofi“, și să spunem, în primul rând, că în orice volițiune există o pluralitate de simțăminte, și anume sentimentul stării de care ne îndepărtăm, sentimentul stării către care tindem, apoi însuși sentimentul acestui du-te-vino între cele două stări, concomitent cu o senzație musculară care – printr-un fel de obișnuință – intră în joc de îndată ce „vrem“ ceva, chiar fără să ne punem în mișcare „brațele și picioarele“. După cum trebuie să recunoaștem că simțământul – de fapt, simțământul multiplu – este un ingredient al voinței, tot așa trebuie să admitem, în al doilea rând, și gândirea ca ingredient: în orice act de voință există un gând care comandă; și să nu credem că putem separa acest gând de „volițiune“, ca și cum după aceea ar rămâne numai voința! În al treilea rând, voința nu este doar un ansamblu de simțăminte și gânduri, ci, înainte de toate, și un *afect*; și anume acel afect al comenzii. Ceea ce se numește „libertatea voinței“ este, în esență, afectul superiorității cu privire la cel ce trebuie să dea ascultare: „eu sunt liber, «el» trebuie să asculte“ – în orice voință se găsește această conștiință, precum și tensiunea concentrării, privirea directă, fixată asupra unui singur lucru, acea evaluare necondiționată potrivit căreia „acum este nevoie de asta, iar nu de altceva“, certitudinea intimă că vom fi ascultați și tot ce mai ține de starea celui care ordonă. Un om care *vrea* ceva – acela ordonă cuiva dinlăuntru lui, cuiva care ascultă sau despre care el crede că este obedient. Dar acum să luăm aminte la cel mai straniu aspect al voinței – acest lucru

atât de complex, pentru care mulțimea are la dispoziție un *singur* cuvânt: dacă, în cazul dat, suntem deopotrivă cei ce dau ordine și cei ce le ascultă, iar în această ultimă calitate cunoaștem constrângeri, presiuni, oprimări, împotriviri și determinări, sentimente care se manifestă în genere imediat după actul de voință, și dacă, pe de altă parte, obișnuim să ignorăm această dualitate și să ne înșelăm escamotând-o în virtutea conceptului sintetic de „eu“, este posibil ca volițiunii să-i fie atașat un întreg lanț de concluzii greșite și, prin urmare, de evaluări false ale voinței înseși – astfel încât cel ce vrea va crede sincer că volițiunea e *suficientă* pentru acțiune. În majoritatea cazurilor ne-am exercitat voința numai atunci când ne-am putut *aștepta* și la un efect al ordinului, deci la ascultare, așadar la acțiune; tocmai de aceea a *apărut* sentimentul că acolo ar exista și o *necesitate a efectului*; pe scurt, cel ce vrea crede, cu un grad considerabil de siguranță, că voința și acțiunea sunt cumva unul și același lucru – tot voinței el îi atribuie și reușita, executarea volițiunii, bucurându-se de sporirea aceluși sentiment de putere care acompaniază orice succes. „Libertatea voinței“ – iată expresia care denumește complexa stare de plăcere a celui ce vrea și ordonă, identificându-se totodată cu executantul, care se bucură și el, la rândul-i, de triumful asupra împotrivirilor, dar care în sinea lui își formează părerea că tocmai propria-i voință este aceea care a depășit de fapt piedicile respective. Cel care vrea adaugă astfel propriilor sentimente de plăcere, pe care le are în calitate de individ ce ordonă, sentimentele de plăcere ale instrumentelor care execută cu succes ordinele lui, sentimentele voințelor sau sufletelor supuse, aflate în slujba lui – trupul nostru nu e decât o structură socială compusă din multe suflete. *L'effet c'est moi* [„Efectul sunt eu“]: aici se întâmplă ceea ce se petrece în orice comunitate fericită și bine structurată, unde clasa conducătoare se identifică de fiecare dată cu succesele

colectivității. În orice volițiune este vorba pur și simplu despre ordin și ascultare pe baza unei structuri sociale compuse din multe „suflete“, după cum am spus; din acest motiv, un filozof ar trebui să-și aroge dreptul de a include volițiunea în sine chiar în sfera moralei; și anume al moralei înțelese ca teorie a relațiilor de dominație, în cadrul cărora apare fenomenul numit „viață“.

20

Faptul că diferite concepte filozofice nu sunt deloc arbitrare și nu se dezvoltă autonom, ci cresc în relație reciprocă, înrudindu-se, și că ele, pe cât de subit și de samavolnic par să iasă la iveală în istoria gândirii, pe atât se integrează totuși într-un sistem, ca o colectivitate de indivizi ce aparțin faunei unui continent – acest fapt este relevant până la urmă și de siguranța cu care cei mai diverși filozofi au știut să umple neconținut o anumită schemă de bază a filozofiilor *posibile*. Dominați de o vrajă invizibilă, ei revin continuu pe aceeași orbită, oricât de independenți s-ar simți unii față de alții cu voința lor critică sau sistematică: în ei este ceva care-i conduce și-i împinge să se succedă într-o anumită ordine, și anume acea sistematizare înăscută și acea înrudire a conceptelor. În realitate, gândirea lor nu este atât o descoperire, cât o recunoaștere, o rememorare, o revenire și o reîntoarcere acasă la îndepărtate și străvechi resurse generale ale sufletului, din care au răsărit cândva conceptele respective. – În această privință, filozofarea este un fel de atavism de cel mai înalt rang. Uimitoarea asemănare de familie existentă între orice manieră de a filozofa – indiană, grecească și germană – se explică destul de simplu. Tocmai acolo unde există o înrudire lingvistică devine absolut inevitabil ca, datorită filozofiei comune a gramaticii – vreau să spun: datorită dominației și direcționării inconștiente exercitate de aceleași funcții gramaticale –, totul să fie predispus din capul

locului la o evoluție și la o succesiune similară a sistemelor filozofice, la fel cum drumul către anumite posibilități diferite de interpretare a lumii pare închis. Foarte probabil, filozofii din teritoriul lingvistic uralo-altaic (în care conceptul de subiect s-a dezvoltat cel mai puțin) vor privi lumea altfel decât indogermanii sau musulmanii, pe care îi vom găsi cutreierând alte cărări decât cei dintâi: vraja anumitor funcții gramaticale este, în ultimă instanță, vraja judecăților de valoare *fiziologice* și a condiționărilor rasiale. – Atât despre respingerea superficialității lui Locke în privința originii ideilor.

21

Causa sui este cea mai mare contradicție de sine concepută până acum, un soi de violare monstruoasă a logicii; dar orgoliul excesiv l-a împins pe om tocmai în mrejele acestei absurdități, unde este prins profund și teribil. Dorința de „libertate a voinței“ – în acel sens metafizic superlativ care continuă să domine, din păcate, mințile semidoctilor –, dorința de a purta întreaga și ultima responsabilitate pentru acțiunile proprii, scutindu-l de aceasta pe Dumnezeu, dar și lumea, strămoșii, hazardul și societatea, nu înseamnă altceva decât a fi chiar această *causa sui* și a accede la existență, cu o îndrăzneală mai mare decât a lui Münchhausen, care s-a tras singur de păr spre a ieși din mlaștina nimicului. Presupunând că astfel cineva și-ar da seama de nerozia rudimentară a faimosului concept de „voință liberă“ și atunci și l-ar scoate din cap, rog de-acum acea persoană să facă un pas mai departe în ceea ce privește propria-i „clarificare“ și să-și ștergă din minte și contrariul monstruosului concept de „voință liberă“; mă refer la „voința dependentă“, care se reduce la o folosire abuzivă a ideii de cauză și efect. Nu trebuie să comitem eroarea de a *obiectiva* „cauza“ și „efectul“, așa cum fac naturaliștii (și

cei care, aidoma lor, aduc astăzi naturalismul în gândire) în virtutea unei neghiobii mecaniciste dominante, care face presiuni asupra cauzei, împingând-o „să producă un efect“; nu trebuie să folosim „cauza“ și „efectul“ decât în calitatea lor de *concepte* pure, adică să le luăm ca pe niște ficțiuni convenționale, în scopul desemnării și al înțelegerii reciproce, nu al explicării. „În sine“-le nu conține „legături cauzale“, „necesitate“ și „dependență psihologică“; acolo „efectul“ *nu* succede „cauzei“, acolo nu guvernează nici o „lege“. *Noi* singuri am născocit cauzele, succesiunea, reciprocitatea, relativitatea, constrângerea, numărul, legea, libertatea, temeiul, scopul; iar când introducem și amestecăm în lucruri această fictivă lume de semne, socotind-o ca „în sine“-le lor, procedăm iarăși așa cum am făcut de fiecare dată, adică într-o manieră mitologică. „Voința dependentă“ e un mit: în viața reală este vorba numai despre voință *puternică* sau *slabă*. – Când un gânditor are sentimentul că în orice „înlănțuire cauzală“ și-n orice „necesitate psihologică“ există deja ceva dintr-o constrângere, o trebuință, o succesiune obligatorie, o presiune, o dependență, avem aproape întotdeauna un simptom a ceea ce-i lipsește lui însuși; tocmai un asemenea sentiment îl dă de gol – persoana respectivă se trădează. Și în genere, dacă observațiile mele sunt corecte, „dependența voinței“ este înțeleasă ca problemă din două perspective diametral opuse, dar mereu într-un mod profund *personal*: unii nu vor să renunțe pentru nimic în lume la „responsabilitatea“ proprie, la credința *în sine*, la dreptul personal, cuvenit pentru meritele *lor* (rasele vanitoase se încadrează în această categorie); ceilalți, în schimb, nu-și asumă nici o răspundere, nu vor să fie vinovați de nimic și-și doresc – dintr-un dispreț lăuntric față de sine – să poată arunca povara responsabilității *pe umerii altcuiva*. În prezent, aceștia din urmă, când scriu cărți, obișnuiesc să ia apărarea răufăcătorilor; cel mai mult le place să afișeze

un soi de compasiune socialistă. Și, în realitate, fatalismul celor cu voința slabă dobândește o uimitoare frumusețe când se pricepe să se înfățișeze pe sine drept *la religion de la souffrance humaine* [„religia suferinței omenești“]; aceasta este proba lui de „bun-gust“.

22

Să mi se ierte, bătrân filolog ce sunt, că nu pot renunța la răutăți și arăt cu degetul către unele abilități interpretative greșite: dar „legitatea naturii“ – despre care voi, fizicienii, vorbiți cu atâta mândrie de parcă... aceasta nu există decât grație tălmăcirii voastre „filologice“ de proastă calitate – nu este o stare de fapt, nu e un „text“, ci numai o ajustare naiv-umanitară și o distorsiune a sensului, cu care voi satisfaceți instinctele democratice ale sufletului modern! „Egalitate universală în fața legii – în această privință, natura n-o duce altfel și nici mai bine decât noi“: o reticență nostimă, sub care se ascunde încă o dată ostilitatea plebee împotriva tuturor persoanelor privilegiate și suverane, dar și un al doilea tip de ateism, mai rafinat. *Ni dieu, ni maître* [„nici Dumnezeu, nici stăpân“] – asta vreți și voi! Și ca atare: „Trăiască legea naturii!“ – Nu-i așa? Dar, după cum am spus, aceasta este o interpretare, nu textul propriu-zis; și ar putea veni cineva care, având intenții contrare și o dibăcie interpretativă antitetă, s-ar pricepe să descifreze, plecând de la aceeași natură și cu privire la aceleași fenomene, tocmai impunerea tiranică, brutală și neînduplecată a pretențiilor de putere – un interpret care v-ar înfățișa caracterul universal și necondiționat al oricărei „voințe de putere“ într-o astfel de manieră încât aproape fiecare cuvânt, până și termenul „tiranie“, să pară până la urmă inutilizabil sau o blândă metaforă domolitoare – prea omenească; un interpret care ar sfârși totuși prin a afirma aceleași lucruri pe care le afirmați și voi, și anume că această lume are un curs „necesar“ și „previzibil“,

dar nu fiindcă o guvernează niște legi, ci fiindcă ele *lipsesc* cu desăvârșire, și că orice putere își produce în orice moment ultima consecință. Admițând că și aceasta nu e decât o interpretare – vă veți grăbi oare îndeajuns s-o contraziceți? Atunci cu atât mai bine!

23

Întreaga psihologie de până acum a rămas împotmolită în prejudecăți și-n temeri morale: ea n-a îndrăznit să coboare în profunzime. Vasăzică, în măsura în care îmi este îngăduit să recunosc în ceea ce s-a scris până acum un simptom a ceea ce a fost trecut sub tăcere până azi, am impresia că nimănui nu i-a trecut prin gând să înțeleagă psihologia drept morfologie și *teorie a evoluției voinței de putere*, așa cum o concep eu. Forța prejudecăților morale a pătruns adânc în universul celei mai înalte spiritualități – care este în aparență cea mai rece și cea mai lipsită de premise dintre lumi – și, cum este de la sine înțeles, a avut efecte nocive, obstrucționiste, orbitoare și deformante. O fizio-psihologie autentică trebuie să lupte cu rezistența inconștientă din inima cercetătorului; ea are ca adversar „inima“; fiind mai subtil imorală, până și o teorie privitoare la condiționarea reciprocă a instinctelor „bune“ și „rele“ îi provoacă necazuri și dezgust unei conștiințe morale încă puternice și curajoase – și cu atât mai mult o teorie care derivă toate instinctele bune din cele rele. Admițând însă că o persoană consideră că tocmai afectele de ură, invidie, lăcomie, sete de putere sunt afecte care condiționează viața, adică elemente care – în principiu și în esență – trebuie să fie prezente în resursele generale ale vieții și care, în consecință, trebuie să fie amplificate în cazul că viața însăși trebuie potențată, atunci persoana respectivă suferă din pricina unei asemenea orientări a judecății sale ca de un rău de mare. Și totuși, chiar această ipoteză nu este, nici pe departe, cea mai penibilă și

mai stranie din acest domeniu imens, aproape neexplorat încă, al unor cunoștințe periculoase; în realitate, există sute de argumente în favoarea celui ce *poate* să rămână la distanță de el! Pe de altă parte, odată ce corabia noastră a fost aruncată aici, haideți să strângem zdravăn din dinți! Să deschidem ochii! Să ținem cârma bine! – Corabia noastră trece de-a dreptul *peste* morală; poate că ne zdrobim și ne distrugem propriul rest de moralitate atunci când îndrăznim să navigăm într-acolo – dar ce importanță avem *noi*! Niciodată până azi o lume mai *profundă* nu s-a deschis cunoașterii unor călători și aventurieri temerari; iar psihologul care „face sacrificii“ în acest mod – și nu este vorba despre acel *sacrifizio dell'intelletto* [sacrificiu al intelectului], dimpotrivă! – își va permite să ceară în schimb cel puțin ca psihologia să fie recunoscută din nou drept regina științelor; în slujba ei se află celelalte științe, care o pregătesc. Căci psihologia redevine de-acum calea spre problemele fundamentale.

Capitolul II SPIRITUL LIBER

24

O, sancta simplicitas! [O, binecuvântată simplitate!] În ce stranie simplificare și falsitate trăiește omul! Nu putem înceta să ne mirăm, odată ce am dat cu ochii de această minune! Cum am lămurit lucrurile din jurul nostru, făcând ca totul să se elibereze, să devină ușor și simplu! Cum am știut să le dăm simțurilor noastre cale liberă către toate aspectele superficiale, iar gândirii noastre o poftă divină de a realiza salturi poznașe și paralogisme! Cum am înțeles de la început să ne păstrăm ignoranța, pentru a ne bucura de viață, savurând o libertate, o nechibzuință, o imprudență, o îndrăzneală și o seninătate a traiului aproape de neconceput! Și cum, abia pe acest fundament al ignoranței, având de-acum soliditatea granitului, știința s-a putut înălța până astăzi, în timp ce voința de cunoaștere și-a permis să se ridice pe baza unei voințe mult mai puternice: voința de necunoaștere, de incertitudine, de neadevăr! Nu pentru a i se opune, ci... spre a o cizela! Deși, ca și în alte cazuri, limbajul nu-și va fi depășit nici aici stângăcia și continuă să vorbească despre opoziții acolo unde nu există decât stadii diverse și o rafinare graduală, iar o înveterată tar-tuferie morală, care de-acum ne-a intrat inexorabil „în sânge“,

are să răstălmăcească tocmai vorbele noastre, ale cunoscătorilor, totuși din când în când ne dăm seama și râdem de modul în care până și cea mai bună știință caută să ne rețină cât mai mult în această lume *simplificată*, complet artificială, născocită și falsificată corespunzător, după cum râdem și de modul în care ea iubește vrând-nevrând eroarea, fiindcă, trăind ea însăși, iubește viața!

25

După o introducere atât de veselă ar fi de dorit să ascultăm un cuvânt serios: el se adresează celor mai serioși. Luați aminte, voi, filozofi și prieteni ai cunoașterii, și ferțiți-vă de martiriul! Păziți-vă de suferința „de dragul adevărului“! Și chiar de propria apărare păziți-vă! Acestea corup toată inocența și subtila neutralitate a conștiinței voastre morale, vă fac îndărătnici în fața obiecțiilor ca în fața mulețelor toreadorilor, vă prostesc, vă îndobitocesc, vă transformă în tauri, atunci când voi, în luptă cu pericolul, cu defăimarea, cu bănuiala, cu izgonirea și cu alte consecințe mai brutale ale ostilității, trebuie să vă jucați până la capăt chiar rolul de apărători ai adevărului pe pământ – de parcă „adevărul“ ar fi o persoană atât de ingenuă și de neîndemânatică încât ar avea nevoie de apărători! Și tocmai de voi, cavaleri ai celei mai triste figuri, domnii mei, niște pierde-vară, care țeseți pânza de păianjen a spiritului! În definitiv, știți destul de bine că nu poate avea nici o importanță dacă până la urmă tocmai *voi* aveți dreptate, cum nu contează nici faptul că nici un filozof n-a avut până acum dreptate; și mai știți că semnele de întrebare, oricât de mărunte, pe care le așezați îndărătul cuvintelor voastre favorite și al doctrinelor preferate (iar ocazional chiar îndărătul vostru), ar putea fi, spre lauda voastră, mai sincere decât toate gesturile solemne și atuurile cu care vă prezentați în fața acuzatorilor și a tribunalelor! Mai bine dați-vă deoparte! Ascundeți-vă degrabă!

Puneți-vă o mască și fiți fățarnici, pentru ca lumea să vă confunde cu altcineva! Sau să se teamă un pic de voi! Și, rogu-vă, nu-mi uitați grădina, cea cu gratii de aur! Înconjurați-vă cu oameni care sunt ca o grădină!... sau ca o muzică deasupra apelor, în faptul serii, când ziua devine deja o amintire; alegeți singurătatea *bună*, singurătatea liberă, zglobie și veselă, care vă dă și dreptul de a rămâne încă buni, într-un sens sau altul! Cât de veninoși, de vicleni și de răi ne face orice război de durată, care nu poate fi purtat prin folosirea pe față a forței! Cât de *personali* ne face teama prelungită, atenția îndreptată multă vreme asupra dușmanilor, asupra dușmanilor posibili! Acești paria ai societății, oameni îndelung persecutați și hăituiți cu înverșunare – precum și cei care au fost siliți să se izoleze, de tipul lui Spinoza sau Giordano Bruno –, au sfârșit invariabil prin a deveni, fie ei și deghizați în intelectuali de vază și, poate, fără ca ei înșiși să-și dea seama de asta, niște răzbunători rafinați, niște preparatori de otrăvuri (haideți să dezgropăm odată fundamentul eticii și al teologiei lui Spinoza!), ca să nu mai vorbim despre negliobia indignării morale, care la un filozof constituie un indiciu infailibil că l-a părăsit umorul filozofic. Martiriul filozofului, al său „sacrificiu pentru adevăr“, scoate la lumină cu de-a sila agitatorul și comediantul din el; și, admitând că lumea l-a privit până acum doar cu o curiozitate artistică, putem înțelege, desigur, în legătură cu unii filozofi, dorința primejdioasă de a-i vedea la un moment dat și în degenerarea lor (degenerați în „martiri“, care răcnesc pe scenă sau de la tribună). Numai că, în privința unei asemenea dorințe, trebuie să ne lămurim totuși *ce* urmează să vedem – doar o piesă satirică, doar un epilog comic, nimic altceva decât do vada permanentă că adevărata tragedie de mari dimensiuni *s-a încheiat*; presupunând că orice filozofie a fost la origine o lungă tragedie.

26

Orice om ales aspiră instinctiv să aibă bastionul și intimitatea lui, acolo unde *scapă* de gloată, de mulțime, de majoritate, și unde-și permite să uite de „om“ ca regulă, considerându-se o excepție de la aceasta; excluzând singura situație în care un instinct și mai puternic îl împinge direct spre această regulă, în calitate de subiect cunoscător într-un sens distins și excepțional. Cu siguranță, este lipsit de gusturi alese cel ce în relațiile cu oamenii nu lucește în toate culorile necazurilor, devenind de la caz la caz verde sau cenușiu de scârbă, de plictiseală, de compasiune, de întristare și de solitudine; dacă admitem însă că el nu ia de bunăvoie pe umerii săi toate aceste poveri și lucruri neplăcute, că le evită neconștient și că, după cum ziceam, rămâne ascuns – tăcut și tru-faș – în bastionul său, atunci un lucru este cert: nu e făcut și nici predestinat pentru cunoaștere. Căci un astfel de om ar trebui să-și spună într-o zi: „Dracu’ să ia gusturile mele bune! Regula este totuși mai interesantă decât excepția – decât mine, care sunt excepția!“ și atunci ar coborî, „intrând“ de-a dreptul în mulțime. Studiul îndelungat și serios al omului *mediu*, scop în care e nevoie de multă disimulare, autodepășire, familiaritate și anturaj prost – orice anturaj este prost, în afară de cel cu egalii noștri –, constituie o parte necesară din biografia fiecărui filozof, poate partea cea mai neplăcută, mai dezamăgitoare și mai urât mirositoare. Dar, dacă are noroc, așa cum i se cade unui răsfățat al cunoașterii, filozoful va întâlni persoane cu adevărat capabile să-i scurteze și să-i ușureze sarcina – mă refer la așa-ziii cinici, așadar la cei care recunosc în ei înșiși pur și simplu animalul, vulgaritatea, „regula“, păstrând totodată gradul de spiritualitate necesar și stimulul care să-i determine să vorbească *în fața martorilor* despre ei și despre egalii lor – uneori chiar tăvălindu-se în cărți ca în propriul bălegar. Cinismul este unica formă în care sufletele

de rând se apropie de ceea ce se cheamă onestitate; iar omul superior trebuie să-și ciulească urechile de fiecare dată când aude ceva de un cinism mai subtil sau mai grosolan și să se felicite ori de câte ori vreun bufon nerușinat sau vreun satir al științei ridică tonul chiar în fața lui. Există și situații în care cu scârba se amestecă vraja; și anume atunci când, printr-un capriciu al naturii, un astfel de țap sau maimuțoi indiscret este acompaniat de geniu, ca în cazul abatelui Galiani¹, omul cel mai profund, mai ingenios și, poate, mai josnic din veacul său – a fost mult mai profund decât Voltaire și, în consecință, mult mai tăcut. Dar, așa cum am sugerat, mai frecvent se întâmplă ca mintea unui om de știință să fie plasată într-un trup de maimuță, sau să întâlnim un intelect subtil, excepțional, într-un suflet comun – o situație deloc rară, mai ales printre medici și fiziologii morali. Și oriunde cineva vorbește despre om fără amărăciune, ci mai degrabă cu naivitate, ca despre un pântec cu două nevoi distincte și despre un cap cu una singură, oriunde cineva nu vede, nu caută și nici nu vrea să vadă altceva în afară de foame, apetit sexual și vanitate, de parcă acestea ar fi unicele resorturi adevărate ale acțiunilor umane, pe scurt, unde se vorbește „de rău“ despre om – chiar dacă fără „intenții rele“ –, acolo cel dornic de cunoaștere trebuie să asculte atent, plin de sârg și să ciulească urechile ori de câte ori se vorbește fără indignare. Căci omul indignat, și în genere oricine se sfâșie și se sfârtecă pe el însuși (sau, dacă nu se sfâșie pe sine, se năpustește asupra lumii, asupra lui Dumnezeu sau a societății), se poate situa mai sus, moralmente vorbind, decât satirul care râde mulțumit de sine; el

---

1. Ferdinando Galiani (1728–1787), diplomat, economist și scriitor italian, figură pregnantă a iluminismului. Nietzsche a citit *Scrisorile abatelui Galiani* către doamna de Épinay, Voltaire, Diderot, Grimm etc.

reprezintă totuși, în orice alt sens, un caz mai obișnuit, mai indiferent, mai puțin instructiv. Și nimeni nu *mințe* atât de mult precum un om indignat.

27

E greu să fii înțeles; mai ales când gândești și trăiești *ganasrotogati* [„în ritmul alert al Gangelui“ – *presto*] numai printre oameni care gândesc și trăiesc altfel, adică *kurmagati* [„în ritmul lent al țestoasei“ – *lento*], sau, în cel mai bun caz, *mandeikagati* [„săltăreț“ – *staccato*], „în felul în care merge broasca“. Nu-i așa că eu însumi fac tot ce e posibil spre a fi înțeles cu dificultate? Și chiar trebuie să fii recunoscător din inimă pentru bunăvoința de a fi interpretat cu o oarecare subtilitate. În ceea ce îi privește însă pe „prietenii buni“, care sunt întotdeauna prea comozi și care cred, tocmai în calitate de prieteni, că au dreptul la comoditate, ai face bine dacă le-ai acorda din capul locului un spațiu de manevră pentru neînțelegerile lor – ca astfel să găsești prilej de râs. Sau să te descotorosești complet de ei – și să râzi în egală măsură!

28

Cel mai greu de transpus dintr-o limbă în alta este tempoul stilului, care se bazează pe caracterul rasei, sau, în limbaj mai fiziologic, pe tempoul mediu al „metabolismului“ ei. Există traduceri oneste, care, vulgarizând în chip involuntar originalul, sunt aproape niște falsificări ale acestuia, numai pentru că n-au putut tălmăci și ritmul lui îndrăzneț și voios, ce ne ajută să trecem peste toate lucrurile și cuvintele periculoase. Germanul este aproape incapabil de *presto* [ritm rapid] în propria limbă; deci, după cum se poate conchide pe drept cuvânt, el se dovedește incapabil și de multe dintre

nuanțele cele mai încântătoare și mai curajoase ale gândului liber și independent. Așa cum bufonul și satirul îi sunt străini, atât în ceea ce privește trupul, cât și conștiința morală, tot astfel Aristofan și Petroniu sunt intraductibili pentru el. Tot ceea ce e grav, vâscos, de o masivitate solemnă, toate genurile stilistice interminabile și plicticoase s-au dezvoltat la germani într-o diversitate excesivă; și să-mi fie iertată afirmația: însăși proza lui Goethe, cu amestecul ei de rigiditate și gingășie, nu constituie o excepție, fiind o reflectare a „vremurilor bune de odinioară“, cărora le aparține, și o expresie a gustului german de pe timpul când mai exista un „gust german“ – care a fost un gust rococo *in moribus et artibus* [în obiceiuri și în arte]. Lessing face excepție, grație naturii sale actoricești, care înțelegea multe și se pricepea la multe; el, care nu degeaba l-a tradus pe Bayle¹ și căruia îi plăcea să se refugieze lângă Diderot și Voltaire sau, și mai mult, printre comediografii romani; Lessing îndrăgea chiar și tempoul liber-cugetătorilor – pentru el o evadare din Germania. Dar cum ar putea limba germană, fie și-n proza unui Lessing, să imite ritmul lui Macchiavelli, care, în *Principele* lui, ne lasă să respirăm aerul rafinat și uscat al Florenței și care se vede obligat să expună cea mai gravă problemă într-un *allegro* dezlănțuit; poate nu fără un sentiment malițios al artistului care-și asumă riscul de a prezenta o asemenea antiteză – un noian de gânduri apăsătoare, amarnice, periculoase și un tempo galopant, al celei mai neastâmpărate dispoziții. În fine, cine și-ar permite să-l traducă în germană pe Petroniu, cel care a fost maestrul ritmului *presto* într-o mai mare măsură decât orice mare muzician de până acum, sub aspectul inventivității, al ideilor de

---

1. Pierre Bayle (1647–1706), scriitor și filozof francez de orientare carteziană, figură centrală a iluminismului. Critic al absolutismului lui Ludovic XIV. Lucrarea sa principală, intitulată *Un dicționar istoric și critic*, este un inventar al despotismului din toate timpurile.

moment și al cuvintelor! – Ce importanță au până la urmă toate mlaștinile acestei lumi bolnave și rele, dar și ale „lumii antice“, când avem, ca și el, aripile, suflul, respirația și sarcasmul eliberator al vântului care însănătoșește toate lucrurile, *punându-le pe fugă!* Iar în ceea ce îl privește pe Aristofan – acel spirit transfigurator și complementar de dragul căruia *iertăm* întreaga lume greacă pentru faptul că a existat, admitând că am înțeles cât se poate de profund tot ce are nevoie aici de iertare și transfigurare –, n-aș fi în stare să indic un lucru care să mă fi făcut să visez mai mult la taina lui Platon și la enigmatica lui natură decât un *petit fait* [fapt mărunț] care a avut marea șansă să ne fie transmis: și anume că, sub perna de la capul patului în care a murit, nu s-a găsit vreo Biblie, nimic egiptean, nimic pitagoreic sau platonician, ci opera lui Aristofan. – Cum să fi suportat viața până și un Platon – o viață de elen, pe care a repudiat-o – în lipsa lui Aristofan!

29

Foarte puțini oameni caută să fie independenți – acesta este un privilegiu al celor puternici. Și cine încearcă să fie astfel, chiar pe deplin îndreptățit fiind, dar *fără a fi obligat*, dovedește prin asta, pesemne, nu doar că este puternic, ci și peste măsură de îndrăzneț. El intră într-un labirint, înmiind pericolele pe care viața însăși le aduce cu sine; dintre acestea, nu cel mai mic este acela că nimeni nu poate vedea cum și unde se rătăcește, se izolează și este sfâșiat bucată cu bucată de vreun minotaur din peștera conștiinței morale. Presupunând că se alege praful de respectivul individ, totul se petrece la o asemenea distanță de înțelegerea oamenilor, încât ei nu simt asta și nu-l pot compătimi; iar el nu mai are cum să revină! Și nici la mila oamenilor nu se mai poate întoarce!

30

Suprema noastră înțelegere trebuie – și se cade! – să apară ca o nesăbuiță, eventual ca o fărădelege, dacă ajunge ilicit la urechile celor care nu sunt făcuți și nici predestinați să le audă. Exotericul și ezotericul, așa cum au fost diferențiate odinioară de către filozofi, la indieni, ca și la greci, la persani și la musulmani – pe scurt, peste tot unde s-a crezut într-o ierarhie, iar nu în egalitate și în drepturi egale –, se disting între ele nu atât prin faptul că exotericul stă în exterior și vede, apreciază, măsoară și judecă din afară, iar nu din interior; esențial este că el privește lucrurile de jos în sus, pe când ezotericul le privește *de sus în jos!* Există înălțimi sufletești de unde, dacă ne uităm, vedem cum tragedia însăși încetează să aibă efecte tragice; iar dacă adunăm la un loc toată durerea lumii, cine s-ar încumeta să hotărască dacă imaginea ei ne va trezi *în mod necesar* chiar mila, constrângându-ne astfel la o dublare a durerii?... Ceea ce are rolul de a hrăni sau a revigora oamenii de tip superior trebuie să constituie aproape o otravă pentru oamenii de tip inferior, foarte diferiți. Virtuțile omului de rând ar putea însemna vicii și slăbiciuni în cazul unui filozof; ar fi posibil ca un om cu însușiri superioare, în cazul în care degenerază și piere, să ajungă abia astfel să aibă calitățile necesare pentru a fi venerat de-acum încolo ca un sfânt, în lumea inferioară în care s-a prăbușit. Există cărți care au o valoare contrară pentru suflet și sănătate, în funcție de cine recurge la ele, un suflet inferior și o vitalitate mai scăzută sau o forță superioară; în primul caz, cărțile sunt un pericol, te fac fărâme și te dizolvă, iar în celălalt sunt ca strigătele heralzilor care-i cheamă pe cei mai curajoși *să-și arate* cutezanța. Cărțile care se adresează tuturor sunt mereu urât mirositoare; intră în ele duhoarea oamenilor mărunți. Acolo unde mănâncă și bea mulțimea,

chiar și-n locurile în care ea venerează, pute de obicei. Nu trebuie să intrăm în biserică atunci când vrem să respirăm aer *curat*.

31

În tinerețe venerăm și disprețuim fără a avea acea pricepere a nuanței, care constituie cel mai mare câștig al vieții; mai târziu, pe bună dreptate, trebuie să ispășim amarnic pentru că am asaltat astfel oameni și lucruri cu „da“-urile și „nu“-urile noastre. Totul e rânduit în așa fel încât cel mai prost dintre gusturi, gustul pentru necondiționat, este batjocorit și abuzat cumplit, până ce omul învață să pună ceva pricepere în sentimentele lui și ajunge să experimenteze artificialul, așa cum fac adevărații artiști ai vieții. Furia și venerația specifice tinereții par să nu-și găsească liniștea până nu falsifică oameni și lucruri de o asemenea manieră încât să se poată revărsa asupra lor. – Deja tinerețea în sine este ceva care falsifică și înșală. Mai târziu, când sufletul tânăr, chinuit de neconținute dezamăgiri, sfârșește prin a se reîntoarce suspicios împotriva lui însuși, continuând să fie înfocat și sălbatic chiar în bănuielile și remușcărilor lui – ah, cum se mai înfurie el, cu câtă nerăbdare se sfășie pe sine, cum se mai răzbună pentru prelungita lui autoamăgire, de parcă ar fi fost o orbire voită! În timpul acestei tranziții ne pedepsim singuri, neîncercători în propriile noastre sentimente; ne supunem entuziasmul la tortura îndoielii, iar într-o conștiință curată vedem chiar un pericol, un fel de autodisimulare a unei onestități mai delicate, vlăguite de-acum; și, înainte de orice, suntem din principiu *împotriva* „tinereții“. – După un deceniu vom înțelege că toate acestea au însemnat tot tinerețe!

32

În decursul celei mai îndelungate perioade din istoria omenirii – în epoca pe care o numim preistorică –, valoarea sau lipsa de valoare a unei acțiuni a fost dedusă din consecințele ei; acțiunea în sine n-a fost luată în considerare, și nici originea ei, ci – cam așa cum și astăzi, în China, cinstirea sau opoziția se pot răsfrânge de la copil asupra părinților – forța retroactivă a succesului sau a eșecului l-a îndemnat pe om să gândească pozitiv ori negativ despre o acțiune. Să numim această perioadă epoca *premorală* a umanității: imperativul „Cunoaște-te pe tine însuși!” nu era cunoscut pe atunci. În schimb, în ultimele zece milenii s-a ajuns pas cu pas, în câteva întinse ținuturi ale lumii, până într-acolo încât nu consecințele, ci originea unei acțiuni să hotărască asupra valorii ei; asta reprezintă în ansamblu un eveniment important, o cizelare considerabilă a viziunii și a criteriilor, repercusiunea inconștientă a prevalenței valorilor aristocratice și a credinței în „origine”, semn distinctiv al unei epoci care poate fi caracterizată drept *morală* într-un sens mai restrâns; astfel a fost făcută prima încercare de autocunoaștere. În locul consecințelor, originea: ce răsturnare de perspectivă! O răsturnare obținută, neîndoielnic, abia după lupte și ezitări îndelungate! Firește, în acest chip își impunea supremația o nouă superstiție funestă, o restrângere specifică a interpretării: oamenii au interpretat originea unei acțiuni în sensul cel mai precis, și anume ca origine derivată dintr-o *intenție*; și au căzut *cu toții* de acord că valoarea unei acțiuni stă în valoarea intenției sale. La intenție se reduce întreaga origine și preistorie a unei acțiuni: până de curând, pe pământ s-a elogiât, s-a blamat, s-a judecat și chiar s-a filozofat din punct de vedere moral sub influența acestei prejudecăți. – Să nu ne găsim noi oare astăzi în fața necesității de a lua o nouă decizie în legătură cu răsturnarea și mutația valorilor în urma unei introspecții

și aprofundări repetate a omului? – Să nu ne aflăm azi în pragul unei perioade ce ar putea fi numită, mai întâi în termeni negativi, drept *extramorală*? Astăzi, când cel puțin printre noi, imoralistii, se trezește suspiciunea că valoarea decisivă a unei acțiuni stă tocmai în ceea ce *nu este intenționat* în ea și că toată intenționalitatea ei, tot ce poate fi văzut, știut și „conștientizat“ din ea, ține încă de suprafața și de învelișul ei, care, ca orice înveliș, dezvăluie câte ceva, dar mai mult *ascunde*? Pe scurt, credem că intenția este doar un semn și un simptom, ceva ce necesită mai întâi o interpretare; în plus, ea este un indiciu care semnifică așa de multe lucruri încât pentru sine nu mai înseamnă deci aproape nimic. Considerăm că morala în sensul atribuit până acum, așadar morala intențiilor, a fost o prejudecată, o idee pripită, un provizorat poate, un lucru cam din categoria astrologiei și a alchimiei, în orice caz ceva care trebuie să fie depășit. Depășirea moralei, într-un anumit sens chiar autodepășirea moralei: așa ar putea fi denumită acea îndelungată și secretă strădanie ce a rămas rezervată celor mai subtile și mai oneste, dar și celor mai malițioase conștiințe morale contemporane, înțelese ca niște pietre de încercare vii ale sufletului.

33

Nu există remediu: neîndurători, trebuie să cerem socoteală sentimentelor de dăruire, de jertfă pentru aproapele, să chemăm la judecată întreaga morală a renunțării de sine; la fel trebuie să procedăm cu estetica acelei „contemplații dezinteresate“ sub semnul căreia arta emasculează de astăzi caută, într-o manieră destul de seducătoare, să-și creeze o conștiință curată. În sentimentele de tipul „totul pentru alții“, de „nimic pentru mine“ există mult prea multă vrajă și dulceață ca să nu fie nevoie să devenim de două ori mai neîncredători și să

întrebăm: „nu sunt cumva niște *ademeniri*?“ – Că ele *plac* celui care le are și celui care se bucură de roadele lor, dar și simplului spectator – asta nu constituie un argument *în favoarea* lor, ci solicită chiar prudență. Să fim dar prevăzători!

34

Indiferent ce poziție filozofică am adopta azi și indiferent din care unghi am privi, *caracterul eronat* al lumii în care avem impresia că trăim este lucrul cel mai sigur și mai stabil pe care îl mai putem percepe – în favoarea acestei afirmații găsim motive peste motive care ne-ar ispiti să presupunem că în „esența lucrurilor“ există un principiu amăgitor. Dar cine face răspunzătoare însăși gândirea noastră, prin urmare „spiritul“, de falsitatea lumii – o soluție onorabilă, la care recurge orice *advocatus dei* [avocat al lui Dumnezeu] conștient sau inconștient –, cine consideră că această lume, inclusiv spațiul, timpul, forma și mișcarea, sunt *deduse* fals, acela ar avea măcar un bun motiv să învețe în sfârșit să fie neîncredător în toată gândirea: să nu ne fi jucat până acum gândirea cea mai urâtă festă? Și ce garanție să existe pentru faptul că ea nu continuă să facă ceea ce a făcut dintotdeauna? Foarte serios vorbind, inocența gânditorilor are ceva emoționant, care impune respect; această inocență le permite să se prezinte și azi în fața conștiinței cu rugămintea de a primi de la ea răspunsuri *cin-stite*; de pildă, întreabă conștiința dacă este „reală“ și de ce se ferește în fond, cu atâta hotărâre, de lumea exterioară și alte asemenea întrebări. Credința în „certitudini imediate“ este o naivitate *morală* care ne onorează pe noi, filozofii; dar nu trebuie să mai fim „doar oameni morali“! Făcând abstracție de morală, credința respectivă este o prostie care ne face puțină onoare! Dacă în viața burgheză neîncrederea, care stă mereu la pândă, poate fi considerată un semn al „caracterului rău“ și, prin urmare,

face parte dintre nesăbuițe, aici între noi, dincolo de lumea burgheză, dincolo de „da“-urile și „nu“-urile ei – ce ar putea să ne împiedice să fim nesăbuiți și să spunem: filozoful are în sfârșit *dreptul* la un „caracter rău“, pentru că a fost până acum cea mai batjocorită ființă de pe pământ; el are astăzi *datoria* de a fi neîncredător, de a arunca chiorăș cele mai răutăcioase priviri din orice abis al suspiciunii. – Să mi se ierte această glumă grotescă și sumbră expresie: pentru că de multă vreme eu însumi am învățat să gândesc și să apreciez altfel faptul de a înșela și de a fi înșelat și am pregătite câteva ghionturi, cel puțin, pentru furia oarbă cu care filozofii refuză să fie păcăliți. De ce *nu*? Faptul că adevărul valorează mai mult decât aparența nu este altceva decât o prejudecată morală; este chiar cea mai prost demonstrată ipoteză din câte există în lume. Să recunoaștem măcar atâta lucru: viața nici n-ar exista dacă nu s-ar baza pe aprecieri de tip perspectivist și pe aparențele care provin de aici; și dacă, animați de însuflețirea virtuoaasă și neghioabă a unor filozofi, ați vrea să desființați complet „lumea aparentă“, admițând că *ați putea* face asta, cel puțin atunci n-ar mai rămâne nimic din „adevărul“ vostru! De fapt, ce ne constrânge oare să credem că există o contradicție esențială între „adevărat“ și „fals“? Nu e de ajuns să presupunem o serie de grade ale aparenței, ca să zicem așa, niște umbre și tonuri generale mai mult sau mai puțin întunecate ale aparenței – diferite *valeurs*, pentru a vorbi în limbajul pictorilor? De ce lumea, *care ne interesează întru câtva*, n-ar fi o ficțiune? Iar cui întrebă: „dar o ficțiune n-are nevoie de un creator?“ nu i s-ar putea răspunde fără ocolișuri: *de ce*? Nu cumva acest „are nevoie“ necesită și el o ficțiune? Oare nu este permis să fim un pic ironici la adresa subiectului, ca și la adresa predicatorului și a complementului, până la urmă? Să n-aibă voie filozoful să se ridice deasupra credibilității gramaticii? Tot respectul față de guvernante, însă n-ar fi timpul ca filozofia să se lepede de credința în ele?

35

O, Voltaire! O, umanitate! O, imbecilitate! „Adevărul“, *căutarea* adevărului nu este un lucru ușor; iar dacă atunci omul procedează prea omenește – *il ne cherche le vrai que pour faire le bien* [caută adevărul doar pentru a face binele] –, pariez că nu va găsi nimic!

36

Admițând că nimic altceva nu ne este „dat“ ca real în afară de lumea noastră plină de poftă și de pasiuni și că nu putem accede la o altă „realitate“, fie superioară, fie inferioară, ci doar la însăși realitatea instinctelor noastre – fiindcă gândirea este doar relația dintre aceste instincte –, de ce să nu fie permis să facem o încercare și să ne întrebăm dacă acest dat nu este *suficient* spre a înțelege – pornind de la ceva similar lui – și așa-numita lume mecanică (sau „materială“)? Vreau să spun că ea nu trebuie înțeleasă ca o iluzie, ca o „aparență“, ca o „reprezentare“ (în sensul lui Berkeley și al lui Schopenhauer), ci drept o realitate de același rang cu înseși afectele noastre, drept o formă mai primitivă a universului afectiv, în care totul este încă închis într-o unitate puternică, pentru a se diversifica și a se dezvolta ulterior în cadrul procesului organic (efeminându-se și slăbind totodată, cum e și normal), ca un fel de viață instinctivă în care toate funcțiile organice, incluzând autoreglarea, asimilația, nutriția, secreția, metabolismul, rămân legate sintetic între ele, ca o *formă primară* a vieții. – Până la urmă nu este doar permis să facem această încercare; chiar conștiința *metodei* ne-o impune. A nu accepta mai multe tipuri de cauzalitate până când nu e dusă la extrem (la absurd, dați-mi voie să spun) încercarea de a o scoate la capăt cu un singur tip, iată o morală a metodei, căreia nu ne putem susține în ziua de azi – rezultă „din definiția ei“, cum ar zice

un matematician. În definitiv, se pune întrebarea dacă recunoaştem realmente *eficiența* voinței și dacă noi credem în cauzalitatea voinței; dacă procedăm așa – iar credința *în aceasta* echivalează în fond tocmai cu credința noastră în cauzalitatea însăși –, atunci *trebuie* să facem încercarea de a admite ipotetic cauzalitatea voinței drept singură cauzalitate. „Voința“ poate acționa în mod firesc numai asupra „voinței“ – iar nu asupra „materiei“ (nu asupra „nervilor“, de exemplu); pe scurt, trebuie să avem curajul de a formula următoarea ipoteză: dacă nu cumva o voință acționează asupra altelea peste tot acolo unde sunt recunoscute „efecte“ și dacă nu cumva orice proces mecanic, în măsura în care în el acționează o forță, este chiar o forță volițională, un efect al voinței. – În fine, presupunând că am reuși să explicăm întreaga noastră viață instinctivă ca o dezvoltare și o ramificare a unei *singure* forme fundamentale a voinței – și anume a voinței de putere, conform principiului pe care-l susțin –, presupunând că am putea reduce toate funcțiile organice la această voință de putere și am găsi în ea și soluția problemei procreației și nutriției – care constituie una și aceeași problemă –, atunci ne-am câștiga dreptul de a defini fără echivoc *orice* forță eficientă ca fiind *voință de putere*. Lumea – văzută din interior, determinată și definită sub aspectul „caracterului ei inteligibil“ – n-ar fi altceva decât „voință de putere“.

37

„Cum așa? Popular vorbind, asta nu înseamnă oare că Dumnezeu este respins, dar nu și diavolul?“ Dimpotrivă! Dimpotrivă, prieteni! Și, la naiba, cine zice că trebuie să vorbiți popular?

38

Ceea ce s-a petrecut în ultima perioadă, în plină strălucire a epocii moderne, cu Revoluția Franceză – acea farsă înfiorătoare și inutilă, dacă o judecăm îndeaproape, farsă în care însă

spectatorii nobili și exaltați din toată Europa au crezut atâta vreme și cu atâta pasiune, socotind că își pot tâlcui de la distanță propria revoltă și înflăcărare, *până ce textul a dispărut îndărătul acestei interpretări* –, s-ar putea întâmpla odată cu o nobilă posteritate, care ar înțelege greșit întregul trecut, făcând abia astfel suportabilă imaginea lui. – Sau, mai degrabă: nu s-a întâmplat deja așa? N-am fost noi înșine această „posteritate nobilă”? Iar cu aceasta n-a devenit totul trecut chiar din momentul în care am început să înțelegem lucrurile?

39

Nimănui nu-i va veni prea ușor să socotească drept adevărată o teorie numai pentru că ea-l face fericit sau virtuos; exceptându-i eventual pe drăguții de „idealiști”, adoratori ai Binelui, Adevărului și Frumosului – cei ce permit ca în iazul lor să plutească de-a valma tot felul de lucruri dezirabile și blajine, dar peștrițe și greoaie. Fericirea și virtutea nu sunt niște argumente. Însă oamenilor, chiar și celor chibzuiți, le place să uite că a face pe cineva nefericit sau rău nu constituie, la rândul lor, niște contraargumente. Ceva ar putea fi adevărat, deși ar fi nociv și periculos în cel mai înalt grad: dispariția celui care ar ajunge la o cunoaștere deplină ar putea ține chiar de natura fundamentală a existenței, astfel încât puterea spiritului să se măsoare tocmai în funcție de cantitatea de „adevăr” pe care respectivul ar mai fi în stare s-o suporte, mai limpede spus, până unde simte el *nevoia* să dilueze, să învăluie, să îndulcească, să înăbușe și să falsifice adevărul. Dar nu încapе îndoială că oamenii răi și nefericiți sunt privilegiați în privința descoperirii anumitor *părți* ale adevărului, iar probabilitatea de succes este mai mare în cazul lor; ca să nu mai vorbim despre răii care sunt fericiți – o specie pe care moralisții o trec sub tăcere. Pesemne că, pentru apariția unui spirit

filozofic puternic și independent, duritatea și viclenia asigură condiții mai favorabile decât o pot face bonomia suavă, distinsă și îngăduitoare și arta de a trata lucrurile cu ușurință, artă pe care o prețuim în mod justificat la un savant. Presupunând înainte de toate că termenul de „filozof“ nu se restrânge la filozoful care scrie cărți – sau, și mai rău, la cel ce aduce-n cărți propria filozofie! – La portretul filozofului liber-cugetător, Stendhal adaugă o ultimă trăsătură, pe care nu vreau să uit s-o subliniez aici de dragul gustului german – căci ea este opusă acestuia. *Pour être bon philosophe*, spune acest ultim mare psiholog, *il faut être sec, clair, sans illusion. Un banquier, qui a fait fortune, a une partie du caractère requis pour faire des découvertes en philosophie, c'est-à-dire pour voir clair dans ce qui est.* [„Spre a fi un bun filozof, trebuie să fi arid, limpede, lipsit de iluzii. Un bancher care a făcut avere deține ceva din caracterul care e necesar pentru a face descoperiri în domeniul filozofiei, adică pentru a privi limpede în cuprinsul a ceea-ce-este.“]

40

Tot ceea ce este profund iubește masca; cele mai profunde lucruri chiar urăsc chipul real și similitudinea. N-ar trebui să fie tocmai *antiteza* forma de deghizare adecvată pentru pu-doarea unui zeu ce se plimbă țațoș? Iată o întrebare care merită pusă! Ar fi ciudat dacă vreun mistic nu s-ar fi hazardat deja să încerce singur așa ceva. Există situații atât de delicate, încât este bine să le îngropăm printr-o grosolanie, făcându-le de nerecunoscut; există acțiuni săvârșite din iubire și dintr-o mărinimie exagerată, în urma cărora nimic nu e mai recomandabil decât să luăm un baston și să-i tragem o mamă de bătaie martorului ocular: pentru a-i întuneca memoria. Unii se pricep să-și întunece și să-și maltrateze propria memorie, spre a se răzbuna măcar pe acest unic complice – rușinea este

inventivă. Nu de cele mai rele lucruri ne rușinăm cel mai rău: îndărătul unei măști nu e doar perfidie – ci există și multă bunătate în viclenie. Aș putea să-mi imaginez că un om care ar avea de ascuns ceva prețios și vulnerabil s-ar rostogoli pur și simplu prin viață, cu brutalitate, aidoma unui butoi cu vin, vechi și verde, bine strâns în cercuri: așa o cere gingașa lui pudoare. Iar un om de o profundă pudoare își întâlnește destinul și deciziile mai delicate umblând pe drumuri pe care puțini au ajuns vreodată și de a căror existență n-au voie să știe nici cei mai apropiați confidenți ai lui; el ascunde de ochii lor atât pericolul morții, cât și recăștigata siguranță vitală. Un astfel de om ascuns, care recurge instinctiv la vorbire pentru a tăcea și a tăinui, care este inepuizabil în ceea ce privește capacitatea de a se eschiva de la împărțășirea gândurilor, *vrea* și insistă ca o mască a lui să-l înlocuiască în sufletele și mințile prietenilor săi; și, admitând că nu vrea asta, el își va da seama într-o zi că acolo există totuși o mască a lui și că e bine să fie așa. Orice spirit profund are nevoie de o mască; mai mult, în jurul fiecărui spirit profund se dezvoltă continuu o mască, datorită interpretării mereu false, adică *superficiale*, a fiecărui cuvânt, fiecărui pas, fiecărui semn de viață dat de el.

41

Trebuie să ne dovedim nouă înșine că suntem meniți să fim independenți și să dăm ordine; iar aceasta la momentul potrivit. Nu trebuie să evităm asemenea dovezi, deși poate că ele constituie cel mai periculos joc pe care suntem în stare să-l jucăm; în ultimă instanță, nu sunt decât dovezi pe care le susținem în fața noastră, ca martori, iar nu în fața altui judecător. Să nu ne atașăm de nici o persoană, fie ea și cea mai dragă – căci orice persoană este o închisoare, ba chiar un ungher. Să nu rămânem legați de nici o patrie, oricât de suferindă

și de neajutorată ar fi ea – să ne desprindem inima de o patrie victorioasă este deja mai ușor. Să nu ne agățăm de vreo compasiune, chiar dacă s-ar adresa unor oameni superiori, în care rareori câte o întâmplare ne-a permis să vedem niște martiri și niște neputincioși. Să nu rămânem legați de nici o știință, chiar dacă ea ne-ar ademini cu descoperirile cele mai prețioase, rezervate în aparență doar nouă. Să nu ne atașăm nici de propria noastră detașare, de acea voluptuoasă îndepărtare și înstrăinare a păsării care zboară tot mai sus, pentru a vedea tot mai mult dedesubtul ei – iată primejdia celor ce zboară! Să nu rămânem dependenți de propriile virtuți și să nu devenim în totalitate victimele a ceva determinat: de exemplu, ale „ospitalității” noastre, care este cel mai mare dintre pericole pentru sufletele nobile și generoase; risipitoare și aproape indiferente față de sine, ele împing până la viciu virtutea mărinimiei. Trebuie să știm să ne ferim: asta e cea mai puternică dovadă de independență.

42

O nouă specie de filozofi iese la iveală; îndrăznesc să-i botez cu un nume deloc inofensiv. Așa cum îi descopăr eu și cum se lasă ei descoperiți – pentru că ține de felul lor de a fi să *dorească* să rămână întru câtva enigmatici –, acești filozofi ai viitorului ar putea pretinde, pe drept sau poate pe nedrept, să fie numiți *seducători*. Chiar acest nume nu este, până la urmă, altceva decât o tentativă, sau dacă vrem, o tentație.

43

Acești filozofi care vor veni sunt oare noii prieteni ai „adevărului”? E destul de probabil, deoarece toți filozofii de până acum și-au iubit adevărurile. Cu siguranță însă, ei nu vor fi

dogmatici. Trebuie să le lezeze orgoliul și chiar gustul ideea că adevărul lor are să rămână un adevăr pentru oricine; fapt ce a constituit până în prezent dorința secretă și gândul ascuns al tuturor eforturilor dogmatice. „Judecata mea este judecata *mea*; și nu e ușor ca altcineva să aibă vreun drept asupra ei“ – va spune, poate, un astfel de filozof al viitorului. Trebuie să ne dezbrăăm de prostul gust de a dori să fim în concordanță cu multă lume. Un lucru „bun“ nu mai e bun când auzim acest cuvânt în gura vecinului. Și cum ar putea să existe chiar un „bun obștesc“? Această expresie este contradictorie în sine: ceea ce poate fi obștesc are întotdeauna doar puțină valoare. În definitiv, are să fie așa cum este și a fost mereu: lucrurile mari sunt rezervate oamenilor mari, abisurile le rămân celor profunzi, dezmierdările și florii sunt pentru rafinați; pe scurt, orice raritate este pentru cei rari.

44

După toate acestea, mai este oare nevoie să spun în mod expres că filozofii viitorului vor fi și niște spirite libere, *foarte* libere? Și, în mod cert, nu vor fi doar atât, ci ceva mai mult, mai elevat, mai măreț și fundamental diferit, care nu vrea să fie înțeles greșit sau confundat cu altceva. Dar, când spun asta, simt – aproape în egală măsură atât față de ei înșiși, cât și față de noi, spirite libere, care suntem mesagerii și precursorii lor – că avem cu toții *datoria* de a îndepărta dintr-o suflare o veche și stupidă prejudecată, o neînțelegere care, asemenea ceții, a făcut de nepătruns, pentru prea mult timp, conceptul de „spirit liber“. În toate țările Europei, ca și în America, există acum oameni care abuzează de acest nume: un soi de spirite foarte înguste, captive, puse în lanțuri, și care caută aproximativ opusul a ceea ce se află-n intențiile și instinctele noastre – ca să nu mai vorbim despre faptul că, avându-i în vedere pe

noii filozofi care stau să apară, ei trebuie să țină ferestrele bine închise și ușile zăvorâte. Pentru a vorbi concis și fără ocolișuri, ei fac parte dintre acei *nivelatori* care sunt numiți în mod greșit „spirite libere” – adică sclavi elocvenți, scribi ai „ideilor moderne”, caracteristice gustului democratic: cu toții sunt oameni lipsiți de singurătate, fără singurătatea proprie, băieți buni și stângaci, cărora nu trebuie să le contestăm nici curajul, nici manierele respectabile; numai că n-au libertate și sunt ridicol de superficiali, mai cu seamă în ceea ce privește înclinația lor fundamentală de a vedea întru câtva, în formele vechii societăți existente până acum, cauza *întregii* mizerii și nereușite umane – prilej favorabil de a răsturna complet adevărul! Ceea ce se străduiesc ei să obțină din răspuțeri este obșteasca fericire pe care o simte turma în fața pășunilor verzi și care asigură oricui o viață tihnită, ușoară și lipsită de pericole; cele două cântece și dogme ale lor, psalmodiate copios, se cheamă „egalitatea în drepturi” și „compasiunea pentru toți cei ce suferă” – iar suferința însăși este considerată de ei ceva care trebuie *suprimat*. În opoziție cu ei, noi – care am ținut ochii deschiși și conștiința trează la întrebarea unde și cum a crescut până acum planta numită „om”, înălțându-se cu maximă vigoare – socotim că asta s-a întâmplat întotdeauna în condiții ostile; că, pentru asta, a trebuit mai întâi să crească enorm pericolozitatea situației lui, că a fost nevoie ca puterea lui de a inventa și de a disimula („spiritul” lui) să se dezvolte subtil și temerar sub o presiune și constrângere prelungită, iar voința sa de a trăi să fie potențată până la o necondiționată voință de putere. Credem că duritatea, violența, sclavia, primejdia de pe străzi și din inimi, ocultarea, stoicismul, arta seducției și demonismele de orice fel, tot ce e rău, îngrozitor și despot în om, întregul lui caracter de animal răpitor și de șarpe slujește la fel de bine la înălțarea speciei umane ca și opusul acestor trăsături: și nici măcar nu spunem destul când spunem doar atât. Iar

aici, cu vorbele și tăcerile noastre, ne situăm în orice caz la *celălalt* capăt în raport cu întreaga ideologie modernă și cu dorințele gregare – poate ca antipozi ai lor? Ce e de mirare că noi, „spiritele libere“, nu suntem chiar cele mai comunicative spirite? Că nu dorim să divulgăm sub nici un aspect *de ce* se poate elibera un spirit și *spre ce* poate fi împins el ulterior? Iar cât privește periculoasa formulă „dincolo de bine și de rău“, prin care noi evităm cel puțin să fim confundați cu alții, este de spus următorul lucru: noi *suntem* altceva decât *libres-penseurs, liberi pensatori*, „gânditori liberi“ sau indiferent cum ar mai dori să se numească toți acești bravi susținători ai „ideilor moderne“. Ne-am simțit ca acasă, ori măcar ca oaspeți în multe ținuturi ale spiritului; refugiați mereu în tihna unor unghere muced, unde par să ne alunge iubirea preconceptută și ura preconceptută, tinerețea, originea, hazardul oamenilor și al cărților sau chiar osteneala peregrinărilor; plini de răutate față de ademenitoarea dependență ascunsă în onoruri, în bani sau funcții publice sau în exaltarea simțurilor; recunoscători chiar față de necazuri și de frământările bolii, fiindcă ele ne eliberează întotdeauna de câte o regulă și de „prejudicata“ ei; recunoscători față de Dumnezeu, de diavol, de oaia și de viermele din noi; curioși până la viciu, investigatori până la cruzime, căutând cu degetele – fără a sta pe gânduri – inesizabilul, iar cu dinții și cu burta cele mai nedigerabile alimente; pregătiți pentru orice meserie care cere perspicacitate și simțuri ascuțite; gata de orice cutezanță, grație unui surplus de „voință liberă“; noi, cu sufletele noastre vizibile și cu cele ascunse, în ale căror ultime intenții nimănui nu îi este ușor să pătrundă cu privirea; cu prim-planurile și fundalurile noastre, pe care nici un picior de om nu le poate străbate până la capăt; cuceitorii ascunși sub mantii de lumină, deși semănăm cu niște risipitori de moșteniri; noi, care colecționăm și clasificăm de dimineața până seara tot felul de lucruri, avari ai bogăției

noastre și ai sertarelor ticsite, economi când învățăm și când uităm, inventivi când trecem la schematizări; uneori mândri de tabelul categoriilor, alteori pedanți, iar câteodată huhurezi ce trudesce până și-n plină zi; ba chiar sperietori de ciori, la o adică – căci azi este nevoie de așa ceva: și anume în măsura în care suntem prietenii înnăscuți, declarați și geloși ai *singurătății*, ai celei mai profunde dintre singurătățile noastre, cea de la prânz și de la miezul nopții – astfel de oameni suntem noi, spiritele libere! Și sunteți oare așa, într-o oarecare măsură, și voi, cei care veți veni, *noii* filozofi?

Capitolul III

FIREA RELIGIOASĂ

45

Sufletul uman și limitele lui, sfera experiențelor lăuntrice pe care omul le-a trăit cu adevărat până acum, înălțimile, profunzimile și amploarea acestor experiențe, întreaga istorie *anterioară* a sufletului și posibilitățile lui, încă neepuizate: acesta este teritoriul în care îi este dat să vâneze unui psiholog înăscut, care iubește „marea vânătoare“! De câte ori însă trebuie să-și spună disperat: „Sunt singur, vai de mine, absolut singur în acest codru uriaș, în această pădure virgină!“ Și el își dorește astfel câteva sute de hăitași, dar și copoi ageri, bine dresați, pe care ar putea să-i asmută în istoria sufletului omenesc, pentru a-și goni acolo vânatul. Degeaba: constată mereu, cu profundă amărăciune, cât este de dificil să găsească hăitași și câini pentru toate lucrurile care-i ațâță de-a dreptul curiozitatea. Inconvenientul cu care se confruntă, acela de a trimite niște savanți în noi și periculoase domenii de vânătoare, unde este nevoie de curaj, de inteligență și subtilitate în orice sens, rezidă în faptul că aceștia nu mai sunt de folos tocmai atunci când începe „marea vânătoare“, dar și marea primejdie – tocmai atunci ei își pierd ochiul și nasul de copoi. Pentru a descoperi și a stabili, de exemplu, ce istorie a avut până acum problema *științei și a conștiinței* în sufletul unor *homines religiosi*

[oameni religioși], poate că ar fi necesară o conștiință intelectuală la fel de profundă, de rănită și de colosală precum cea a lui Pascal – iar apoi ar mai fi nevoie de orizontul vast al unei spiritualități lucide și malițioase, capabilă să cuprindă cu privirea, de la înălțimea ei, acest furnicar de trăiri periculoase și dureroase, spre a-l ordona și a-l reduce la niște formule. – Dar cine să-mi facă acest serviciu? Și cine ar avea timp să aștepte astfel de slujbași? În mod evident, ei se nasc prea rar și apariția lor e atât de improbabilă în orice epocă! Până la urmă trebuie să facem totul singuri, pentru a ști noi înșine câte ceva: adică avem *multe* de făcut! – Însă o curiozitate ca a mea rămâne cel mai plăcut dintre vicii – iertare! Voiam să spun: dragostea pentru adevăr își are răsplata în cer, dar mai întâi pe pământ.

46

Credința pe care creștinismul timpuriu a cerut-o și a obținut-o adesea, în mijlocul unei lumi sceptice a liber-cugetătorilor meridionali – o lume ce aducea cu sine lupta seculară dintre școlile filozofice, lăsată în urmă de creștinism, la care se adăuga și educația pentru toleranță oferită de imperiul roman –, această credință *nu* este credința naivă și ursuză a supușilor, credință prin care bunăoară un Luther sau un Cromwell ori un alt spirit barbar din Nord s-au atașat de Dumnezeu și creștinismul lor, ci mai degrabă acea credință a lui Pascal, care seamănă îngrozitor de mult cu o sinucidere lentă a rațiunii – o rațiune tenace și longevivă, care, aidoma unui vierme, nu poate fi omorâtă dintr-odată, printr-o singură lovitură. Credința creștină înseamnă dintru început jertfă: înseamnă sacrificarea oricărei libertăți, a oricărui orgoliu, a oricărei siguranțe de sine a spiritului; ea este totodată aservire și batjocorire de sine și automutilare. Există o anumită cruzime, precum și elemente aparținând cultelor religioase feniciene în această credință la înălțimea căreia trebuie

să se ridice o conștiință morală foarte răsfățată, complexă și prea docilă: premisa ei este că subjugarea spirituală *provoacă un rău* indescritibil, că întregul trecut și obișnuința în care a trăit un asemenea spirit se împotrivesc celui mai absurd lucru, cel care i se prezintă drept „credință”. Oamenii moderni, insensibili la toată terminologia creștină, nu mai percep superlativul pe care îl conține formularea paradoxală „Dumnezeu crucificat”, superlativ care era înfiorător pentru gustul antic. Până acum niciodată și nicăieri n-a mai existat o răsturnare atât de îndrăzneță și de înspăimântătoare, ceva care ridică atâtea întrebări și compoartă atâtea discuții ca această formulare: ea promitea o reșezare a tuturor valorilor antice. – Orientul, profundul Orient și sclavul oriental s-au răzbunat în acest fel pe Roma, cu toleranța ei aristocratică și frivolă, ca și pe „catholicismul” roman al credinței. Și-ntotdeauna, nu credința, ci eliberarea de credință, acea nepăsare de jumătate stoică și zâmbitoare față de seriozitatea credinței, au fost ceea ce i-a revoltat pe sclavi la stăpânii lor și i-a făcut să se răzvrătească împotriva acestora. „Iluminarea” provoacă indignare – fiindcă sclavul vrea ceva necondiționat, el înțelege doar ceea ce este tiranic, chiar și în morală, iubește așa cum urăște: fără nuanță, profund, până la durere și boală; marea lui suferință ascunsă se răzvrățește împotriva gustului aristocratic, care pare să *nege* suferința. Scepticismul cu care este privită suferința, și care nu e în fond nimic altceva decât o atitudine a moralei aristocratice, a avut o contribuție majoră și în izbucnirea acelei ultime mari răscoale a sclavilor, care a început odată cu Revoluția Franceză.

Indiferent unde a apărut până acum pe pământ nevroza religioasă, o găsim asociată cu trei prescripții de dietă de-a dreptul periculoase: singurătatea, postul și abstenența sexuală –

dar fără ca aici să se poată stabili în mod cert care e cauza și care este efectul și dacă există cumva o relație între cauză și efect. Acest ultim dubiu este justificat de faptul că, printre simptomele cele mai frecvente ale nevrozei amintite – atât în cazul popoarelor sălbatice, cât și al celor civilizate –, se numără tocmai cele mai nestăpânite voluptăți imediate, care se transformă după aceea, la fel de brusc, în accese de căință, însoțite de negarea lumii și a voinței: ambele simptome să fie oare forme de epilepsie mascată? Nicăieri însă mai mult decât aici n-ar trebui să lăsăm deoparte asemenea interpretări: până în prezent, în jurul nici unui alt tip decât cel religios n-au proliferat atâtea absurdități și superstiții, și nici unul nu pare să-i fi interesat până azi mai mult pe oameni, inclusiv pe filozofi. Astfel că tocmai acum ar fi momentul să devenim mai indiferenți și să învățăm să fim prevăzători, sau mai bine să ne întoarcem privirea în altă parte și chiar să *plecăm în altă parte*. – Chiar filozofia de dată foarte recentă, cea schopenhaueriană, are în fundal, aproape ca o problemă în sine, această înfiorătoare incertitudine reprezentată de criza și de trezirea religioasă. Cum este *posibilă* negarea voinței? Cum este cu puțință un sfânt? – Aceasta pare să fi fost realmente punctul de plecare, întrebarea ce l-a făcut pe Schopenhauer să devină filozof. Și astfel, o consecință pur schopenhaueriană a fost aceea că discipolul său cel mai convins (poate chiar ultimul din Germania), mă refer la Richard Wagner, și-a încununat tocmai astfel opera sa de-o viață, reprezentând scenic în carne și oase, sub chipul lui Kundry¹, acel tip etern și înspăimântător, *type vécu* [tip trecut prin viață], în aceeași perioadă în care psihiatrii din mai toate țările europene au

---

1. Personaj din opera wagneriană *Parsifal* (1882), înaltul mesager al Sfântului Graal.

avut prilejul să studieze de aproape acest tip, și pretutindeni unde nevroza religioasă – sau, cum o numesc eu, „firea religioasă“ – a apărut pentru ultima oară, ca o erupție epidemică, sub forma „Armatei Salvării“¹. Dacă ne întrebăm însă ce a fost, de fapt, irezistibil de interesant în întregul fenomen al sanctificării pentru oamenii de orice fel și din toate epocile, chiar și pentru filozofi, răspunsul este, fără nici o îndoială, acesta: aspectul miraculos pe care-l ia acest fenomen, adică *succesiunea* imediată de opoziții, de stări sufletești apreciate ca fiind antitetice din punct de vedere moral; aici, lumea a crezut că transformarea bruscă a unui „netrebnic“ într-un „sfânt“, într-un om bun, este de domeniul evidenței. Psihologia de până acum a naufragiat în acest loc: dar oare asta nu s-a întâmplat mai ales pentru că ea s-a plasat sub dominația moralei, pentru că a *crezut* ea însăși în valorile morale antitetice și a întrezărit, a citit și a *deslușit* aceste opoziții în textura realității? – Cum așa? Să nu fie „miracolul“ decât o greșală de interpretare? O carență filologică?

48

Se pare că rasele latine sunt mult mai intim atașate de catolicismul lor decât suntem noi, nordicii, de creștinism în ansamblu; și că, prin urmare, în țările catolice necredința poate să însemne ceva complet diferit decât în cele protestante: și anume un soi de revoltă împotriva spiritului rasei, în vreme ce la noi necredința reprezintă mai degrabă o reîntoarcere la spiritul rasei (sau la duhul ei necurat). Noi, nordicii, provenim

---

1. Organizație creștină cu scop caritabil, înființată în anul 1865 la Londra. A devenit cu timpul o confesiune creștină, derivată din metodism.

neîndoielnic din rasele barbare chiar și în privința înzestrării noastre religioase: suntem prost dotați pentru religie. Aici îi putem excepta pe celți, care tocmai de aceea au și furnizat cel mai bun teren pentru pătrunderea infecției creștine în Nord. În Franța, idealul creștin a ajuns să înflorească numai atât cât i-a permis palidul soare al Nordului. Cât de ciudată pentru gustul nostru continuă să fie până și pietatea acestor ultimi sceptici francezi, în măsura în care ei au la obârșie ceva sânge celtic! Ce miros catolic și negerman are pentru noi sociologia lui Auguste Comte, cu a sa logică romană a instinctelor! Cât de iezuit ni se pare acel amabil și inteligent Cicero din Port Royal, Sainte-Beuve, în ciuda întregii sale ostilități față de iezuiți! Și chiar Ernest Renan: cât de inaccesibil sună pentru noi, nordicii, limbajul acestui Renan, unde în orice clipă cea mai neînsemnată tensiune religioasă strică echilibrul sufletului său voluptuos și iubitor de confort, în sensul mai rafinat al termenului! Să repetăm după el aceste frumoase fraze și vom vedea ce ecou malițios și dârz vor trezi ele numaidecât în sufletul nostru, probabil mai puțin frumos și mai dur, adică mai german: *Disons donc hardiment que la religion est un produit de l'homme normal, que l'homme est le plus dans le vrai quand il est le plus religieux et le plus assuré d'une destinée infinie... C'est quand il est bon qu'il veut que la vertu corresponde à un ordre éternel, c'est quand il contemple les choses d'une manière désintéressée qu'il trouve la mort révoltante et absurde. Comment ne pas supposer que c'est dans ces moments-là, que l'homme voit le mieux?...* [„Deci să afirmăm cu îndrăzneală că religia este produsul omului normal, că omul se află cel mai aproape de adevăr atunci când e cel mai devotat religios și cel mai încredințat de un destin infinit... Când este bun, el vrea ca virtutea să corespundă unei ordini eterne, iar când contemplă lucrurile în chip dezinteresat găsește că moartea

e revoltătoare și absurdă. Cum să nu presupunem că, în asemenea momente, omul vede cel mai bine?“¹ Aceste fraze îmi sună neobișnuit, fiind *diametral* opuse obișnuințelor mele, așa că, atunci când le-am descoperit, un prim impuls de furie m-a determinat să notez pe margine: *la niaiserie religieuse par excellence!* [„nerozia religioasă prin excelență!“] – până ce ultimul acces de mânie m-a făcut chiar să îndrăgesc aceste fraze, cu adevărul lor complet răsturnat! E-atât de drăguț și de distins să ai propriii tăi antipozi!

49

Ceea ce ne uimește la religiozitatea vechilor greci este nestăvilita recunoștință pe care ea o revarsă din belșug. Cel care are o astfel de atitudine în fața naturii și a vieții aparține unei categorii umane de o mare noblețe. Mai târziu, când gloata a devenit preponderentă în Grecia, *teama* a năpădit și religia; iar creștinismul a început pregătirile.

50

Pasiunea pentru Dumnezeu: există pasiuni fruste, sincere și stăruitoare, precum cea a lui Luther – întregului protestantism îi lipsește *delicatezza* [delicatețea] meridională. În ea există o ieșire din sine de tip oriental, ca a unui sclav eliberat sau iertat fără să merite, cum a fost de pildă Augustin, ale cărui gesturi și dorințe fierbinți erau lipsite, în mod supărător, de orice noblețe. Aici există o delicatețe și o cupiditate feminină, care aspiră, pudică și neștiutoare, către o *unio mystica et physica* [legătură mistică și fizică]: așa se întâmplă la Madame

---

1. Ernest Renan, „L'avenir religieux des sociétés modernes“, în: *Questions contemporaines*, Calman Lévy, Paris, 1868, p. 416.

de Guyon¹. În multe cazuri această pasiune apare, destul de straniu, deghizată în pubertatea unei fetișcane sau a unui flăcău; din când în când ia forma isteriei vreunei fete bătrâne, ca ultimă ambiție a ei. – În astfel de cazuri, Biserica a canonizat deja de mai multe ori femeia.

51

Până acum, cei mai puternici oameni s-au înclinat întotdeauna cu venerație în fața câte unui sfânt ca în fața unei enigmatice autoînfrânării și a extremei privațiuni premeditate. De ce au făcut asta? Au presimțit că în acel sfânt – și, ca să spunem așa, îndărătul semnului de întrebare pe care-l ridică aspectul său fragil și deplorabil – se ascunde o forță superioară, pe care o asemenea înfrânare ar pune-o la încercare, precum și tăria voinței, în care ei și-au recunoscut și au știut să-și cinstească propria putere și plăcerea de a domina; ei onorau ceva din ei înșiși, ori de câte ori îl venerau pe sfântul acela. În plus, imaginea lui le trezea o suspiciune: o negare atât de enormă, contrară naturii, nu va fi fost râvnită în van, și-au spus ei. Și s-au întrebat dacă nu cumva există vreun motiv pentru asta, vreun pericol foarte mare, asupra căruia ascetul ar dori să fie informat mai îndeaproape de sfătuitoarii și de vizitatorii lui secreți. Una peste alta, puternicii lumii au învățat, avându-l în fața lor, să se teamă din nou, au presimțit existența unei forțe noi, a unui dușman necunoscut, încă neînfrânt: „voința de putere“ a fost cea care i-a constrâns să se oprească în fața sfântului. Simțeau nevoia să-l întrebe...

---

1. Jeanne-Marie Bouvier de la Motte-Guyon (1648–1717), scriitoare franceză adeptă a misticismului, una dintre principalele promotoare, în epocă, ale chietismului.

52

În Vechiul Testament iudaic, care e cartea despre justiția divină, există oameni, lucruri și vorbe prezentate într-un stil atât de grandios, încât literatura greacă și indiană nu au nimic echivalent. Cuprinși de groază și de venerație, stăm în fața acestor rămășițe uriașe din ceea ce a fost cândva omul, gândindu-ne cu tristețe la vechea Asie și la Europa, mica ei peninsulă mai avansată, care ar vrea să reprezinte cu orice preț „progresul umanității“ în raport cu Asia. Desigur, cel care nu este el însuși decât un animal domestic slab și blând, ce-și cunoaște doar propriile nevoi (aidoma oamenilor cultivați din zilele noastre, incluzându-i aici și pe creștinii creștinismului „luminat“), nu trebuie nici să se mire și nici să-și poarte mâhnirea printre acele ruine, căci gustul pentru Vechiul Testament constituie o piatră de încercare în privința a ceea ce este „măreț“ și a ceea ce e „meschin“. Și poate că omul acela va constata în continuare că Noul Testament, cartea despre grația divină, este mai pe placul lui (așa cum este ea, îmbâcsită de mirosul suav și muced, specific bigoților și sufletelor mărunte). A lega acest Nou Testament – un fel de rococo în materie de gust, sub orice aspect – împreună cu Vechiul Testament într-un singur volum, sub forma Bibliei, socotită a fi „Cartea prin excelență“, reprezintă pesemne suprema cutezanță și cel mai mare „păcat comis împotriva spiritului“, un păcat ce apasă conștiința literaturii europene.

53

De ce ateismul azi? – Dumnezeu „Tatăl“ este contestat radical; la fel „judecătorul“ și „răsplătorul“. De asemenea, „voința sa liberă“: el nu aude – iar de ne-ar auzi, tot nu s-ar pricepe să ne fie de ajutor. Cel mai grav este că pare incapabil

să comunice limpede: este el neclar? – Acestea sunt cauzele declinului teismului european, așa cum le-am descoperit eu după multe discuții în care am pus întrebări și am ascultat răspunsuri; mi se pare că, deși instinctul religios se află într-o creștere puternică, el respinge totuși, cu profundă neîncredere, tocmai sentimentul de satisfacție pe care îl aduce cu sine teismul.

54

Ce face oare, în fond, întreaga filozofie modernă? De la Descartes încoace – și mai mult în ciuda lui, decât pe baza metodei sale – toți filozofii au comis un atentat împotriva conceptului antic de suflet, sub aparența unei critici a conceptului de subiect și de predicat; adică un atentat contra supoziției fundamentale a învățaturii creștine. Filozofia modernă, înțeleasă ca o formă de scepticism gnoseologic, este – fâțiș sau pe ascuns – anticreștină, dar în nici un caz antireligioasă, dacă e să ne adresăm unor urechi mai delicate. Fiindcă odinioară se credea în „suflet“ la fel cum se credea în gramatică sau în subiectul gramatical. Se zicea: „eu“ este condiția, „cuget“ este predicatul, care e condiționat – cugetarea este o activitate în vederea căreia *trebuie* să concepem un subiect drept cauză. Pe urmă, cu o admirabilă perseverență și viclenie, filozofii au încercat să vadă dacă nu e posibil să scape din această mreajă – și dacă nu cumva contrariul este adevărat. Atunci, „cuget“ ar fi condiția, iar „eu“ condiționatul; așadar, „eul“ n-ar fi decât o sinteză *realizată* prin intermediul gândirii înseși. Kant a vrut să demonstreze în fond că subiectul nu poate fi dovedit pornind de la el însuși – și nici obiectul: posibilitatea unei existențe aparente a subiectului, deci a „sufletului“, nu-i va fi fost mereu străină – o idee care a mai existat cândva pe pământ, exercitând o forță uriașă, sub forma filozofiei Vedanta.

55

Există un spectru larg al cruzimii religioase, ca o scară cu multe trepte; trei dintre ele sunt însă cele mai importante. Pe vremuri, zeului i se jertfeau oameni, poate chiar cei mai iubiți, iar din această categorie făcea parte sacrificarea primilor născuți, caracteristică tuturor religiilor preistorice, precum și jertfa împăratului Tiberius în peștera lui Mithra de pe insula Capri, cel mai înfiorător dintre toate anacronismele romane. Ulterior, în epoca morală a umanității, i s-au adus ca jertfă zeului cele mai puternice instincte deținute de oamenii, propria „natură”; această bucurie sărbătorească strălucește în privirea crudă a ascetului, a fanaticului „care se opune naturii”. În fine: ce a mai rămas de sacrificat? Nu trebuia jertfit până la urmă tot ceea ce ne consolează, tot ceea ce e sacru și salutar, orice speranță, întreaga credință într-o armonie ascunsă, într-o fericire și dreptate viitoare? Nu trebuia sacrificat Dumnezeu însuși, iar din cruzime față de sine, să fie adorate piatra, prostia, gravitația, destinul și neantul? A-l jertfi pe Dumnezeu pentru nimic – acest mister paradoxal al cruzimii extreme a fost rezervat generației care tocmai își face apariția: cu toții știm deja câte ceva despre asta.

56

Celui care, împins de o poftă oarecum enigmatică, s-a străduit multă vreme, asemenea mie, să mediteze profund asupra pesimismului, izbăvindu-l de îngustimea și neghiobia pe jumătate creștină, pe jumătate germană cu care el s-a înfățișat ultima oară în acest secol, și anume sub forma filozofiei schopenhaueriene; celui care a privit realmente cu ochi asiatici, chiar prea asiatici, înăuntrul și în străfundul celui mai nihilist mod de gândire despre lume din câte sunt cu puțință – scrutând dincolo de bine și de rău, iar nu, ca Buddha și

Schopenhauer, sub vraja și iluzia moralei –, poate că același i s-au deschis ochii – tocmai astfel, fără ca el să vrea de fapt – asupra idealului opus: idealul celui mai exuberant și mai vivace om, acela care afirmă lumea în modul cel mai hotărât și care nu numai că a învățat să se mulțumească și să se resemneze cu ceea ce a fost și este, ci vrea ca totul să se repete *așa cum a fost și este*, de-a pururi, strigând nesătul *da capo* [de la început], nu doar sieși, ci întregii piese, spectacolului, și nu numai unui spectacol, ci de fapt celui ce are nevoie chiar de acest spectacol – și îl face necesar; pentru că el are nevoie mereu de sine – și se face necesar... Cum? Iar asta să nu fie oare... *circulus vitiosus deus* [cercul vicios divin]?

57

Odată cu forța de pătrundere a privirii lui spirituale, în jurul omului cresc distanța și, într-un anumit fel, spațiul; universul său devine mai profund, noi aștri, alte enigme și imagini intră mereu în raza lui vizuală. Poate că toate lucrurile asupra cărora ochiul spiritului și-a exersat agerimea și profunzimea n-au fost decât un prilej pentru acest exercițiu, o chestiune ludică, destinată copiilor și minților infantile. Poate că într-o zi, conceptele cele mai solemne pentru care lumea a luptat și a suferit cel mai mult, cele de „Dumnezeu“ și de „păcat“, nu ni se vor părea mai importante decât i se par unui bătrân jucăria și măhnirea unui copil. Și poate că atunci „bătrânul“ va avea nevoie iarăși de o altă jucărie și de o altă măhnire – rămânând tot copil, veșnic un copil!

58

Oare s-a observat în ce măsură, pentru o adevărată viață religioasă (atât în ceea ce privește activitatea ei preferată, de autoexaminare microscopică, cât și cea dulce ataraxie numită

„rugăciune“, care constituie o permanentă pregătire pentru „venirea lui Dumnezeu“) este necesar ca aparent sau măcar în parte să trândăvim – mă refer la situația în care lenevim cu conștiința curată, deci la lenevia de viță nobilă, veche de când lumea și care nu este cu totul străină de sentimentul aristocratic că munca *dezonorează*, altfel spus, vulgarizează trupul și sufletul? Și că, în consecință, hărnicia modernă, zgomotoasă, care-și drămuiește timpul, plină de sine și orgolioasă până la prostie, educă și pregătește mai mult decât orice altceva tocmai pentru „necredință“? De exemplu, printre cei care trăiesc acum în Germania despărțiți de religie, am întâlnit tot soiul de „liber-cugetători“ de origini diferite, dar în primul rând o majoritate căreia hărnicia i-a anulat de la o generație la alta instinctele religioase, astfel încât asemenea oameni nici nu mai știu bine la ce anume folosesc religiile și iau notă doar cu un fel de mirare tâmpă de faptul că ele există pe lume. Acești oameni de ispravă se simt deja foarte ocupați, fie cu afacerile, fie cu petrecerile lor, ca să nu mai vorbim despre „patrie“, despre ziare și „obligațiile familiale“; se pare că nu mai au deloc timp pentru religie, mai cu seamă că le rămâne neclar dacă în cazul acesteia este vorba despre o nouă afacere sau o nouă distracție – căci este imposibil, își zic ei, ca lumea să meargă la biserică numai spre a-și strica buna dispoziție. Ei nu sunt ostili obiceiurilor religioase; dacă în anumite cazuri li se cere, bunăoară din partea statului, să ia parte la asemenea datini, ei fac ce li se cere, așa cum fac atâtea alte lucruri – cu gravitate, modești și răbdători, fără multă curiozitate sau disconfort; sunt prea despărțiți de aceste obiceiuri, ca să mai simtă ei înșiși nevoia de a fi pro sau contra în astfel de chestiuni. Dintre acești indiferenți fac parte astăzi cei mai mulți protestanți germani aparținând clasei de mijloc, în special din marile centre muncitorești de comerț și comunicații; de asemenea, majoritatea învățaților sârguincioși, precum și

întregul personal din universități (cu excepția teologilor, a căror existență și posibilitate de a se afla tocmai acolo îi furnizează psihologului tot mai multe și mai subtile enigme spre dezlegare). Rareori oamenii pioși sau măcar bisericoși își fac o idee în legătură cu următoarea chestiune: de câtă bunăvoință, s-ar putea spune, de câtă voință arbitrară este nevoie în zilele noastre pentru ca un erudit german să ia în serios problema religiei; întreaga sa profesie (și, după cum am spus, hărnicia profesională la care-l obligă conștiința lui morală modernă) îl determină să manifeste o serenitate superioară, aproape blajină în privința religiei; o serenitate ce se amestecă uneori cu un ușor dispreț îndreptat împotriva „impurității“ spirituale pe care el o presupune pretutindeni unde oamenii continuă să fie de partea Bisericii. Abia cu ajutorul istoriei (așadar *nu* pe baza experienței sale personale), eruditul reușește să adopte o atitudine de respectuoasă seriozitate și o anumită deferență sfioasă față de religii; dar, chiar dacă a ajuns să le fie recunoscător, el personal nu s-a apropiat nici măcar cu un pas de ceea ce subzistă încă sub numele de Biserică și de evlavie; poate chiar dimpotrivă. De obicei, indiferența practică față de problemele religioase în mijlocul cărora s-a născut și a fost educat se sublimază la el în prudență și în curățenie, atitudini prin care evită contactul cu persoanele și chestiunile religioase; și tocmai toleranța și omenia lui profundă pot fi cele care-i cer să se ferească de situațiile delicate pe care comportamentul tolerant le aduce cu sine. – Fiecare epocă își are propria ei naivitate în materie de divinitate, pentru născocirea căreia o pot invidia alte epoci – și câtă naivitate respectabilă, infantilă, infinit de nătângă există în această credință pe care eruditul o are în superioritatea lui, în conștiința curată a propriei toleranțe și în siguranța simplă și nevinovată cu care instinctul său îl tratează pe omul religios ca pe un tip inferior și mediocr,

deasupra căruia el însuși s-a ridicat, eliberându-se și îndepărându-se de acesta – el, piticul îngâmfat și mitocan, un sâr-guincios și agil salahor intelectual, mânuitor al „ideilor“, al „ideilor moderne“!

59

Cine a privit lumea în profunzime ghicește pesemne cătă înțelepciune rezidă în faptul că oamenii sunt superficiali. Instinctul de conservare îi învață să fie nestatornici, ușuratici și falși. Ici-colo, atât la filozofi, cât și la artiști, întâlnim o adorație pătimasă și exagerată a „formelor pure“: să nu se îndoiască nimeni că acela care are o asemenea *nevoie* de cultul suprafeței a eșuat la un moment dat în tentativa de a ajunge *dedesubtul* ei. Va mai fi existând o ierarhie chiar în privința acestor copii ce au ars odată cu focul: mă refer la artiștii înnăscuți, ce nu mai găsesc altă plăcere a vieții decât în intenția de a-i *falsifica* imaginea (de parcă s-ar răzbuna întruna pe viață); dezgustul lor de viață s-ar putea măsura după felul în care doresc să-i vadă falsificată, diluată și divinizată imaginea pe care o trec în transcendent – iar *homines religiosi* s-ar putea număra și ei printre artiști, trecând drept *cea mai elevată* categorie a lor. Teama profundă și suspicioasă, trezită de un pesimism incurabil, care constrânge milenii întregi să se țină cu dinții de o interpretare religioasă a existenței; teama aceluia instinct care presimte că omul ar putea intra în posesia adevărului *prea devreme*, înainte de a fi devenit destul de puternic, destul de tare și de artist... Privite din această perspectivă, pietatea, „viața întru Dumnezeu“ ne-ar apărea atunci ca fiind ultimul și cel mai elaborat produs al *fricii* de adevăr, ca adorație și beție a artistului în fața celor mai consecvente dintre toate falsurile, ca voință de a răsturna adevărul, ca voință de minciună cu orice preț. Poate că până acum n-a existat un mijloc

mai eficient de a-l înfrumuseța pe om decât pietatea însăși: grație ei, omul poate deveni măiestrie, suprafață, joc de culori și bunătate, într-atât încât nici nu mai suferim să-l vedem.

60

Să-i iubești pe oameni *de dragul lui Dumnezeu* – iată sentimentul cel mai nobil și cel mai de neconceput la care umanitatea a ajuns până acum! Că filantropia lipsită de intenția ascunsă de a sanctifica este o prostie și o brutalitate *in plus*, că aplecarea spre această iubire de oameni trebuie să-și primească întreaga măsură, rafinamentul, grăuntele de sare și fărâma de ambră abia de la o înclinație superioară – oricine ar fi fost omul care a simțit și a „trăit“ acest lucru pentru prima oară și oricât i s-ar fi împleticit limba când a încercat să exprime un sentiment atât de delicat, fie ca el să rămână pentru noi de-a pururi sfânt și venerabil, deoarece este omul care a zburat cel mai sus până acum și s-a rătăcit cât se poate de frumos!

61

Filozoful – așa cum îl înțelegem noi, spiritele libere, ca fiind omul cu cea mai cuprinzătoare responsabilitate, având conștiința întregii evoluții a umanității –, acest filozof se va sluji de religii în opera sa de instruire și de educare, la fel cum se va servi de situația politică și economică din momentul respectiv. Influența pe care o poți exercita cu ajutorul religiilor – și care îți permite să selectezi, să cultivi, fiind în permanență atât distructivă, cât și creatoare și formativă – este multiplă și variată, în funcție de tipul uman plasat sub vraja și protecția ei. Pentru cei puternici și independenți, pregătiți și predestinați să comande și care întruchipează rațiunea și arta unei rase dominante, religia este un mijloc în plus de a

înfrânge rezistența și de a putea stăpâni: e ca un lanț ce-i leagă laolaltă pe stăpâni și pe supuși și care denunță și dă pe mâna celor dintâi conștiințele celor din urmă, partea lor ascunsă și intimă, căreia i-ar plăcea să scape de obediență; iar în cazul că, datorită unei înalte spiritualități, anumite naturi de origine nobilă înclină spre o viață mai retrasă și mai contemplativă, rezervându-și doar cea mai rafinată formă de dominație (exercitată asupra unor tineri selectați sau asupra călugărilor din confrerie), religia poate fi folosită de ei chiar ca un mijloc de a-și găsi liniștea în vacarmul și necazurile produse de o guvernare mai *grosolană* și de a-și păstra puritatea în fața mizeriei *inerente* oricărei acțiuni politice. Așa au înțeles lucrurile brahmanii, de pildă: cu ajutorul unei organizații religioase, ei și-au asigurat puterea de a desemna regii pentru popor, în timp ce ei înșiși s-au ținut la distanță și au rămas deoparte, simțind că au misiuni superioare celor regale. Totuși, religia călăuzește și o parte a supușilor; ea le oferă prilejul de a se pregăti în vederea unei viitoare dominații și pentru a prelua într-o zi comanda: mă refer la acele clase și stări sociale ce se ridică lent și a căror forță și plăcere volitivă, voința de autocontrol, cresc continuu, grație unor moravuri matrimoniale favorabile – religia impulsionează și seduce îndeajuns asemenea oameni pentru ca ei să străbată drumurile ce conduc spre o spiritualitate superioară și să experimenteze sentimentele autodepășirii majore, ale tăcerii și solitudinii: ascetismul și puritanismul sunt mijloace aproape indispensabile de educare și înnobilare, ori de câte ori o rasă caută să triumfe asupra originii ei plebeie și face eforturi să se ridice la o dominație viitoare. În fine, oamenilor obișnuiți, care sunt cei mai mulți – aceia care există și *pot* exista numai pentru a sluji și a fi utili celorlalți –, religia le dă sentimentul neprețuit de a fi mulțumiți cu situația și cu felul lor de a fi, le oferă multă împăcare sufletească, le înobilează obediența, îi încurajează să împărtășească mai multă fericire și suferință cu semenii, îi transfigurează și întru câtva

îi înfrumusețează, le justifică oarecum toată existența cotidiană, întreaga josnicie și sărăcia cvasianimală din sufletul lor. Religia și semnificația religioasă a vieții așază strălucirea soarelui pe chipul unor astfel de oameni veșnic chinuiți, făcându-i pe ei înșiși să-și suporte propria înfățișare; religia acționează în mod curent ca filozofia lui Epicur asupra suferinzilor de rang mai înalt: are un efect reconfortant, îi cizelează și *exploatează* cumva în beneficiul lor suferința, pentru ca în final chiar s-o sanctifice și să-i găsească o justificare. Poate că nimic nu este mai demn de respect în creștinism și în budism decât arta lor de a-l învăța până și pe cel mai umil om să se integreze, prin pietate, într-o aparentă ordine superioară a lucrurilor și să continue astfel să fie mulțumit cu ordinea reală, în cadrul căreia trăiește destul de greu – și tocmai de aceste greutăți are nevoie!

62

În sfârșit, pentru a face în contrapartidă bilanțul nefavorabil al unor asemenea religii și pentru a pune în lumină pericolozitatea lor nemaipomenită, vom spune că, desigur, prețul plătit este scump și teribil ori de câte ori religiile nu constituie niște mijloace de instruire și educație în mâna filozofului, ci domnesc de la sine, în mod suveran, când ele însele vor să fie scopuri ultime, iar nu mijloace alături de alte mijloace. La om, ca la orice altă specie animală, există un surplus de deficienți, de bolnavi, degenerați și infirmi, neapărat suferinzi; cazurile fericite constituie și în cazul ființei umane întotdeauna o excepție, ba chiar o excepție rară, dacă avem în vedere faptul că omul este *animalul a cărui evoluție nu s-a încheiat încă*. Dar și mai grav: cu cât este mai elevat tipul uman reprezentat de individul respectiv, cu atât este mai improbabil ca el să izbândească: hazardul și absurdul care guvernează resursele generale ale umanității se vădesc în modul cel mai groaznic

în efectul distructiv exercitat de ele asupra oamenilor superiori, ale căror condiții de viață sunt delicate, complexe și greu de calculat. Ce atitudine adoptă însă cele două religii menționate, cele mai mari dintre toate, față de acest *surplus* de cazuri nefericite? Ele caută să conserve, să mențină în viață ceea ce poate fi cumva păstrat; ba chiar iau partea unor astfel de nereușite, în mod principial, ca *religii destinate suferinzilor*, și le dau dreptate tuturor celor care suferă din pricina vieții ca din pricina unei maladii; ele ar dori să impună preceptul că orice alt simțământ față de viață trebuie considerat fals și trebuie împiedicat să apară. Oricât de mult am prețui această grijă protectoare și conservatoare – în măsura în care ea se aplică și s-a aplicat, nu numai celorlalte tipuri umane, ci și celui mai elevat dintre ele, care până acum a fost aproape mereu și cel mai suferind –, în bilanțul final, religiile rămase suverane până în prezent se numără printre principalele cauze care au menținut tipul „uman“ pe o treaptă inferioară – ele au conservat prea mult din *ceea ce trebuia să piară*. Lor le datorăm ceva inestimabil. Și cine e-atât de bogat în privința recunoștinței încât să nu sărăcească în fața tuturor faptelor săvârșite până acum pentru Europa de „clericii“ creștini, de exemplu! Și totuși, după ce i-au mângâiat pe suferinzi, le-au dat curaj asupriților și deznădăjduiților, le-au oferit un toiag și un sprijin celor dependenți, iar pe cei cu inima frântă și sălbăticiți i-au ademenit în mănăstiri și-n penitenciare psihice, departe de societate: ce trebuiau să mai facă pentru a contribui cu conștiința curată și, ca atare, în mod sistematic la conservarea a tot ce este maladiu și suferind, adică la reala *deteriorare a rasei europene*? Să dea *peste cap* toate judecățile de valoare – iată ce mai aveau de făcut! Și să-i zdrobească pe cei puternici, să infecteze marile speranțe, să trezească suspiciuni asupra delectării estetice, să frângă tot ce este suveran, masculin, cuceritor, avid de putere, toate instinctele specifice celui mai elevat și mai reușit „tip uman“, spre a le transforma în

incertitudine, zbućium lăuntric și autodistrugere, ba chiar să preschimbe întreaga dragoste pentru lucrurile terestre și pentru dominația asupra pământului în ură împotriva celor lumești – iată ce sarcină și-a stabilit Biserica și trebuia să și-o impună până când, potrivit aprecierii ei, „ieșirea din lume“, „spiritualizarea“ și „omul superior“ s-au contopit în final într-un sentiment *unic*. Admițând că am fi capabili să privim cu ochiul ironic și imparțial al unui zeu epicurian comedia uimitor de dureroasă, pe cât de grobiană, pe atât de rafinată, a creștinismului european, cred că n-am mai conțeni să ne mirăm și să râdem: oare nu ni se pare că vreme de optsprezece secole Europa a fost dominată de o *singură* voință, aceea de a face din om un *sublim avorton*? Dar cel care, fără a mai fi epicurian, ci având nevoi opuse și ținând în mână un ciocan divin, s-ar apropia de această degenerare și atrofie cvasivoluntară a omului, reprezentată de europeanul creștin (Pascal, de pildă), n-ar trebui oare să strige furios, cuprins de compătimire și groază: „O, neghiobilor, voi, nerozilor, care pretindeți că sunteți miloși, ce-ați făcut aici? Asta a fost o treabă pentru mâinile voastre? Cât de prost ați cioplit și cum mi-ați stricat cea mai frumoasă piatră! Cum v-ați permis?“ – Eu aș spune: creștinismul a fost cel mai funest mod de infatuare de până acum. Oameni care nu sunt destul de elevați și de duri ca să aibă dreptul de a modela, ca artiști, ființa umană; oameni care nu sunt suficient de puternici și de clarvăzători spre a *îngădui*, printr-o sublimă autoconstrângere, domnia legii primordiale ce guvernează mii de nereușite și degradări; oameni care nu sunt destul de nobili ca să vadă ierarhia profund diferită, prăpastia ce desparte un om de celălalt – *astfel* de oameni, cu principiul lor de „a fi egali în fața lui Dumnezeu“, au dominat până în prezent destinul Europei, până când s-a format o varietate pitică, aproape ridicolă, un animal gregar, un tip ascultător, maladiv și mediocru, europeanul zilelor noastre...

Capitolul IV
AFORISME ȘI INTERLUDII

63

Cel născut dascăl ia toate lucrurile în serios – chiar și pe sine însuși – numai în relație cu discipolii săi.

64

„Cunoașterea de dragul cunoașterii“ – iată ultima capcană pe care ne-o întinde morala: astfel cădem încă o dată, fără ieșire, în ea.

65

Farmecul cunoașterii ar fi redus dacă în drum spre ea n-ar trebui să trecem peste atâta pudoare.

65 a

Suntem cât se poate de necinstiți cu Dumnezeuul nostru: nu-i *permetem* să păcătuiască!

66

Înclinația de a se înjosi, de a se lăsa furat, mințit și exploatat ar putea constitui pudoarea unui Dumnezeu în mijlocul oamenilor.

67

Iubirea *pentru o singură ființă* este o barbarie: căci ea e practică în detrimentul tuturor celorlalți. La fel și iubirea pentru Dumnezeu.

68

„Asta am făcut“, îmi spune memoria. Nu se poate să fi făcut așa ceva – zice mândria mea, rămânând neînduplecată. Până la urmă memoria cedează.

69

N-am știut să privesc cum trebuie viața dacă n-am văzut și mâna care ucide... cu blândețe.

70

Dacă avem caracter, avem și propriile experiențe tipice, care revin mereu.

71

Înțeleptul ca astronom. – Câtă vreme simți stelele „deasupra ta“, încă îți lipsește privirea cunoscătorului.

72

Nu intensitatea, ci durata unui simțământ elevat îi face pe oameni superiori.

73

Cine-și atinge idealul, tocmai prin asta îl și depășește.

73 a

Unii păuni își ascund coada de ochii tuturor – iar asta se cheamă mândria lor.

74

Un om de geniu este insuportabil dacă nu are măcar două calități în plus: recunoștința și puritatea.

75

Nivelul și natura sexualității unui om urcă până la apogeul spiritului său.

76

În condiții de pace, omul războinic se năpustește asupra lui însuși.

77

Cu principiile noastre vrem să ne tiranizăm sau să ne justificăm sau să ne onorăm sau să ne blamăm sau să ne ascundem obișnuințele – astfel, doi oameni cu aceleași principii continuă să caute, probabil, lucruri fundamental diferite.

78

Cine se disprețuiește pe sine continuă să se prețuiască totuși, în calitate de disprețuitor.

79

Un suflet care se știe iubit, fără a iubi însăși la rândul-i, își trădează sedimentele – drojdia lui iese la suprafață.

80

Odată lămurită, o chestiune încetează să ne mai intereseze. – E ceea ce voia să spună acel zeu, care ne sfătuia: „Cunoaște-te pe tine însuși!” Însămna asta oare: „Încetează să te mai interesezi de tine! Devino obiectiv!”? – Și Socrate? – Și „omul de știință“?

81

Este îngrozitor să mori de sete în mijlocul mării. Chiar trebuie să puneți atâta sare în adevărul vostru, încât el nici măcar să nu vă mai stingă setea?

82

„Milă pentru toți“ – rămână neîndurarea și tirania pentru *tine*, dragul meu vecin!

83

Instinctul. – Când ne arde casa, uităm până și de masa de prânz. – Da, dar pe urmă o recuperăm din cenușă.

84

Femeia învață să urască în măsura în care se dezvăță să farmece.

85

Aceleași afecte au totuși, la bărbat și la femeie, un ritm diferit: de aceea bărbatul și femeia nu conțin să se înțeleagă greșit.

86

Pe fondul întregii vanități personale, femeile însele păstrează întotdeauna și un dispreț impersonal... pentru „femeie“.

87

Inima încătușată, spiritul liber. – Când ne încătușăm fără milă inima și o întemnițăm, putem da o mulțime de libertăți spiritului nostru, am mai spus-o o dată. Însă lumea nu mă crede, presupunând că nu știa deja asta...

88

Începem să ne pierdem încrederea în persoanele foarte inteligente atunci când ele ajung în încurcătură.

89

Experiențele îngrozitoare ridică întrebarea dacă cel care le trăiește nu este el însuși ceva îngrozitor.

90

Oamenii serioși și melancolici devin mai ușuratici și își ating temporar superficialitatea tocmai prin ceea ce altora le conferă un aer grav, adică prin ură și iubire.

91

E-atât de rece și-nghetât, încât atingerea lui ne arde degetele. Orice mână care dă să-l prindă se retrage speriată! – Și tocmai de aceea unii-l consideră incandescent.

92

Cine nu s-a jertfit măcar o dată pentru a-și salva buna reputație?

93

În afabilitate nu există ură față de oameni, însă tocmai de aceea există prea mult dispreț față de ei.

94

Maturitatea bărbatului echivalează cu regăsirea seriozității pe care a avut-o în copilărie, atunci când se juca.

95

A ne rușina de propria imoralitate: iată una din treptele scării la al cărei capăt ne e rușine până și de propria noastră moralitate.

96

Trebuie să ne despărțim de viață cum s-a despărțit Ulise de Nausicaa – mai degrabă binecuvântând-o decât îndrăgostiți de ea.

97

Cum așa, un om important? Eu nu văd altceva decât comediantul propriului ideal.

98

Când ne dresăm conștiința, ea ne sărută în timp ce ne mușcă.

99

Dezamăgitul vorbește. – „Speram să ascult ecoul, și n-am auzit decât laude“.

100

Față de noi înșine, cu toții ne prefacem a fi mai naivi decât suntem: în felul acesta ne refacem forțele după contactul cu semenii noștri.

101

Astăzi, cineva preocupat de cunoaștere s-ar simți cu ușurință un zeu transformat în animal.

102

Descoperirea dragostei împărtășite ar trebui de fapt să-i deschidă ochii celui ce iubește în privința ființei iubite. „Cum

așa? Să fie atât *ea* de modestă, încât să te iubească tocmai pe tine? Sau atât de proastă? Ori..., ori...“

103

Pericolul pe care-l ascunde fericirea. – „Acum, totul merge spre binele meu; de-aici încolo îmi place orice destin – cine are chef să fie destinul meu?“

104

Nu iubirea lor pentru aproapele, ci neputința acestei iubiri îi împiedică pe creștinii zilelor noastre... să ne ardă pe rug.

105

Spiritului liber, „devotat cunoașterii“, o *pia fraus* [înșelăciune pioasă] contravine gustului („evlaviei“) mai mult decât *impia fraus* [înșelăciunea profană]. De aici profunda lui lipsă de înțelegere față de Biserică, o neînțelegere specifică „spiritului liber“ – ca o subjugare *a lui*.

106

Grație muzicii, pasiunile se bucură de ele însele.

107

Odată ce am luat o decizie, trebuie să ne astupăm urechile chiar și la auzul celui mai solid contraargument: un semn al caracterului puternic. Se dă astfel ocazia manifestării voinței de neghiobie.

108

Nu există deloc fenomene morale, ci doar o interpretare morală a fenomenelor...

109

Adesea, infractorul nu este la înălțimea faptei sale: o minimizează și o defăimează.

110

Avocații unui infractor sunt rareori atât de artiști încât să întoarcă în favoarea lui frumoasa grozăvie a faptei comise.

111

Cel mai greu ne poate fi lezată vanitatea tocmai atunci când chiar orgoliul nostru a fost rănit.

112

Celui care se simte predestinat să contemple, iar nu să creadă, toți credincioșii i se par prea zgomotoși și prea insistenți: și se apără de ei.

113

„Vrei să-l câștigi de partea ta? Arată-i-te în încurcătură!“

114

Uriașa așteptare cu privire la iubirea între sexe și pudoarea trezită de această așteptare le strică de la bun început femeilor toate perspectivele.

115

Unde nu intră în joc dragostea și ura, femeia joacă într-o manieră mediocră.

116

Marile perioade ale vieții noastre sunt cele în care căpătăm curajul de a reboteza răul din noi în cel mai bun lucru pe care-l avem.

117

Voința de a înfrânge un afect nu este până la urmă decât voința de a avea un alt afect, sau mai multe altele.

118

Există o inocență a admirației: cea a individului căruia nu i-a trecut încă prin minte că și el ar putea fi admirat cândva.

119

Greața în fața mizeriei poate fi atât de mare încât să ne împiedice să ne curățăm, adică să ne „justificăm“.

120

Deseori, senzualitatea accelerează creșterea dragostei, astfel încât rădăcina rămâne firavă și poate fi smulsă cu ușurință.

121

Este o probă de rafinament că Dumnezeu a învățat grecește când a vrut să se facă scriitor – și că n-a învățat mai bine.

122

A se bucura de un elogiu este, la unii, doar un semn de politețe a inimii – și tocmai contrariul unei vanități a spiritului.

123

Chiar și concubinajul a fost corupt... de căsătorie.

124

Cine mai jubilează pe rug nu triumfă asupra durerii, ci asupra faptului că nu simte durerea acolo unde o aștepta. O parabolă.

125

Când suntem obligați să ne schimbăm părerea despre cineva, îl facem să plătească scump disconfortul pe care ni l-a provocat în felul acesta.

126

Un popor este ocolul pe care-l face natura pentru a ajunge la șase-șapte oameni importanți. – Da, și pentru a-i evita apoi.

127

În cazul tuturor femeilor adevărate, știința contravine pudorii. Atunci ele se simt ca și cum cineva ar vrea să li se uite pe sub piele – sau și mai grav, pe sub haine și găтели.

128

Cu cât este mai abstract adevărul pe care cauți să-l propovăduiești, cu atât mai mult trebuie să atragi spre el și simțurile.

129

Diavolul are cele mai largi perspective asupra lui Dumnezeu, de aceea se ține atât de departe de el – altfel spus, diavolul e cel mai vechi prieten al cunoașterii.

130

Ce *este* cineva începe să se vadă abia când i se diminuează talentul – când el încetează să arate ce *poate*. Talentul este și o podoabă, iar o podoabă este și o ascunzătoare.

131

Fiecare sex se înșală în privința celuilalt: ceea ce face ca sexele să se respecte și să se iubească, în fond, doar pe ele însele (sau propriul lor ideal, ca să mă exprim mai gentil). Așa că bărbatul vrea ca femeia să fie pașnică, dar tocmai femeia este războinică *prin esența ei*, aidoma pisicii, oricât de mult a deprins un aer pacifist.

132

Cel mai bine suntem pedepsiți pentru virtuțile noastre.

133

Cine nu știe să găsească drumul spre *propriul* ideal trăiește mai frivol și mai neobrăzat decât un om lipsit de ideal.

134

Abia dinspre simțuri vin toată credibilitatea, toată conștiința curată și toată aparența adevărului.

135

Fariseismul nu este o degenerare a omului bun, ci el e, în mare parte, condiția oricărei bunătăți.

136

Unul caută un mamoș pentru gândurile sale, iar celălalt pe cineva pe care să-l poată ajuta la naștere; astfel se naște un dialog bun.

137

În relațiile cu învățații și artiștii greșim ușor în sensuri opuse: sub chipul unui învățat remarcabil întâlnim nu de puține ori un om mediocru, iar îndărătul unui artist mediocru găsim chiar adesea un om foarte vrednic de luat în seamă.

138

În starea de veghe procedăm la fel ca în vis: mai întâi inventăm și ne închipuim omul cu care comunicăm – și uităm imediat acest lucru.

139

În răzbunare și în iubire, femeia este mai barbară decât bărbatul.

140

Un sfat sub forma unei cimilituri. – „Dacă vrei ca legătura să nu se rupă, trebuie s-o încerci mai întâi cu dinții.“

141

Pântecelul este motivul pentru care omului nu-i vine prea ușor să se considere un zeu.

142

Cea mai castă vorbă pe care am auzit-o: *Dans le véritable amour c'est l'âme, qui enveloppe le corps* [„În iubirea adevărată, sufletul e cel care cuprinde trupul“].

143

Vanitatea noastră ar dori ca, din tot ceea ce facem, tocmai lucrul care ne reușește cel mai bine să fie considerat cel mai greu de realizat. Asta explică originea multor sisteme morale.

144

De regulă, când o femeie are înclinații savante, ceva din sexualitatea ei nu este în ordine. Infertilitatea însăși creează o predispoziție pentru o anumită masculinitate a gustului; deci bărbatul este, dacă-mi permiteți, „animalul steril“.

145

Comparând în ansamblu femeia și bărbatul, am putea spune: femeia ar fi lipsită de geniul gâteliilor dacă n-ar ști instinctiv că interpretează rolul *secundar*.

146

Cine se luptă cu monștrii trebuie să ia seama să nu se transforme la rândul lui într-un monstru. Iar dacă vei privi multă vreme într-o prăpastie, prăpastia va privi și ea în adâncul tău.

147

Extras dintr-o veche nuvelă florentină, dar și din viață: *buona femmina e mala femmina vuol bastone* [„atât femeia bună, cât și femeia rea cer bățul“]. Sacchetti¹, *Nov.* 86.

148

Să-ți îndemni aproapele să aibă o părere bună despre tine și apoi să crezi ferm în această părere a lui: cine e capabil să imite acest truc al femeilor?

149

Ceea ce o epocă percepe ca fiind rău este de obicei un ecou inactual a ceea ce a făcut cândva o impresie bună – atavismul unui ideal mai vechi.

150

În jurul eroului, totul se transformă în tragedie; în jurul semizeului, în piesă satirică; iar în jurul lui Dumnezeu totul devine... ce? poate „o lume“?

151

Nu e suficient să avem talent: trebuie să avem și permisiunea voastră de a-l avea – nu-i așa, prieteni?

152

„Acolo unde se află pomul cunoașterii, este mereu paradisul“, așa zic șerpii cei mai bătrâni și cei mai tineri.

---

1. Franco Sachetti (1330–1400), scriitor italian de la începutul Renașterii.

153

Lucrurile făcute din dragoste au loc întotdeauna dincolo de bine și de rău.

154

Obiecția, escapada, neîncrederea jovială, plăcerea de a lua peste picior sunt semne de sănătate: tot ce e necondiționat ține de patologie.

155

Simțul tragicului crește și scade odată cu senzualitatea.

156

Nebunia reprezintă o raritate la nivel individual, însă o regulă în cazul grupurilor, al partidelor, al popoarelor și epocilor.

157

Gândul sinuciderii constituie o consolare puternică: datorită lui trecem cu bine printr-o mulțime de nopți urâte.

158

Celui mai puternic dintre instincte, tiranului din noi, i se supun nu doar rațiunea, ci și conștiința noastră.

159

Trebuie să întoarcem binele și răul: dar de ce tocmai persoanei care ne-a făcut bine sau rău?

160

De îndată ce le transmitem, nu ne mai iubim îndeajuns cunoștințele.

161

Poeților nu le este rușine cu trăirile lor: le exploatează.

162

„Aproapele nostru nu este vecinul nostru, ci vecinul acestuia“ – așa gândește orice popor.

163

Dragostea scoate la lumină calitățile nobile și ascunse ale îndrăgostitului – trăsăturile lui rare și excepționale; astfel, iubirea se înșală cu ușurință în privința a ceea ce constituie o regulă în cazul persoanei respective.

164

Iisus le-a spus iudeilor săi: „Legea era destinată sclavilor – iubiți-L pe Domnul așa cum îl iubesc eu, ca fiu al Lui! Ce importanță are morala pentru noi, fiii lui Dumnezeu?“

165

În vederea tuturor partidelor. – Un păstor are nevoie întotdeauna și de un berbec conducător – sau trebuie să fie el însuși, uneori, berbecul.

166

Mințim bine cu gura; dar prin grimasa pe care o facem când mințim continuăm totuși să spunem adevărul.

167

La oamenii duri sentimentele profunde sunt o chestiune de pudoare – și ceva de preț.

168

Creștinismul i-a dat lui Eros să bea otravă – ce-i drept, Eros n-a murit din pricina asta, dar a degenerat, devenind un viciu.

169

Să vorbești mult despre tine poate fi și un mijloc de a te ascunde.

170

Într-un elogiu există mai multă importunitate decât într-o dojană.

171

Mila produce un efect aproape ridicol la un om al cunoașterii; un efect similar îl au niște mâini delicate la un ciclop.

172

Uneori, din iubire față de oameni, îl îmbrățișăm pe un individ oarecare (fiindcă nu-i putem îmbrățișa pe toți); dar tocmai asta nu trebuie să divulgăm acelei persoane.

173

Nu urâm pe cineva câtă vreme încă îl disprețuim, ci abia atunci când îl considerăm egalul nostru sau superior nouă.

174

Utilitariștilor, și voi iubiți *tot ce este util* numai ca pe un *vehicul* al înclinațiilor voastre – dar nu găsiți și voi, de fapt, că zgomotul roților sale este insuportabil?

175

În definitiv, ne iubim poftele, iar nu ceea ce poftim.

176

Vanitatea altora contravine gustului nostru doar atunci când este contrară vanității noastre.

177

Poate că nimeni n-a fost încă destul de sincer în legătură cu ceea ce înseamnă „sinceritatea“.

178

Să nu credem în nesăbuițele oamenilor inteligenți: ce pierdere pentru drepturile omului!

179

Consecințele acțiunilor noastre ne iau de moț, fără să le pese deloc că ne-am „corectat“ între timp.

180

În minciună există o nevinovăție, care este semnul buneii credințe într-o cauză.

181

Este inuman să binecuvântăm când suntem blestemați.

182

Confidențele pe care ni le face un om superior ne înveni-nează, fiindcă nu ne permit să le răspundem în același fel.

183

„Nu mă zdruncină faptul că m-ai mințit, ci acela că nu te mai cred.“

184

Există o semeție a bunătații, care arată a răutate.

185

„El îmi displace.“ – De ce? – „Nu sunt la înălțimea lui.“ – A dat cineva vreodată acest răspuns?

Capitolul V
DESPRE ISTORIA NATURALĂ
A MORALEI

186

Sentimentul moral este acum în Europa la fel de subtil, de tardiv, de complex, de iritabil și de rafinat cum e de tânără încă, de rudimentară, de stângace și de grosolană „știința moralei“, aferentă lui – o contradicție interesantă, care se întrupează uneori și devine vizibilă chiar în persoana câte unui moralist. Ținând seama de obiectul pe care-l denumește, vom spune că expresia „știința moralei“ este deja prea prezumțioasă și contravine *bunului* gust, care a preferat dintotdeauna cuvintele mai modeste. Ar trebui să recunoaștem cu toată tăria *singurul lucru* care se justifică deocamdată aici, fiind în continuare necesar pe termen lung: și anume colectarea de material, formularea și coordonarea conceptuală a unui vast domeniu al sentimentelor și distincțiilor valorice delicate, care trăiesc, cresc, se reproduc și pier – și, eventual, încercările de a ilustra formele reiterate mai frecvent ale acestei cristalizări vii –, ca pregătire pentru o *tipologie* a moralei. Desigur, până acum nimeni n-a fost atât de modest. De îndată ce s-au ocupat de morală ca știință, toți filozofii au cerut de la ei înșiși – cu o seriozitate rigidă și ridicolă – ceva foarte elevat, mai pretențios și mai solemn: ei și-au dorit să *fundamenteze* morală,

iar până-n prezent fiecare filozof a crezut că a realizat acest lucru, deși morala însăși a fost socotită ca fiind „dată“. Ce departe de orgoliul lor stângaci se afla sarcina unei asemenea descrieri, o sarcină aparent neînsemnată, abandonată în praf și lăsată să putrezească acolo, cu toate că până și celor mai delicate mâini și simțuri le-ar fi venit greu s-o îndeplinească! Tocmai pentru că filozofii moralei nu cunoșteau faptele morale decât în mod grosolan, din vreun extras găsit cine știe unde sau din vreun compendiu care le-a căzut întâmplător în mână – de exemplu, ca moralitate a ambianței, a stării sociale, a Bisericii, a spiritului epocii, a climei și regiunii lor –, tocmai pentru că erau prost informați și nici nu voiau să știe prea multe despre popoarele, epocile și timpurile de altădată, ei n-aveau cum să vadă adevăratele probleme ale moralei, care apar integral abia când comparăm *mai multe* sisteme morale. Oricât de ciudat ar suna, din orice „știință a moralei“ de până acum a lipsit însăși problema moralei, adică n-a existat nici o suspiciune că aici ar fi ceva problematic. Dacă privim lucrurile în adevărata lor lumină, observăm că tot ceea ce filozofii au numit „fundamentarea moralei“ și au cerut de la ei înșiși a fost doar o formă savantă de ingenuă credință în morala dominantă, un nou mijloc *de a exprima* morala respectivă, deci un fapt situat el însuși în limitele unei moralități determinate, ba chiar, în ultimă instanță, un fel de negare a ideii că *este legitim* să tratăm această morală ca o problemă – și în orice caz, tocmai contrariul unei verificări, analize, contestări și viviseccii a acestei credințe. Să ascultăm, de pildă, cu câtă candoare aproape onorabilă își fixa până și Schopenhauer propria sarcină și să tragem concluzii în legătură cu caracterul științific al unei „științe“ ai cărei maștri de dată recentă continuă să vorbească precum copiii și băbuțele: „principiul“, spune el (*Problemele fundamentale ale eticii*, p. 136), „teza de bază, cu al cărei conținut sunt de acord, *în realitate*, toți eticienii: *neminem*

laede, immo omnes, quantum potes, iuva [„să nu faci rău nimă-nui, ci ajută-i pe toți, pe cât îți stă în putință“] – este în fond teza pe care se străduiesc s-o întemeieze toți profesorii de morală... *adevăratul* fundament al eticii, pe care oamenii l-au căutat milenii de-a rândul, precum piatra filozofală“. – Desigur, dificultatea de a demonstra principiul citat poate fi mare – după cum se știe, nici Schopenhauer n-a izbutit așa ceva; iar celui care a simțit în mod profund la un moment dat cât de insipidă, de falsă și sentimentală este această teză într-o lume a cărei esență este voința de putere, i se va putea aminti că Schopenhauer, deși pesimist, cânta *de fapt* la flaut... Și asta zilnic, după masă: să se citească despre asta în biografia sa. Și atunci întreb în trecut: un pesimist, care reneagă lumea și pe Dumnezeu, care *se oprește* în fața moralei spre a o afirma – care cântă la flaut pentru morală lui *laede neminem*, cum să fie, la drept vorbind, un pesimist?

187

Chiar dacă facem abstracție de valoarea unor afirmații de tipul „există în noi un imperativ categoric“, ne putem întreba oricând: ce spune o asemenea afirmație despre cel care o face? Există sisteme morale care trebuie să-l justifice pe autorul lor în ochii altora; alte morale sunt chemate să-l liniștească și să-l pună în acord cu el însuși; prin altele, autorul vrea să se crucifice și să se umilească; altele sunt menite să-l răzbune, altele să-l ascundă, iar altele să-l transfigureze, plasându-l mai sus și mai departe de ceilalți; cutare morală îi slujește autorului ei să uite, alta să se dea el însuși uitării sau să facă uitat ceva care-l privește; unii moralști ar dori să-și exercite asupra umanității puterea și dispoziția creatoare; alții, printre care se poate număra și Kant, dau de înțeles prin morală lor următoarele: „ceea ce este de luat în seamă la mine e faptul că pot

să mă supun – nici în cazul vostru lucrurile nu *trebuie* să stea altfel decât în cazul meu!“ – Pe scurt, sistemele morale nu sunt altceva decât un *limbaj simbolic aplicat afectelor*.

188

În opoziție cu principiul *laissez aller* [a nu interveni], orice sistem moral reprezintă un soi de tiranie îndreptată împotriva „naturii“ și chiar a „rațiunii“; dar acesta nu este un reproș la adresa lui, exceptând situația în care, plecând de la o morală oarecare, n-am decreta noi înșine că nu sunt permise tirania și iraționalitatea de nici un fel. Ceea ce este esențial și neprețuit în orice sistem moral este faptul că el este o prelungită constrângere: pentru a înțelege stoicismul sau gramatica de la Port Royal sau puritanismul, să ne amintim de constrângerea prin care orice limbă a dobândit până-n zilele noastre forță și libertate – constrângerea metrică, tirania rimei și a ritmului. Câte au avut de îndurat poeții și oratorii tuturor popoarelor! Fără a-i excepta pe unii prozatori contemporani în a căror ureche sălășluiește o conștiință neînduplecată. Și totul, „de dragul unei neghiobii“, cum spun prostănacii de utilitariști, care prin asta se consideră isteți, ori „din slugărnicie în fața unor legi arbitrare“, cum zic anarhiștii, care astfel se cred „liberi“ sau chiar liber-cugetători. Ciudat este însă faptul că tot ce există sau a existat pe pământ sub aspectul libertății, al subtilității, al îndrăzelii, al dezinvolturii și certitudinii desăvârșite, fie în domeniul gândirii înseși, fie în cel al guvernării, al vorbirii și al persuadării, atât pe tărâmul artelor, cât și al bunelor moravuri, s-a dezvoltat numai în virtutea „tiraniei unor asemenea legi arbitrare“; și, foarte serios vorbind, nu este chiar improbabil ca tocmai asta să însemne „natură“ și „natural“ – iar *nu* principiul *laissez aller*. Orice artist știe că starea lui „cea mai firească“ este departe de sentimentul de a nu se struni;

ea constă în libertatea de a ordona, de a stabili, de a dispune și de a plăsmui în clipele de „inspirație“ – și mai știe cu câtă rigoare și subtilitate respectă el, chiar în asemenea momente, o mie de legi diferite, care sfidează orice formulare conceptuală tocmai prin severitatea și precizia lor (în comparație cu ele, până și cel mai ferm concept are un conținut fluctuant, complex și echivoc). S-o mai spunem o dată: esențialul „în cer și pe pământ“ este, din câte se pare, *supunerea* pentru multă vreme și într-o *singură* direcție: astfel iese la iveală și a apărut întotdeauna pe termen lung ceva pentru care merită să trăiești pe pământ; de exemplu, virtutea, arta, muzica, dansul, rațiunea, spiritualitatea – ceva ce transfigurează, ceva rafinat, nebunesc și divin. Îndelungata dependență a spiritului, constrângerea neîncredătorilor în comunicabilitatea ideilor, disciplina pe care și-o impunea gânditorul când cugeta în limitele principiilor ecleziastice ori ale regulilor de la curte sau potrivit premiselor aristotelice, persistenta voință spirituală de a interpreta după o schemă creștină tot ceea ce se întâmplă, de a-l redescoperi și de a-l justifica pe Dumnezeuul creștinilor în orice fapt contingent – toate aceste lucruri violente, arbitrare, neîndurătoare, groaznice și iraționale s-au dovedit a fi mijloacele prin care spiritului european i s-au cultivat vigoarea, curiozitatea fără menajamente și subtila sa mobilitate; admitând totodată că prin aceasta forța și spiritul vor fi fost strivite, înăbușite și alterate în mare parte și într-un mod ireparabil (căci și aici, ca pretutindeni, „natura“ se arată așa cum este, în toată măreția ei fastuoasă și *indiferentă*, revoltătoare, dar plină de noblețe). Faptul că milenii de-a rândul gânditorii europeni n-au urmărit decât să demonstreze ceva – în vreme ce astăzi fiecare gânditor care „vrea să demonstreze ceva“ ni se pare suspect – și că pentru ei a fost mereu prestabilit ce *avea să rezulte* din reflecția lor cea mai riguroasă, precum odinioară în astrologia asiatică, sau, cum se mai întâmplă în zilele noastre,

atunci când, într-o nevinovată interpretare, morala creștină consideră că evenimentele personale imediate au loc „întru slava lui Dumnezeu“ și „pentru mântuirea sufletului“: această tiranie, această arbitraritate, această enormă prostie a rigorii au fost cele care au *educat* spiritul; din câte se pare, chiar sclavia – înțeleasă atât într-un sens mai grosier, cât și într-unul mai subtil – este mijlocul indispensabil de disciplinare și educație spirituală. Să privim orice sistem moral sub acest aspect: „natura“ pe care o conține este cea care ne învață să urâm acel *laisser aller*, libertatea excesivă, și sădește în noi nevoia de orizonturi îngădite, de sarcini imediate – sfatul ei e *să ne restrângem perspectiva*; deci, într-un anumit sens, propovăduiește prostia drept condiție a vieții și a creșterii. „Trebuie să dai ascultare cuiva, pe termen lung; *altminteri* te prăbușești și-ți pierzi orice respect față de tine însuși“ – acesta mi se pare a fi imperativul moral al naturii, care desigur nu este nici „categoric“, așa cum și-l dorea bătrânul Kant (de aici, acel „*altminteri*“ de mai sus), și nici nu i se adresează individului (ce-i pasă naturii de individ!), ci popoarelor, raselor, epocilor, claselor sociale, dar întâi de toate animalului numit în general „om“, speciei umane.

189

Rasele cele mai harnice se află într-o mare dificultate atunci când trebuie să suporte inactivitatea; a fost o lovitură de maestru a instinctului *englezesc* să facă din duminică o zi sfântă, dar așa de plictisitoare, încât englezul tânjește din nou, fără să-și dea seama, după zilele lui de lucru din cursul săptămânii – aidoma unor *zile de post* inventate, intercalate cu inteligență, în genul celor pe care le putem întâlni atât de frecvent și în lumea antică (chiar dacă nu neapărat cu privire la muncă, după cum se și cade în cazul popoarelor meridionale). Trebuie

să existe tot felul de posturi; iar peste tot unde predomină impulsuri și obiceiuri puternice, legiuitorii trebuie să aibă grijă să introducă niște zile suplimentare, în care astfel de impulsuri sunt încătușate și învățată să rabde din nou de foame. Privind lucrurile dintr-o perspectivă mai înaltă, generații și epoci întregi, atunci când se arată grevate de vreun fanatism moral, par a fi asemenea perioade suplimentare, de restricții și de post, în timpul cărora impulsul se deprinde să-și plece capul și să se prosterneze, dar să se și *purifice* și să se *ascută*; până și unele secte filozofice (de pildă, stoicii în cadrul culturii elenistice, într-o atmosferă lascivă, impregnată de parfumuri afrodisiace) admit o astfel de interpretare. – Și aici avem un indiciu pentru a explica paradoxul potrivit căruia tocmai în perioada cea mai creștină a istoriei europene, și în genere abia sub presiunea judecăților de valoare creștine, instinctul sexual s-a sublimat până ce a devenit iubire (*amour-passion* [iubire pasională]).

190

Există în morala platoniciană ceva care nu-i aparține de fapt lui Platon, ci se găsea deja în filozofia sa, am putea spune, în ciuda lui Platon: și anume spiritul socratic, pentru care el era prea aristocrat, la drept vorbind. „Nimeni nu vrea să-și producă daune sieși; de aceea toate relele se produc fără voia noastră. Cică netrebnicul își face singur rău; el n-ar proceda așa în cazul în care ar ști că răul e rău. În consecință, netrebnicul este rău numai dintr-o eroare; dacă-l eliberăm de eroare, îl facem în mod necesar... bun.”¹ – Acest tip de

---

1. Textul pus aici între ghilimele nu este un citat din Platon, ci o rezumare a unei opinii formulate în mai multe feluri de Socrate, în discuția cu interlocutorii săi, în dialoguri disparate: *Menon* (77 b-78 b), *Protagoras* (345 d-e) și *Gorgias* (509 e).

raționament miroase a *gloată*, care la faptele rele nu vede decât urmările neplăcute și care judecă în fond că „este *o prostie să faci rău*“, considerând că „bun“ are nici mai mult, nici mai puțin aceeași semnificație cu „util și plăcut“. Putem presupune de la bun început că orice utilitarism al moralei are aceeași origine și ne vom lua după miros: astfel, rareori vom greși. – Platon a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a aduce un pic de subtilitate și noblețe în interpretarea tezelor maestrului său, amestecându-le înainte de orice cu propria viziune – el, cel mai îndrăzneț dintre toți interpreții, care l-a adunat integral pe Socrate de pe stradă, ca pe o simplă temă folclorică sau pe-un cântec popular, spre a face din el variațiuni infinite, care sfidează imposibilul: adică sub toate măștile proprii și sub multiplele sale înfățișări. În glumă fie spus, și chiar într-o manieră homerică: ce-i oare acest Socrate al lui Platon, dacă nu

πρόσθε Πλάτων ὄπιθεν τε Πλάτων μέσση τε Χίμαιρα
[„Platon dinainte, la urmă Platon, la mijloc himeră“]¹.

191

Vechea problemă teologică referitoare la „credință“ și „știință“ – sau, mai clar, la instinct și rațiune – așadar, întrebarea dacă, în ceea ce privește evaluarea lucrurilor, instinctul merită să aibă mai multă autoritate decât raționalitatea, care vrea să știe că apreciem și să acționăm în funcție de temeieri, în virtutea unui „de ce?“, înțeles ca finalitate și utilitate – este aceeași problemă morală care a intrat prima oară în scenă în Anti-

---

1. Parodie a unui vers din *Iliada*, cântul VI, în care e descrisă Himeră: „Leu dinainte, la urmă balaur, la mijloc himeră“ (trad. de Dan Slușanschi).

chitate prin personajul Socrate și a divizat spiritele cu mult înainte de apariția creștinismului. Socrate însuși se situase la început de partea rațiunii, beneficiind, ce-i drept, de gustul talentului său – cel al unui dialectician superior; și într-adevăr, ce altceva a făcut el toată viața decât să râdă de neputința stângace a nobililor săi atenieni, care erau oamenii instinctului, asemenea tuturor nobililor, și n-au putut da niciodată destule lămuriri în legătură cu motivele acțiunii lor? Până la urmă însă, pe tăcute și în secret, a râs și de el însuși: ascultându-și conștiința morală mai rafinată, a descoperit că are aceeași dificultate și neputință. La ce bun însă, a încercat să se convingă Socrate, să ne detașăm de instincte pentru atâta lucru? Trebuie să le ajutăm atât pe ele, cât și rațiunea să-și exercite drepturile – trebuie să ne urmăm instinctele, dar totodată să convingem rațiunea să le susțină, oferindu-le argumente solide. Asta a fost adevărata *duplicitate* a acelui mare ironist plin de mister: el și-a înduplecat conștiința morală să se declare mulțumită cu un fel de autoamăgire; în fond, el identificase elementul irațional existent în judecata morală. – Platon, mai inocent în astfel de chestiuni și lipsit de șiretenia plebeului, a căutat să-și demonstreze, fără a-și cruța forțele – cele mai mari forțe puse în joc până atunci de un filozof! – că rațiunea și instinctul tind spontan spre un țel *comun*, spre bine, spre „Dumnezeu“; iar de la Platon încoace toți teologii și filozofii au apucat-o pe același drum – ceea ce înseamnă că în problemele morale a învins până-n prezent instinctul sau, cum îi spun creștinii, „credința“ sau, cum o numesc eu, „turma“. Exceptându-l pe Descartes, părintele raționalismului (și prin urmare, bunicul revoluției), care n-a recunoscut altă autoritate decât a rațiunii. Dar rațiunea este numai un instrument, iar Descartes a fost superficial.

192

Cine s-a ocupat de istoria unei științe particulare a găsit în evoluția ei un fir care să-l ducă spre înțelegerea celor mai vechi și mai comune procese, specifice întregii „cunoașteri teoretice și practice“; atât într-un caz, cât și în celălalt s-au dezvoltat mai întâi ipotezele pripite, ficțiunile, buna și stupida voință de „a crede“, absența suspiciunii și a răbdării – căci simțurile noastre învață târziu și niciodată pe de-a-ntregul să fie organe fine, fidele și precaute ale cunoașterii. Ochiului nostru i se pare mai comod să reproducă totuși, cu un anumit prilej, o imagine care deja a mai fost produsă de mai multe ori, decât să înregistreze o impresie nouă și distinctă; aceasta din urmă are nevoie de mai multă forță și mai multă „moralitate“. E chinuitor și dificil pentru ureche să asculte ceva nou; auzim prost o muzică necunoscută. Când se vorbește într-o limbă străină, încercăm involuntar să le dăm sunetelor auzite forma unor cuvinte care ne sună familiar și ne amintesc de graiul matern; astfel, germanului, de exemplu, i-a venit la îndemână să transforme cuvântul *arcubalista*, auzit cândva, în *Armbrust*¹. Iar simțurile noastre întâmpină și ele cu ostilitate și aversiune noul; în genere, până și în „cele mai simple“ procese ale sensibilității sunt *dominante* afecte precum teama, iubirea, ura, incluzând și afectele pasive ale trândăviei. – Așa cum cineva nu citește astăzi în întregime fiecare cuvânt (ca să nu mai vorbim despre fiecare silabă) de pe o pagină – ci reține la întâmplare cam cinci din douăzeci de cuvinte și „ghi-cește“ presupusul lor sens –, tot astfel nu ne uităm la un copac cu de-amănuntul, ca să-i vedem toate frunzele, ramurile, culoarea și forma, ci ne vine mult mai ușor să ne închipuim arborele cu aproximație. Tot așa procedăm chiar și în toiul

---

1. „Arbaletă“, cuvânt format din *Arm* – „braț“ și *Brust* – „piept“ (*n.trad.*)

celor mai ciudate evenimente: ne imaginăm cea mai mare parte a evenimentului și cu greu putem fi constrânși să *nu* asistăm la o întâmplare oarecare în calitate de „inventatori”. Toate acestea înseamnă că *suntem obișnuiți să mințim* în mod funciar și din timpuri îndepărtate. Sau, pentru a mă exprima într-un mod mai cuviincios și mai ipocrit, pe scurt, mai agreabil: suntem mult mai artiști decât ne dăm seama. – În cursul unei discuții animate văd deseori cât de clar și de bine este conturat chipul persoanei cu care stau de vorbă în funcție de gândul pe care-l exprimă sau pe care cred eu că i l-am trezit, iar în acel moment constat că nivelul clarității depășește cu mult *forța* capacității mele vizuale: finețea jocului mușchilor și a expresiei ochilor va fi fost deci născocită de mine în mod suplimentar. Probabil că persoana respectivă avea atunci o expresie complet diferită sau chiar nici una.

193

Quidquid luce fuit, tenebris agit [ceea ce a existat pe lumină acționează pe întuneric]¹; dar și invers. Ceea ce trăim în vis – presupunând că ni se întâmplă frecvent asta – face parte până la urmă din vistieria sufletului nostru, la fel ca orice trăire „reală”: din cauza visului suntem mai bogați sau mai săraci și avem o nevoie în plus sau în minus, pentru ca în final – ziua-n amiaza mare, chiar și-n cele mai senine momente ale lucidității noastre – să fim conduși un pic, aidoma unor copilași, de obișnuințele propriilor vise. Presupunând că cineva a zburat adesea în visele lui și că, de îndată ce începe să viseze, își dă seama, în sfârșit, că *forța* și *arta* de a zbura sunt privilegiile lui, constituind propria-i fericire intimă, demnă de invidie – un asemenea om, care crede că poate

---

1. Vers din Petroniu, fragmentul 30.

executa la cel mai ușor impuls tot felul de volte și întoarceri, el, care cunoaște sentimentul unei anumite lejerități divine, o „înălțare“ liberă și relaxată, sau o „coborâre“ neumilitoare și lipsită de condescendență – fără nici o *greutate!* –, un om care a avut astfel de experiențe onirice și a căpătat obiceiul de a zbura în vis, cum să nu descopere până la urmă că termenul de „fericire“ are alt colorit și altă semnificație, chiar și în starea de veghe diurnă? Cum să nu tânjească după o *altă* fericire? În comparație cu „zborul“, acea „înălțare“ descrisă de poeți trebuie să i se pară deja prea terestră, prea musculoasă, prea violentă, prea „greoaie“.

194

Diversitatea oamenilor nu se vădește numai în varietatea listelor de bunuri pe care și le alcătuiesc, deci în faptul că ei consideră dezirabile bunuri diferite și nu cad de acord între ei nici în legătură cu valoarea mai mare sau mai mică a bunurilor unanim recunoscute, precum și cu ierarhia acestora, ci ea se manifestă și mai mult în ceea ce ei socotesc a fi adevărata deținere și posesie a unui bun. În privința femeii de exemplu, pentru un bărbat mai modest faptul că dispune de trupul ei și de plăcerea sexuală este luat drept un indiciu suficient și satisfăcător al *deținerii*, al *posesiei*; un alt bărbat, mai suspicios și mai exigent în setea lui de a avea, vede caracterul incert și pur aparent al unei asemenea dețineri; el vrea probe mai subtile, înainte de toate pentru a ști dacă femeia nu doar că i se oferă, ci și renunță de dragul lui la ceea ce are sau i-ar plăcea ei să aibă; abia așa el consideră că o „posedă“. Un al treilea însă n-a ajuns nici așa la capătul neîncrederii și al dorinței sale de a avea; el se întreabă dacă femeia, când abandonează totul în favoarea lui, nu face cumva asta de dragul himerei lui: el vrea să fie cunoscut mai întâi temeinic, până-n adâncul

finței sale, pentru a putea fi iubit cu adevărat; atunci el își asumă riscul de a se lăsa descoperit. – Simte că iubita este pe deplin în posesia lui abia atunci când ea nu se mai înșală cu privire la el și-l iubește în egală măsură atât pentru ceea ce este diavolesc în el, pentru aviditatea lui ascunsă, cât și pentru bunătatea, răbdarea și spiritualitatea lui. Unul ar dori să posede un popor, iar atunci toate trucurile lui Cagliostro și Catilina¹ i se par adecvate în acest scop. Altcineva, a cărui sete de posesie este mai rafinată, își spune: „nu avem voie să înșelăm când vrem să stăpânim“ – drept care se arată iritat și nerăbdător la gândul că o mască a lui domină inima poporului: „așadar, trebuie să mă *fac* cunoscut și în primul rând să mă cunosc pe mine însumi!“ La oamenii săritori și milostivi înțâlnim aproape cu regularitate acea viclenie grosolană care își creează mai întâi un pretext în persoana celui ce urmează să fie ajutat: de pildă, cum că el „ar merita“ ajutorul respectiv, că ar tânji pur și simplu după sprijinul *lor* și se va dovedi profund recunoscător, devotat și supus *lor* pentru întreaga asistență acordată – cu astfel de închipuiri ei dispun de cel nevoiaș ca de o proprietate, după cum tocmai dorința de proprietate îi face să fie milostivi și săritori. Îi descoperim geloși când le stăm în drum sau le-o luăm înainte în săvârșirea actelor de caritate. Involuntar, părinții fac din copil ceva asemănător cu ei – și numesc asta „educație“; nici o mamă nu se îndoiește în adâncul inimii ei că acel copil pe care l-a născut este proprietatea sa, nici un tată nu-și refuză dreptul de a-l subordona pe copil ideilor și evaluărilor *sale*. Odiñoară,

---

1. Giuseppe Balsamo, conte de Cagliostro (1743–1795), magician și aventurier italian cu mare trecere la curțile regale ale Europei secolului al XVIII-lea. Deși avea o fire fermecătoare, asupra sa planează spectrul imposturii; Lucius Sergius Catilina (108–62 î.Cr.), politician roman faimos în istorie datorită conspirației la cale puse de el, prin care a încercat cucerirea Republicii Romane.

părinților chiar li se părea just să dispună de un nou-născut după cum credeau ei de cuviință, având drept de viață și de moarte asupra lui (ca la vechii germani). Și, aidoma tatălui, profesorul, clasa socială, preotul, principele văd și astăzi în fiecare nouă ființă umană o ocazie incontestabilă de a poseda ceva nou. De unde rezultă că...

195

Evreii – un neam „născut pentru sclavie“, după afirmația lui Tacit¹ și a întregii lumi antice, „poporul ales între popoare“, așa cum spun și cred ei înșiși. Evreii au înfăptuit acel miracol al răsturnării valorilor, grație căruia viața pe pământ a căpătat pentru câteva milenii un farmec nou și periculos: profeții lor au contopit într-o singură noțiune atributele „bogat“, „nelegiuit“, „rău“, „violent“ și „senzual“, transformând pentru prima oară cuvântul „lume“ într-o vorbă de ocară. În această răsturnare de valori (care include utilizarea termenului „sărac“ ca sinonim cu „sfânt“ și „prieten“) rezidă importanța poporului evreu: cu *el începe răscoala sclavilor în morală*.

196

În apropierea soarelui există nenumărate corpuri întu-necate, a căror existență trebuie să o *deducem* și pe care nu le vom vedea niciodată. Între noi fie spus, aceasta este o analogie; iar un psiholog moralist citește tot ce este scris în stele doar ca pe un limbaj alegoric sau simbolic, care ne permite să trecem sub tăcere o mulțime de lucruri.

---

1. [*Historiae*. V, 8]

197

Înțelegem fundamental greșit animalul de pradă și omul de pradă (de exemplu, Cesare Borgia), precum și „natura“, câtă vreme continuăm să căutăm ceva „morbid“ sau chiar un „infern“ înnăscut în fondul acestor dihanii și plante tropicale, cele mai sănătoase dintre toate – așa cum au făcut până acum aproape toți moraliștii. Nu vi se pare că la moraliști există o ură împotriva pădurii virgine și a tropicelor? Și că „omul tropical“ trebuie discreditat cu orice preț, prezentându-l ori ca o boală și o degenerare a omului, ori ca propriul iad și supliciu. Dar de ce? Și de ce în favoarea „zonelor temperate“, în favoarea oamenilor temperați, a „moralistiților“, a mediocrilor? – Iată o contribuție la capitolul „morală ca o formă de teamă“.

198

Toate aceste morale, care se adresează individului pentru a-l face „fericit“, după cum se spune, nu sunt altceva decât propuneri de comportament adaptate *pericolului* la care se expune individul în relația lui cu sine; rețete contra propriilor pasiuni, contra tendințelor sale bune sau rele, în măsura în care acestea ar avea voință de putere și ar dori să joace rolul stăpânului; manifestări mai mult sau mai puțin prudente și artificiale, impregnate de mirosul stătut al vechilor leacuri și sfaturi băbești; toate sub o formă barocă și irațională – fiindcă se adresează „tuturor“ și pentru că generalizează unde nu se cuvine să generalizeze –, toate făcând afirmații necondiționate și pretinzându-se absolute, toate condimentate nu doar cu un *singur* grăunte de sare, ci devenind suportabile, iar câteodată chiar ispititoare, abia când sunt prea picante și încep să miroasă periculos, a „cealaltă lume“ în special. Din punct de vedere intelectual, toate acestea valorează infim și nu sunt

nici pe departe „știință“, și cu atât mai puțin „înțelepciune“, ci – spre a repeta a doua și a treia oară: prudență, prudență și iar prudență, amestecată cu prostie, prostie și iar prostie; fie că vorbim despre indiferența și răceala statuară recomandată și prescrisă de stoiici, ca mijloc de vindecare împotriva înfierbântatei nebunii a afectelor; fie despre acel nu-mai-râdeți sau nu-mai-plângeți al lui Spinoza, care preconiza cu atâta naivitate distrugerea afectelor prin analiza și vivisecția lor; fie despre moderarea afectelor până la nivelul unei inofensive mediocrități, unde ele pot fi satisfăcute – aristotelismul moralei; fie despre morala însăși, înțeleasă ca o delectare a afectelor atenuate și spiritualizate în mod intenționat cu ajutorul simbolisticii artei, eventual sub forma muzicii, sau prin intermediul iubirii de Dumnezeu și al iubirii de oameni de dragul Domnului – căci în religie pasiunile își recapătă dreptul de cetățenie, presupunând că...; fie, în sfârșit, chiar despre o abandonare conciliantă și ghidușă în voia afectelor, așa cum ne-au învățat Hāfez¹ și Goethe, despre o curajoasă lăsare-din-mână a frânelor, acea *licentia morum* [permisivitate a moravurilor] fizică și spirituală, aplicabilă la o adică doar unor bătrâni înțelepți, bețivani și ciudați, care „nu mai constituie un pericol“. Iată încă o contribuție la capitoul „morala ca o formă de teamă“.

---

1. Hāge Šams ad-Dīn Moḥammad Hāfez-e Šīrāzī (1320–1389), poet persan, un clasic al literaturii Orientului și al literaturii universale. Deoarece învățase încă din copilărie Coranul, a primit numele Hāfez (sau Hafiz), care înseamnă „cel ce știe Coranul pe de rost“. Poeziile sale, scrise în marea lor majoritate în forma fixă a gazelului, stau sub numele generic de *Diwan*. Goethe este cel care, în cultura germană și occidentală, promovează receptarea acestui poet, intitulându-și una dintre culegerile sale de poezii *West-Östlicher Divan / Divanul occidental-oriental* (1819).

199

Dat fiind faptul că în orice epocă, de când există umanitatea, au existat și turme de oameni (grupări familiale, comunități, seminții, popoare, state, Biserici) și că întotdeauna au fost foarte mulți supuși în comparație cu numărul mic de comandanți – având în vedere, așadar, că obediența a fost lucrul pe care oamenii l-au exersat și l-au cultivat cel mai bine și pentru cea mai îndelungată perioadă de timp până acum, putem presupune pe drept cuvânt că, în general vorbind, fiecare se naște azi cu nevoia de a da ascultare, o nevoie ce se manifestă ca un fel de *conștiință morală formală*, care ordonă: „Se cade să faci neapărat ceva și să renunți necondiționat la altceva“, pe scurt: „se cade“. Omul caută să satisfacă această nevoie și să-i umple forma cu un conținut; în funcție de forța, nerăbdarea și încordarea cu care acționează, atunci intervine această nevoie – fără să facă prea multe nazuri și dând dovadă mai degrabă de o poftă grobiană – și acceptă numai ceea ce i-a spus la ureche un comandant oarecare: părinții, profesorii, legile, prejudecățile de rang social, opinia publică. Îngrădirea ciudată a evoluției umane, caracterul ei ezitant și lent, adesea regresiv și circular, se bazează pe faptul că instinctul gregar al obedienței se transmite cel mai bine pe cale ereditară, în detrimentul artei de a comanda. În momentul în care ne vom imagina că acest instinct ajunge la ultimele lui excese, vom constata că până la urmă lipsesc tocmai persoanele care comandă și sunt independente; sau că ele suferă profund din pricina conștiinței vinovate și simt nevoia să-și facă mai întâi niște iluzii, pentru a putea da ordine; de parcă nici ele n-ar face altceva decât să fie obediente. Această situație există realmente în Europa zilelor noastre: eu o numesc fățărnicia morală a comandanților. Ei nu știu să se ferească de conștiința lor vinovată altfel decât jucând rolul de executanți ai unor ordine superioare mai

vechi (venite din partea strămoșilor, a constituției, a dreptății, a legilor ori din partea lui Dumnezeu însuși) sau chiar împrumutând de la o mentalitate gregară maximele turmei; de exemplu, în calitate de „primi slujitori ai poporului lor“ sau de „instrumente ale binelui public“. Pe de altă parte, omul gregar din Europa contemporană pretinde că ar fi singura specie umană permisă și-și ridică în slăvi calitățile grație cărora este docil, conciliant și util turmei, de parcă ele ar fi adevăratele virtuți umane: adică spiritul colectiv, bunăvoința, deferența, hărnicia, cumpătarea, modestia, indulgența și compasiunea. Dar pentru cazurile în care credem că nu este posibil să renunțăm la șefi și la berbecii conducători se fac astăzi încercări după încercări de înlocuire a comandanților, adunând laolaltă oameni gregari inteligenți; așa se nasc, de exemplu, toate constituțiile reprezentative. Cu toate acestea, ce binefacere, ce eliberare de o presiune care devenise insuportabilă reprezintă pentru acești europeni gregari apariția unui comandant absolut! Ultima dovadă semnificativă în acest sens o constituie efectul produs de apariția lui Napoleon – istoria influenței lui Napoleon coincide aproape cu istoria fericirii superioare la care a ajuns tot secolul nostru prin oamenii și momentele lui cele mai valoroase.

200

Omul unei epoci de disoluție, care amestecă rasele între ele, acel om ce poartă în trupul său moștenirea unor obârșii diverse, adică impulsuri și criterii de valoare contradictorii, și adesea nici măcar atât, care se combat reciproc și rareori își dau pace – un asemenea om al culturilor târzii și al luminilor răsfrânte va fi în general un om mai slab: dorința lui fundamentală este să se sfârșească odată războiul *reprezentat* de el însuși; la unison cu un tratament calmant și cu o

mentalitate liniștitoare (de pildă, epicuriană sau creștină), fericirea constă pentru el mai cu seamă în repaus, netulburare și sațietate, într-o unitate finală ca „sabat al sabaturilor“, pentru a vorbi ca sfântul retor Augustin¹, care era el însuși un astfel de om. – Dacă însă contradicția și războiul au asupra unui asemenea caracter efectul de a *spori* farmecul existenței și de a-i trezi pofta de viață și dacă, pe de altă parte, adevărata măiestrie și subtilitate de a duce un război cu sine, așadar autocontrolul și autoamăgirea, se adaugă prin ereditate sau prin educație la impulsurile lui puternice și ireconciliabile, atunci se nasc niște oameni încântători, incompreensibili și inimaginabili, acei enigmatice predestinați să învingă și să seducă, a căror cea mai frumoasă expresie o reprezintă Alcibiade și Cezar (alături de care l-aș pune pe Friedrich II de Hohenstaufen, *primul* european, după gustul meu), iar dintre artiști, eventual, Leonardo da Vinci. Ei apar exact în aceleași perioade când iese în evidență tipul mai slab, cu dorința lui de liniște: ambele tipuri se completează reciproc și-și au originea în aceleași cauze.

201

Câtă vreme utilitatea care domină evaluările morale este doar utilitatea gregară, câtă vreme e avută în vedere numai conservarea comunității, iar elementele imorale sunt căutate direct și exclusiv în ceea ce pare să fie periculos pentru trăinicia comunității, încă nu poate exista „o morală a iubirii pentru aproapele“. Admițând că și atunci se practică deja în mod constant și în doze mici deferența, compasiunea, echitatea, blândețea și reciprocitatea în acordarea ajutorului, admițând

---

1. „Sabatul perpetuu“, despre care Augustin vorbește în încheierea scrierii *De civitate Dei / Despre cetatea lui Dumnezeu*, cartea XXII, cap. 30.

că și în respectivul stadiu al societății sunt deja active toate acele impulsuri cărora li se dă ulterior onorantul nume de „virtuți“ și care până la urmă coincid aproape complet cu conceptul de „moralitate“, în acea perioadă ele nu-și au locul în domeniul evaluărilor morale, ci se situează încă *în afara moralei*. În cea mai înfloritoare epocă romană, de pildă, un act de compasiune nu este numit nici bun, nici rău, nici moral, nici imoral; și chiar dacă actul respectiv este lăudat, elogiul e încă perfect compatibil cu un fel de dispreț indignat, și anume de îndată ce el este comparat cu o acțiune oarecare, ce favorizează obștea și slujește *res publica* [statul]. În definitiv, „iubirea pentru aproapele“ este întotdeauna ceva secundar, în parte convențional și aparent arbitrar în comparație cu *teama de aproapele*. După ce structura societății în ansamblu s-a fixat și pare pusă la adăpost de primejdiile externe, teama de aproapele deschide noi perspective evaluărilor morale. Anumite impulsuri puternice și periculoase, precum spiritul întreprinzător, îndrăzneala nebună, setea de răzbunare, prefăcătoria, rapacitatea, dorința de a domina, care până-n prezent, câtă vreme s-au dovedit utile colectivității, au fost nu doar respectate – firește, sub alte nume decât cele date aici –, ci au fost dezvoltate și cultivate în mod necesar (pentru că oamenii au avut neconținut nevoie de ele în fața dușmanilor comuni, când primejdia amenința obștea), sunt resimțite de acum înainte ca fiind de două ori mai periculoase – acum, când le lipsesc căile de evacuare; treptat, ele sunt stigmatizate drept imorale și sunt lăsate pradă calomniilor. Acum impulsurile și înclinațiile contradictorii ajung să fie respectate ca morale; instinctul gregar trage pas cu pas concluziile. Cât de mare sau de mic este pericolul pe care-l reprezintă pentru colectivitate și pentru sentimentul egalității o părere, o stare de spirit, un afect, o voință, un talent – iată perspectiva morală actuală: teama constituie și aici mama moralei. Când impulsurile cele mai elevate și mai puternice izbucnesc pătimaș și-l

împing pe individ mult mai sus, dincolo de medie și de nivelul inferior al conștiinței gregare, comunitatea își pierde sentimentul propriei demnități, iar încrederea în sine, coloana ei vertebrală, ca să spunem așa, se frânge; prin urmare, lumea va stigmatiza și va calomnia cu precădere tocmai aceste impulsuri. Spiritualitatea înaltă și independentă, voința de solitudine, rațiunea superioară sunt percepute deja drept pericole; de acum încolo, tot ceea ce îl ridică pe individ deasupra turmei și-l înfricoșează pe aproapele se numește *rău*; atitudinea echitabilă, modestă, docilă și egalitaristă, *mediocritatea* poftelor ajung să fie numite morale și să fie respectate ca atare. În fine, în circumstanțe foarte pașnice ne lipsesc tot mai mult ocazia și obligația de a ne educa sentimentele cu strictețe și asprime; iar acum orice rigoare, chiar și în justiție, începe să deranjeze conștiințele; un spirit aristocratic înalt și sever și responsabilitatea față de sine devin aproape jignitoare și trezesc neîncrederea; „mielul“ și cu atât mai mult „oia“ câștigă respect. Există în istoria societății un moment de fragilitate și efeminare maladivă, când ea însăși se situează într-o manieră serioasă și onestă de partea *răufăcătorului* care îi aduce prejudicii. Pedepsele i se par cumva nedrepte societății – sigur este că ideea „pedepsei“ și „datoria de a pedepsi“ o îndurerează și o sperie. „Nu e suficient să-l *neutralizați* pe criminal? De ce să-l mai și pedepsiți? Însuși faptul de a pedepsi este îngrozitor!“ – cu această întrebare morala turmei, morala fricii, trage ultima ei concluzie. Dacă presupunem că ar fi posibil să înlăturăm cu adevărat pericolul, temeiul fricii, atunci am abroga și această morală; ea n-ar mai fi necesară, s-ar socoti inutilă ea însăși! – Cine examinează conștiința europeanului contemporan va trebui să extragă mereu același imperativ din mii de pliuri și ascunzișuri morale – imperativul fricii gregare: „Vrem ca la un moment dat să nu mai existe motiv de teamă!“ La un moment dat... voința și *calea către* acea clipă se cheamă astăzi, peste tot în Europa, „progres“.

202

Să ne grăbim să mai spunem o dată ceea ce am mai spus deja de-o sută de ori; căci urechile sunt azi refractare la asemenea adevăruri – la adevărurile *noastre*. Știm deja îndeajuns cât de ofensator sună când cineva îl include pe om în genere printre animale în mod deschis, fără a recurge la alegorii; dar ni se va imputa aproape ca o *vină* faptul că tocmai în legătură cu oamenii „ideilor moderne“ utilizăm constant termeni precum „turmă“, „instincte gregare“ ș.a.m.d. Ce folos? Nu putem proceda altfel: căci tocmai în asta constă noul nostru punct de vedere. Am constatat că Europa, adăugând aici și țările în care influența europeană este dominantă, a devenit unanimă în privința tuturor judecăților morale fundamentale: în Europa se *știe* în mod evident ceea ce zicea Socrate că nu știe și ceea ce promitea cândva să ne învețe bătrânul șarpe faimos – astăzi „știm“ ce este bine și ce e rău. Deci trebuie să sune dur și neplăcut în urechi ori de câte ori tot insistăm asupra acestui lucru: aici, cel care crede că știe este instinctul animalului gregar numit om; el se autoglorifică în acest caz, lăudându-se și muștrându-se, el se declară bun; acest instinct a răzbit și se impune tot mai mult, a devenit preponderent și domină celelalte instincte, în virtutea unei apropieri și asemănări fiziologice din ce în ce mai mari, al căror simptom e reprezentat de el însuși. *Morala europeană de azi este morala animalelor gregare* – deci, după cum înțelegem noi lucrurile, ea constituie un singur tip de morală umană, alături de care, înaintea căreia și după care sunt sau ar trebui să fie posibile multe alte morale; în primul rând, unele *superioare*. Însă această morală se opune cu toată energia unei asemenea „posibilități“ și acestui „ar trebui“: ea susține cu încăpățănare și neînduplecat: „eu sunt morala însăși și nimic altceva nu e morală“ – ba chiar, cu ajutorul unei religii ce le-a făcut pe plac sublimelor poftă ale animalelor gregare,

lingușindu-le, s-a ajuns până acolo încât găsim noi înșine o expresie tot mai vizibilă a acestei morale în instituțiile politice și sociale; mișcarea *democratică* o moștenește pe cea creștină. Dar faptul că ritmul ei este încă prea lent și adormit pentru oamenii mai nerăbdători, pentru bolnavii dependenți de instinctul turmei este probat de urletul din ce în ce mai furios, de rânjetul tot mai nedisimulat al anarhiștilor care vagabondează acum ca niște câini pe străzile culturii europene; însă, aparent în opoziție cu democrații ce trudesec pașnic și cu ideologii revoluției, dar și mai mult cu filozofaștrii neghiobi și exaltații ideii de fraternitate, visători care-și spun socialiști și vor o „societate liberă“, în realitate ei sunt uniți cu toții în ostilitatea radicală și instinctivă împotriva oricărei alte forme sociale în afara celei de turmă *autonomă* (care ajunge să respingă chiar noțiunile de „stăpân“ și „slugă“ – *ni dieu, ni maître*, sună o formulă socialistă)¹; uniți într-o tenace rezistență contra oricărei revendicări speciale, contra *oricărui* drept aparte sau privilegiu (ceea ce înseamnă, în ultimă instanță, contra oricărui drept, căci, dacă toți sunt egali, atunci nimeni nu mai are nevoie de „drepturi“); uniți în neîncrederea față de o justiție punitivă (de parcă ea ar fi o violare a celui mai slab, o nedreptate față de ceea ce constituie consecința *necesară* a oricărei societăți anterioare); uniți însă, în egală măsură, în religia milei, în compasiunea pentru tot ceea ce simte, trăiește și suferă (coborând până la animal și urcând până la „Dumnezeu“ – aberația „miley pentru Dumnezeu“ își găsește locul într-o epocă democratică); uniți cu toții în strigătul și nerăbdarea compătimirii, în ura de moarte față de suferință în genere, în incapacitatea aproape feminină de a asista la o scenă de suferință și de a o provoca; uniți într-o involuntară întunecare și efeminare, sub a căror vrajă Europa pare să fie

---

1. Cf. fragm. 22.

amenințată de un nou budism; uniți în credința într-o morală a compasiunii universale, ca și cum ea ar constitui morala în sine – culmea, înălțimea la care a ajuns ființa umană, unica speranță viitoare, consolarea oamenilor de azi, marea achitare de orice vină din trecut; uniți cu toții în credința într-o comunitate izbăvitoare, uniți în credința în turmă, așadar, în „ei înșiși“ ...

203

Noi, care avem o altă credință – noi, care considerăm mișcarea democratică nu doar ca o formă de declin a organizării politice, ci și ca o formă de decadentă, adică de depreciere a omului, de mediocrizare și diminuare a valorii lui, încotro să ne orientăm speranțele? N-avem de ales: către *noi filozofi*; către spirite care sunt destul de puternice și originale pentru a da impulsuri în direcția unor evaluări contrare, pentru a reconsidera și a răsturna „valorile eterne“; către precursori, către oamenii viitorului, care în prezent strâng nodul, ca să constrângă voința milenară s-o apuce pe drumuri noi. Spre a-l învăța pe om că viitorul lui stă în *voința* lui, fiind dependent de ea, și spre a-l pregăti în vederea unor acțiuni temerare, a unor tentative generale de disciplinare și de educație, menite să pună capăt acelei dominații înfricoșătoare a absurdului și a hazardului, numită până acum „istorie“ – absurdul „majorității“ nu este decât ultima sa formă –, pentru aceasta va fi nevoie cândva de un nou tip de filozofi și comandanți, în fața cărora toate spiritele ascunse, groaznice și binevoitoare existente pe pământ s-ar prezenta palide și pitice. Imaginea unor astfel de conducători trece pe dinaintea ochilor *noștri*: voi, spirite libere, îmi îngăduiți să spun asta cu voce tare? Circumstanțele pe care ar trebui, pe de o parte, să le creăm, iar pe de alta, să le exploatăm, pentru ca ei să apară; presupusele modalități și probe prin care un suflet s-ar ridica la o

asemenea înălțime și ar căpăta forța de a simți obligativitatea acestor sarcini; o reconsiderare a valorilor, sub a căror nouă presiune conștiința s-ar căli ca sub loviturile unui ciocan, iar inima s-ar transforma în bronz spre a putea suporta apăsarea unei asemenea responsabilități; pe de altă parte, necesitatea unor conducători de acest tip, pericolul teribil că ei ar putea să nu apară sau s-o apuce pe căi greșite și să degenereze – iată adevăratele *noastre* griji și motive de tristețe, le cunoașteți voi oare, spirite libere? Acestea sunt gândurile apăsătoare ce *ne* brăzdează cerul vieții precum fulgerele unei furtuni îndepărtate. Există puține dureri la fel de intense ca aceea de a fi văzut, a fi descoperit și a fi simțit cândva cum un om extraordinar și-a răătăcit drumul și *a degenerat*; dar cine a avut rara posibilitate de a vedea întregul pericol reprezentat de însăși degenerarea „umană“, acela și-a dat seama, asemenea nouă, de monstruosul hazard care și-a făcut până acum jocurile în ceea ce privește viitorul umanității – jocuri în care n-a intervenit mâna nimănui, nici măcar „degetul divin“! Cine a descoperit fatalitatea ce stă ascunsă în candoarea și în credulitatea idioată a „ideilor moderne“, dar, și mai mult încă, în toată morala creștinătății europene, acela suferă de o îngrijorare incomparabilă cu alta și înțelege dintr-o singură privire tot ce ar mai fi *de cultivat în om*, în condițiile unei favorabile concentrări și sporiri a forțelor și a sarcinilor; el este pe deplin convins în conștiința lui că omul nu și-a epuizat încă posibilitățile cele mai mari și știe cât de frecvent s-a aflat deja tipul uman în fața unor decizii misterioase și a unor drumuri noi – pornind însă de la cele mai dureroase amintiri ale lui, el știe și mai bine ce obstacole mizerabile au stat de obicei până acum în calea unei evoluții de cel mai înalt rang, pe care au curmat-o, au distrus-o și au nenorocit-o. *Degenerarea completă a omului*, coborând până la ceea ce astăzi capetelor seci și neghiobilor din rândul socialiștilor li se pare a fi „omul

viitorului“, propovăduit de ei – idealul lor! –, această degradare și depreciere a omului care se transformă într-un animal gregar desăvârșit (sau, cum zic ei, într-un om al „societății libere“), această animalizare a ființei umane până când devine o stârpitură egală în drepturi și pretenții, sunt *posibile*, fără nici o îndoială! Cine s-a gândit până la capăt la această posibilitate este mai dezgustat decât ceilalți oameni – și poate că ia cunoștință de o *sarcină* nouă!

Capitolul VI NOI, ÎNVĂȚAȚII

204

Cu riscul ca o acțiune moralizatoare să se dovedească a fi și aici ceea ce a fost mereu – și anume un mod temerar de a *montrer ses plaies* [„a etala rănila“], după expresia lui Balzac –, aș îndrăzni să mă opun unei schimbări de locuri între știință și filozofie – o reierarhizare inadecvată și nocivă, care amenință să se producă astăzi absolut pe nesimțite, părând a fi săvârșită cu conștiința cât se poate de curată. Mă refer la faptul că, plecând de la *experiența* noastră – mi se pare mie, sau experiență înseamnă de fiecare dată experiență nefericită? –, trebuie să avem dreptul de a interveni în discuția legată de o asemenea problemă mai elevată, precum cea a ierarhiei, ca să nu mai vorbim ca orbii despre culoare sau ca femeile și artiștii *împotriva* științei („ah, această știință nenorocită, care lămurește mereu *lucrurile!*“ oftează instinctiv și pudic femeile și artiștii). Declarația de independență a omului de știință și emanciparea lui de filozofie se numără printre consecințele mai subtile ale ordinii și dezordinii democratice; autoglorificarea și autosuficiența învățaților înfloresc azi plenar pretutindeni, trăind cea mai bună primăvară a lor – ceea ce nu vrea să însemne că, în acest caz, lauda de sine miroase cumva a bine.

„Fără stăpâni!“, asta vrea și aici instinctul gloatei; iar după ce s-a apărat cu cel mai mare succes de teologie, a cărei „slujnică“ a fost prea multă vreme, știința tinde plină de aroganță și nechibzuință să-i dicteze legi filozofiei și să facă la rândul ei pe „stăpâna“ – ce zic eu! –, să joace *rolul filozofului*. Memoria mea – memoria unui om de știință, dacă-mi permiteți! – este doldora de trufașe naivități pe care le-am auzit de la tineri naturaliști și medici bătrâni în legătură cu filozofia și filozofii (ca să nu mai vorbesc despre cei mai cultivați și mai înfumurați dintre toți savanții, despre filologi și pedagogi, pe care profesia îi face să aibă ambele însușiri). Uneori, cel care s-a opus instinctiv tuturor sarcinilor și capacităților de sinteză a fost specialistul, un pierde-vară; alții truditul harnic, care, adulmecând un miros de *otium* [tihnă] și de aristocratică opulență în vistieria afectivă a filozofului, s-a simțit lezat și minimalizat. Câteodată, așa a procedat utilitaristul daltonist, care nu vede în filozofie altceva decât o serie de sisteme care au fost *contestate* și o risipă extravagantă, ce nu este „în beneficiul“ nimănui. Uneori a ieșit în evidență teama de o mistică deghizată și de o rectificare a granițelor cunoașterii; alții disprețul față de unii filozofi s-a generalizat involuntar într-o desconsiderare a întregii filozofii. În fine, cel mai des am întâlnit la tinerii docti, îndărătul unei arogante desconsiderări a filozofiei, influența nefastă exercitată de câte un filozof care n-a reușit să iasă totuși de sub vraja evaluărilor sale disprețuitoare la adresa altor filozofi, în ciuda faptului că lumea în ansamblu refuzase să-l asculte – ceea ce a avut ca rezultat un dezgust general față de orice filozofie. (Așa mi se pare a fi, de exemplu, influența lui Schopenhauer asupra Germaniei contemporane – furia lui stupidă îndreptată împotriva lui Hegel a făcut ca întreaga ultimă generație de germani să rupă legătura cu cultura germană, care, dacă vom cântări bine lucrurile, a reprezentat o culme de rafinament

divinatoriu al *simțului istoriei*; dar tocmai asta îi lipsea lui Schopenhauer însuși, care era insensibil și n-avea spirit german, însușiri ridicate la rang de genialitate.) Vorbind la modul general, ceea ce este omenesc, prea omenesc, pe scurt însăși precaritatea filozofilor recenți va fi afectat înainte de toate, într-un mod radical, venerația față de filozofie și va fi deschis porțile instinctului gloatei. Să recunoaștem totuși în ce măsură lumii noastre moderne îi lipsește întreaga categorie de gânditori reprezentată de Heraclit, Platon, Empedocle și cum se vor mai fi numit toți acești eremiți ai spiritului, admirabili ca niște regi; și cât de îndreptățit *este* un om de știință cumsecade să se simtă de o calitate superioară și de-obârșie mai nobilă în fața unor asemenea reprezentanți ai filozofiei, care, grație modei de azi, sunt când pe val, când la pământ – în Germania, de pildă, cei doi lei berlinezi, anarhistul Eugen Dühring și eterogenul Eduard von Hartmann. Îndeosebi spectacolul oferit de acest talmeș-balmeș de filozofi care-și spun „realiști” sau „pozitiviști” e capabil să trezească o suspiciune periculoasă în sufletul unui tânăr savant ambițios; dar este cât se poate de evident că, în cel mai bun caz, nici ei nu sunt decât niște învățați și specialiști! Cu toții sunt niște înfrânți *readuși sub stăpânirea* științei, sunt oameni care au dorit cândva *mai mult* de la ei înșiși, fără a avea vreun drept la acest „mai mult” și la responsabilitatea pe care o comportă el – sunt persoane care reprezintă acum prin cuvânt și faptă, într-un mod onest, înverșunat și vindicativ, *lipsa de credință* în misiunea seniorială a filozofiei și în poziția ei dominantă. La urma urmei, cum ar putea fi altfel? În prezent știința înflorește, iar pe chip i se citește din plin conștiința curată, pe când ceea ce a mai rămas azi din întreaga filozofie modernă, după treptatul ei declin, trezește neîncredere și indispoziție, dacă nu cumva îndeamnă la batjocură și compasiune. Filozofia redusă la o „teorie a cunoașterii” nu este altceva decât

o timidă doctrină a abstenenței și a suspendării judecății: o filozofie care nici nu mai trece dincolo de prag și își *refuză*, plină de scrupule, dreptul de a intra – aceasta este o filozofie pe ducă, un final, o agonie, ceva care-ți trezește milă. Cum ar putea să devină dominantă o asemenea filozofie?

205

În realitate, pericolele ce amenință astăzi evoluția filozofului sunt atât de diverse, încât ar trebui să ne exprimăm îndoiala că acest fruct are să se mai coacă vreodată. Aria științelor și turnul ce le adăpostește s-au extins enorm, iar odată cu asta a crescut și probabilitatea ca filozoful să obosească să mai învețe sau să se fixeze undeva și să se „specializeze“, astfel încât el nici nu mai ajunge la înălțimea de unde poate avea o imagine de ansamblu, ca să privească în jur și *în jos*. Sau ajunge sus prea târziu, atunci când vremea lui a trecut și el deja nu mai e în deplinătatea forțelor; sau ajunge deteriorat, abrutizat și degenerat, în așa fel încât viziunea și întreaga sa judecată de valoare au prea puțină importanță. Poate că tocmai rafinamentul conștiinței sale intelectuale îl face să ezite și să zăbovească în drumul său; el se teme de ispita de a deveni un diletant – un miriapod și o arătare cu mii de tentacule – și știe prea bine că o persoană care și-a pierdut respectul față de sine nu mai poate nici comanda și nici *conduce* în calitate de subiect cunoscător, exceptând cazul în care vrea să devină un mare comediant, un Cagliostro al filozofiei, un ademenitor al spiritelor, pe scurt un seducător. Asta este până la urmă o chestiune de gust, dacă n-ar fi chiar una de conștiință. Pentru a dubla încă o dată dificultățile care stau în calea filozofului, aici se adaugă faptul că el cere de la sine un verdict afirmativ sau negativ, dar nu în legătură cu științele, ci în legătură cu viața și cu valoarea acesteia – faptul că el învață de nevoie să creadă că are dreptul sau chiar obli-

gația de a pronunța acest verdict și că adesea, numai pe baza celor mai vaste experiențe – poate cele mai tulburătoare și mai distructive –, trebuie să-și caute în tăcere, pregetând și îndoindu-se, drumul spre dreptul și credința respectivă. În realitate, mulțimea nu l-a recunoscut multă vreme pe filozof și l-a confundat fie cu un om de știință și un savant ideal, fie cu un fanatic religios, ce s-a dematerializat și „s-a desprins de lume“, îmbătat de divinitate; iar dacă auzim până și azi cum cineva e lăudat pentru că trăiește „înțelept“ sau „ca un filozof“, semnificația elogiului nu este prea diferită de faptul că trăiește „prudent și retras“. Înțelepciunea pare să fie pentru gloată un fel de refugiu, o modalitate și un truc pentru a ieși cu bine dintr-un necaz; însă adevăratul filozof – nu așa *ni* se pare, dragi prieteni? – trăiește „nefilozofic“ și „lipsit de înțelepciune“, întâi de toate *imprudent*, și simte povara sutelor de încercări și ispite ale vieții, cu obligațiile lor cu tot – el își riscă permanent *propria persoană*, se joacă mereu *cu focul*.

206

În comparație cu un geniu – altfel spus, cu o ființă care ori *procrează*, ori *crează*, luând ambele cuvinte în sensul lor cel mai larg –, învățatul, omul de știință comun, are întotdeauna ceva dintr-o fată bătrână, căci, aidoma acesteia, el nu se pricepe la principalele două funcții ale ființei umane. În realitate, amândurora, atât savantului, cât și fetei bătrâne, le recunoaștem, ca un fel de compensație, respectabilitatea – subliniem în aceste cazuri respectabilitatea –, la care se adaugă, în egală măsură, indispoziția provocată de faptul că suntem constrânși să recunoaștem așa ceva. Să privim mai atent: ce este omul de știință? În primul rând, este un tip uman lipsit de noblețe, cu virtuțile unui om fără distincție, adică unul care nu domină, nu este autoritar și nici autosuficient; el este harnic, intră în formație aliniindu-se cu răbdare, are mereu

aceleași capacități și nevoi moderate, precum și instinctul de a-și recunoaște semenul și necesitățile acestuia, așa cum sunt, de exemplu, o doză de independență, acea bucată de pajiște verde, fără de care oamenii nu pot munci în tihnă, pretenția de a fi respectat și luat în considerare (ceea ce presupune, înainte de toate și mai presus de orice, recunoaștere și recunoscutibilitate), raza de soare adusă de un bun renume, confirmarea constantă a propriei valori și utilități, cu ajutorul căreia trebuie depășită de fiecare dată *neîncrederea* lăuntrică, ascunsă-n adâncul inimii tuturor oamenilor dependenți și a animalelor gregare. Bineînțeles, învățatul suferă și el de bolile și de proastele obiceiuri ale celui tip uman lipsit de noblețe: este bogat în pizme mărunte, iar ochiul său ager îi permite să vadă ceea ce este josnic în caracterele superioare, la a căror înălțime nu se poate ridica. Este încrezător, însă numai ca unul care acționează cum îi vine, *fără a se lăsa dus de val*; și tocmai în fața omului purtat de val el adoptă o atitudine cu atât mai rece și mai rezervată – atunci ochiul său seamănă cu luciul unui lac scârbit, în care nu apare nici o undă de încântare sau de simpatie. Cel mai grav și mai periculos lucru de care este capabil un învățat provine din instinctul mediocrității, inerent propriului tip: din acel iezuitism al mediocrității care lucrează instinctiv la distrugerea omului neobișnuit și caută să frângă orice arc încordat sau – mai degrabă – să-l destindă. Căci, firește, a *slăbi* orice arc cu deferență, cu o mână protectoare și o milă plină de încredere constituie adevărata artă a iezuitismului, care a știut dintotdeauna să se prezinte ca o religie a milei.

207

Oricât am fi de recunoscători față de spiritul *obiectiv* – și cine nu se va fi săturat până-n gât, măcar o dată, de tot ceea ce este subiectiv și de blestemata absolutizare a ipseității! –,

trebuie să învățăm totuși până la urmă să fim prudenți și în ceea ce privește recunoștința noastră și să punem capăt exagerărilor cu care denegarea și depersonalizarea spiritului sunt celebrate mai nou ca un fel de scop în sine, de parcă ar fi o izbăvire și o transfigurare; așa se întâmplă de obicei îndeosebi în cadrul școlii pesimiste, care chiar e îndreptățită să acorde, la rândul-i, cele mai înalte onoruri „cunoașterii dezinteresate”. Omul obiectiv, care nu mai blestemă și nu mai ocărăște ai-doma pesimistului – fiind savantul *ideal*, în care instinctul științific ajunge la un moment dat să înflorească din plin, după mii de eșecuri totale sau de semieșecuri – este cu siguranță unul dintre cele mai prețioase instrumente din câte există; însă trebuie ca el să fie mănuit de cineva mai puternic. Omul obiectiv este doar o unealtă; să zicem că el este o oglindă, nu un „scop în sine”. Chiar este o *oglinďă*: obișnuit să se subordoneze față de tot ce urmează să fie cunoscut, fără a avea altă plăcere decât cea oferită de cunoaștere, de „reflectare”, el așteaptă să apară ceva înaintea căruia să se întindă delicat, pentru ca pe suprafața și epiderma lui să se imprime măcar urmele pașilor unor fantome, care se furișează ușor. Ceea ce-i mai rămâne „personal” i se pare contingent, adesea arbitrar și încă și mai frecvent stânjenitor: într-o asemenea măsură el a devenit pentru sine un loc de trecere și de reflexie a unor forme și evenimente exterioare. Depune eforturi să-și reamintească de „sine”, și nu rareori o face într-un mod fals; se ia ușor drept altcineva, se înșală în privința trebuințelor proprii și numai sub acest aspect este grosolan și neglijent. Este posibil să-l sâcăie sănătatea sau meschinăria și aerul stătut exalat de nevastă și de prieten sau absența camarazilor și a companiei – deși își dă zadarnic toată silința să reflecteze la chinul său! Gândul lui rătăcește deja către vreun caz *mai general*, iar mâine va ști la fel de puțin cât a știut ieri cum poate fi ajutat. El nu se ia în serios și nici nu mai are timp pentru sine; este jovial, dar *nu* fiindcă-i lipsesc necazurile, ci fiindcă nu este

în stare să le atingă și să le manevreze. Solicitudinea obișnuită față de orice lucru și orice eveniment, ospitalitatea radioasă și dezinvoltă cu care întâmpină tot ce îi iese în cale, bunăvoința sa nelimitată, indiferența lui periculoasă față de afirmații și negații; ah, există destule cazuri în care el trebuie să ispășească pentru toate aceste virtuți! – iar ca om în genere el devine mult prea ușor un *caput mortuum* [reziduu inutil] al acestor virtuți. Dacă-i cerem iubire și ură – mă refer la iubire și ură așa cum înțeleg Dumnezeu, femeia și animalul aceste sentimente –, el va face tot ce poate și va da cât îi va sta în putință. Însă nu trebuie să ne mirăm dacă nu poate face mare lucru – dacă el se dovedește tocmai în această privință inautentic, fragil, dubios și friabil. Iubirea lui e căutată, iar ura este artificială și constituie mai degrabă *un tour de force*, o vanitate mărunță și o exagerare meschină. El este autentic numai în măsura în care își permite să fie obiectiv; doar în absolutismul său senin își mai păstrează „natura” și „naturaletă”. Sufletul lui veșnic neted, care reflectă totul precum o oglindă, nu mai știe să afirme sau să nege; el nu ordonă și nici nu distruge. *Je ne méprise presque rien* [„Nu disprețuiesc aproape nimic”] – zice el, împreună cu Leibniz; să nu ne facem că nu auzim și să nu nesocotim acest *presque*! Totodată, omul obiectiv nu constituie un model; el nu o ia înaintea și nici în urma nimănui; în general, el se plasează prea departe pentru a avea vreun motiv să țină partea binelui sau a răului. Confundându-l atâta vreme cu un *filozof*, cu un om care instruieste împărații și violentează cultura, i-am făcut prea multă cinste și i-am trecut cu vederea esențialul – el este un instrument, un soi de sclav, chiar dacă este cu siguranță un sclav sublim în felul lui, dar în sine nimic – *presque rien*! Omul obiectiv este o unealtă, un instrument de măsură prețios, care se deteriorează și se dereglează ușor, o operă de artă printre oglinzi, care trebuie protejată și apreciată; însă el nu reprezintă un țel, un punct final sau unul inițial, nu este un om

complementar, care să justifice restul existenței; el nu este un sfârșit – și cu atât mai puțin un început, nu este o zămislire și o cauză primă, ceva trainic, puternic și autonom, care vrea să fie stăpân, ci doar un recipient fragil, prelucrat ca sticla, prin suflare, cu contururi delicate și mobile, care trebuie să aștepte mai întâi un conținut și un volum, spre a lua „forma“ acestora – de obicei, un om lipsit de conținut și volum, un om „depersonalizat“. În consecință, nu reprezintă nimic nici pentru femei, *in paranthesi* [în paranteză fie spus].

208

Astăzi, când un filozof dă de înțeles că nu este un sceptic – sper că s-a dedus asta din descrierea pe care tocmai am făcut-o spiritului obiectiv –, nimănui nu-i place să audă așa ceva; toată lumea îl privește atunci cu oarecare teamă și l-ar tot întreba o mulțime de lucruri... De fapt, printre fricoșii care trag cu urechea, iar ei sunt cu duiumul în zilele noastre, filozoful respectiv trece de-acum încolo drept periculos. Când îl aud respingând scepticismul, ei au impresia că aud cum vine din depărtare un zgomot furios și amenințător, de parcă s-ar experimenta undeva o substanță explozivă nouă, o dinamică a spiritului, poate o nihilină rusească recent descoperită, un pesimism *bonae voluntatis* [al bunăvoinței], care nu se limitează să spună „nu“, să caute negația, ci – groaznic gând! – o pune în practică. După cum recunoaște toată lumea, împotriva acestui tip de „bunăvoință“ – voința de negare efectivă și reală a vieții – nu există astăzi un somnifer și un calmant mai bun decât scepticismul, această sămânță de mac blândă, plăcută și adormitoare; iar Hamlet însuși este prescris de medicii contemporani ca un antidot contra „spiritului“ și rumorilor sale subterane. „Nu sunt oare urechile tuturor deja pline de zgomote asurzitoare?“ întreabă scepticul, amator

de liniște, ca un fel de jandarm; „această negație subterană este îngrozitoare! Potoliți-vă odată, cârțițe pesimiste!“ Fiindcă scepticul, această creatură delicată, se sperie prea ușor; iar conștiința lui este deprinsă să tresară și să simtă ca un fel de mușcătură de fiecare dată când aude „nu“, ba chiar și când aude un „da“ hotărât și neînduplecat. Afirmările și negațiile i se pare imorale! În schimb, îi place să-și celebreze virtutea printr-o nobilă înfrânare, spunând eventual împreună cu Montaigne: „Ce știi eu?“ Sau, împreună cu Socrate: „Știi că nu știi nimic.“ Sau: „În privința asta n-am încredere în mine și nu mi se deschide nici o ușă.“ Sau: „Admițând că s-ar deschide, la ce bun să intru numaidecât?“ Sau: „La ce folosesc toate ipotezele pripite? Ar putea trece lesne drept o probă de bun-gust să ne abținem de la orice ipoteză. Chiar trebuie oare să îndreptăm imediat orice lucru strâmb? Chiar trebuie să astupăm neapărat orice gaură cu niște câlți? Nu e vreme destulă pentru așa ceva? Timpul n-are oare timp? O, spurcaților, oare nu puteți *aștepta* deloc? Și incertitudinea are farmecul ei, până și Sfînxul e o Circe, iar Circe a fost și ea o filozoafă.“ – Astfel se consolează un sceptic; și, într-adevăr, are nevoie de oarece consolare. Fiindcă scepticismul este expresia cea mai spiritualizată a unei anumite constituții fiziologice complexe, numită în limbajul comun debilitate nervoasă sau morbiditate; ea apare de fiecare dată când rase sau categorii sociale diferite, care au stat multă vreme separate unele de altele, se încrucișează subit și hotărât. În noua generație, care moștenește, ca să spunem așa, pe cale sangvină standarde și valori diferite, totul este agitație, dezordine, îndoială și experiment; cele mai bune forțe acționează ca o frână, virtuțile însele se-mpiedică reciproc să se dezvolte și să se fortifice, trupul și sufletul sunt lipsite de echilibru, n-au centru de greutate și nici siguranța pe care ți-o dă verticalitatea. Dar cea care se îmbolnăvește și degenerază în modul cel mai profund în cazul unor astfel de corcitură este *voința*: ele nu

mai știi nimic despre independența deciziilor și despre temerara plăcere de a vrea – iar de „libertatea voinței“ se îndoiesc până și-n visele lor. De aceea, Europa zilelor noastre, scena unei absurde și neașteptate încercări de a încrucișa radical categorii sociale și, *în consecință*, rase diferite este sceptică de sus și până jos, fiind animată când de acel scepticism vioi care sare nerăbdător și cupid din ram în ram, când de unul mohorât precum un nor împovărat de întrebări – și adesea sătul până-n gât de propria voință! Paraliza voinței: unde nu întâlnim azi această infirmitate? O întâlnim deseori, și împopoțonată pe deasupra, ferchezuită foarte seducător! Pentru a ascunde această boală, există cele mai frumoase și mai mincinoase haine de gală; iar eu garantez pentru următorul diagnostic pus maladiei europene: majoritatea lucrurilor expuse astăzi în vitrine sub numele de „obiectivitate“, „scientism“, *l'art pour l'art* [„artă de dragul artei“], „cunoaștere pură, independentă de voință“ nu reprezintă decât un scepticism sclivisit și o paralizie a voinței. – Boala voinței s-a răspândit neuniform în Europa: ea se manifestă cel mai puternic și mai variat acolo unde cultura este statornicită de cel mai mult timp și dispare în măsura în care „barbarul“ își revendică în continuare – sau din nou – drepturile, îmbrăcat în veșmintele lălâi ale educației occidentale. Pe cât este de evident, pe atât de ușor putem deduce deci faptul că în Franța actuală voința s-a îmbolnăvit cel mai grav; iar Franța, care a avut întotdeauna iscusința magistrală de a converti în ceva atractiv și seducător până și turnurile funeste ale propriului spirit, își relevă astăzi cu adevărat dominația culturală asupra Europei, în calitate de școală și expoziție a întregii magii exercitate de scepticism. Forța voinței, anume aceea de a stăruii în hotărârea luată, este deja ceva mai puternică în Germania, unde în nord e chiar mai accentuată decât în centru; considerabil mai puternică este în Anglia, Spania și Corsica, asociată în primul caz cu sângele rece și cu niște capete pătrate în cazul celor

din urmă – ca să nu mai vorbim despre Italia, care este prea tânără ca să știe deja ce vrea și care trebuie să demonstreze mai întâi că își poate exercita voința –, dar se manifestă cel mai puternic și mai uimitor în Rusia, acel imens imperiu de mijloc, unde Europa pare să reflueze spre Asia. Acolo, puterea de a voi este strânsă laolaltă și înmagazinată de multă vreme; acolo, voința – și nimeni nu știe dacă este vorba despre o voință negativă sau una afirmativă – așteaptă într-un mod amenințător să se declanșeze, pentru a împrumuta de la fizicienii contemporani expresia lor favorită. Pentru ca Europa să fie scutită de cea mai mare primejdie care o pândește, n-ar fi nevoie doar de războaie în India și de complicații în Asia, ci și de revoluții interne, de fărâmițarea imperiului în statele și, în primul rând, de introducerea imbecilității parlamentare, la care se adaugă obligarea oricărei persoane de a citi ziarul la micul dejun. Spun asta nu fiindcă aş dori să se întâmple așa: aş prefera ca lucrurile să se petreacă invers – mă refer la o atitudine tot mai amenințătoare a Rusiei, astfel încât Europa să fie forțată să se decidă în sensul de a deveni o amenințare similară, adică să *dobândească o singură voință* prin intermediul unei noi caste dominante pe continent – o voință proprie, teribilă, persistentă, capabilă să-și stabilească țeluri milenare; cu aceasta s-ar încheia comedia îndelung urzită a divizării statale a Europei și s-ar pune capăt numeroaselor ei veleități atât dinastice, cât și democratice. Timpul politicii mărunte a trecut: secolul viitor aduce deja lupta pentru dominația asupra lumii – și *constrângerea* de a face politică mare.

209

În ce măsură noua epocă războinică, în care noi, europenii, am intrat acum în mod evident, s-ar putea arăta favorabilă dezvoltării unui alt tip, mai puternic, de scepticism, este o

chestiune asupra căreia m-aș exprima deocamdată doar printr-o comparație pe care iubitorii istoriei germane o vor înțelege deja. Omul ce se entuziasma fără să stea pe gânduri în fața unor grenadieri înalți și chipeși, cel care, în calitate de rege al Prusiei, a dat viață unui geniu militar și sceptic – iar odată cu aceasta, în fond, noului tip de german, care tocmai se ridică victorios –, tatăl nebun și dubios al lui Friedrich cel Mare a avut într-o *singură* privință el însuși norocoasa abilitate a geniului, care înșfacă precum un animal de pradă; el știa ce-i lipsea pe atunci Germaniei și ce nevoie era, de o sută de ori mai alarmantă și mai urgentă decât, de exemplu, nevoia de cultură și de forme sociale (aversiunea lui față de tânărul Friedrich provenea din teama unui instinct profund): *lipseau bărbații*. Iar el, spre marea lui amărăciune, avea suspiciuni că propriul fiu nu-i îndeajuns de bărbat. În privința asta se înșela: însă cine nu s-ar fi păcălit în locul lui? Își vedea fiul cum cade pradă ateismului, spiritului, frivolității pofticioase a ingenișilor francezi – îl vedea în fundal pe marele vampir, păianjenul numit scepticism, și bănuia mizeria incurabilă a unei inimi incapabile să mai reziste atât răului, cât și binelui, situația deplorabilă unei voințe sfărâmate, care nu mai comandă și nu mai *poate* comanda. Între timp, însă, în fiul lui a crescut un nou tip de scepticism, mai periculos și mai neînduplecat – și cine știe *cât de mult* a fost favorizat acesta tocmai de ura tatălui și de melancolia glacială a unei voințe condamnate la solitudine? Era scepticismul virilității îndrăznețe, înrudit îndeaproape cu geniul războiului și al cuceririi, scepticism care și-a făcut intrarea solemnă în Germania sub chipul lui Friedrich cel Mare. Acest scepticism disprețuiește, și totuși acaparează; el subminează și ia în posesie; este lipsit de credință, fără a se pierde însă cu firea; dă spiritului o libertate periculoasă, dar ține din scurt inima; iată forma *germană* a scepticismului, care – sub înfățișarea

mișcării inițiate de Friedrich, o mișcare aflată într-o continuă creștere, până la cel mai înalt nivel de spiritualitate – a adus Europa, pentru o bună bucată de timp, sub dominația spiritului german și a neîncrederii lui critice și istorice. Datorită caracterului viril, invincibil și tenace, al marilor filologi și istorici germani (care, dacă privim corect lucrurile, au fost cu toții și artiști ai distrugerii și ai disoluției) s-a consolidat treptat, în ciuda întregului romantism din muzică și din filozofie, un *nou* concept al spiritului german, care a relevat cu fermitate înclinația spre scepticismul masculin; de pildă, fie sub forma unei priviri neînfricate sau a mâinii curajoase și neîndurătoare ce disecă totul, fie sub forma voinței tenace de a întreprinde primejdioase călătorii exploratorii, expediții spiritualizate la Polul Nord, sub ceruri pustii și amenințătoare. Vor fi existând motive solide ca niște oameni de omenie, înflăcărați și superficiali, să-și facă cruce tocmai în fața acestui spirit: *cet esprit fataliste, ironique, méphistophélique* [„acest spirit fatalist, ironic, mefistofelic“], cum îl numește înfiorat Michelet. Dar, dacă vrem să simțim și noi cât de mult caracterizează această teamă față de „bărbat“ spiritul german, care a trezit Europa din „moțăiala ei dogmatică“, să ne amintim de vechiul concept care a trebuit să fie depășit odată cu cel nou – și totodată să ne aducem aminte că, nu cu multă vreme în urmă, dovedind o insolență neînfrânată, o femeie cu trăsături masculine și-a permis să-i recomande simpatiei europenilor pe germani, socotiți niște neghiobi blajini și cumsecade, firi poetice, lipsite de voință¹. Să înțelegem totuși, în fine, așa cum trebuie, uimirea lui Napoleon când l-a văzut pe Goethe: ea trădează ceea ce lumea a înțeles secole de-a

---

1. Referire la Anne Louise Germaine de Staël-Holstein (1766–1817), cunoscută ca Madame de Staël, scriitoare franceză care în 1813 a publicat o carte despre germani și Germania, *De l'Allemagne*.

rândul prin expresia „spirit german“: *Voilà un homme!* – adică: „Iată un om! Și eu, care nu mă așteptasem să văd decât un german!“¹

210

Admițând așadar că, în portretul pe care-l facem filozofilor viitorului, există vreo trăsătură capabilă să sugereze că ei ar fi sceptici în sensul arătat anterior, trebuie totuși să spunem că prin aceasta nu îi caracterizăm decât parțial – iar *nu* în totalitate. Cu aceeași îndreptățire ei ar putea fi numiți critici; și, cu siguranță, vor fi oamenii experimentelor. Prin numele cu care am îndrăznit să-i botez, am subliniat deja în mod expres experimentul și plăcerea de a experimenta; dar oare s-a întâmplat așa pentru că lor, fiind trup și suflet dedicați criticii, le place să se slujească de experiment într-un sens nou, poate mai extins și mai periculos? Trebuie oare ca ei, în pasiunea lor pentru cunoaștere, să meargă cu încercările lor temerare și dureroase mai departe decât poate încuviința gustul molic și efeminat al unui secol democratic? – Nu încape nici o îndoială: cei care vor veni nu își vor îngădui câtuși de puțin să se lipsească de acele calități serioase și riscante care-l separă pe un critic de un sceptic: mă refer la siguranța criteriilor de valoare, la aplicarea conștientă a unei metode unitare, la curajul circumspect, la solitudine și la capacitatea de a-și asuma răspunderea; de fapt, ei recunosc că au *plăcerea* de a nega și de a diseca, precum și o anumită cruzime precaută, care se pricepe să mânuiască bisturiul cu o mână sigură și precisă, chiar și atunci când inima sângerează. Vor fi *mai severi* (și poate că nu întotdeauna doar cu ei înșiși) decât își doresc

---

1. Într-o schiță rămasă nepublicată, ce poartă titlul *Unterredung mit Napoleon (Conversație cu Napoleon)*, (din 2 octombrie 1808), Goethe redă astfel salutul cu care a fost întâmpinat: „După ce m-a privit atent, a spus «Vous êtes un homme»“.

oamenii de omenie; ei nu vor intra în relații cu „adevărul“ pentru ca el „să le fie pe plac“ sau „să-i înalțe“ și „să-i înflăcăreze“. Mai degrabă vor fi destul de puțin încrezători că tocmai *adevărul* le poate aduce asemenea desfătări. Ei, aceste spirite riguroase, vor zâmbi când cineva le va spune: „Gândul acela mă înalță: cum să nu fie adevărat?“ Sau: „Acea operă mă farmecă: cum să nu fie frumoasă?“ Sau: „Artistul respectiv mă sporește: cum să nu fie mare?“ Și poate că ei au gata pregătit nu numai un zâmbet, ci și un autentic dezgust față de toate aceste exaltări ce țin de idealism, feminism și hermafroditism, iar aceluia care s-ar pricepe să-i urmărească până-n cămărilor ascunse ale sufletului i-ar veni greu să găsească acolo intenția de a concilia „sentimentele creștine“ cu „gustul antic“ și cu atât mai puțin cu „parlamentarismul modern“ (după cum, în secolul nostru foarte nesigur și, prin urmare, foarte conciliabil, o astfel de împăcare ar trebui să apară chiar printre filozofi). Acești filozofi ai viitorului nu numai că vor pretinde de la ei înșiși disciplină critică și vor transforma într-o obișnuință puritatea și rigoarea în chestiunile spiritului, ci chiar ar face paradă de calitățile respective ca de o podoabă a lor, deși nu-și doresc să li se spună critici din acest motiv. Lor li se pare că este o mare jignire adusă filozofiei când se decretează, așa cum se întâmplă cu predilecție în zilele noastre, că „filozofia însăși este o critică și o știință critică – și nimic altceva!“ Oricât s-ar bucura această evaluare a filozofiei de aplauzele tuturor pozitivistilor din Franța și din Germania (și ar fi posibil ca ei să fi flatat chiar sensibilitatea și gustul lui Kant: să ne amintim titlul principalelor sale opere), noii noștri filozofi vor spune totuși: criticii sunt unelte ale filozofului, și tocmai în această calitate nu sunt nici pe departe filozofi! Până și marele chinez din Königsberg n-a fost decât un mare critic.

211

Insist să se termine odată cu confuzia care se face între filozofi și cei ce trudesc în domeniul filozofiei sau oamenii de știință în genere – și să se respecte cu strictețe, tocmai aici, principiul de a da „fiecăruia ce i se cuvine“, iar nu unuia prea mult și altuia prea puțin. Pentru educația adevăratului filozof poate că este necesar ca el însuși să se fi aflat într-un moment sau altul pe fiecare dintre aceste trepte pe care au rămas și *trebuie* să rămână servitorii săi, oamenii de știință ce activează în domeniul filozofiei; el însuși trebuie să fi fost pesemne cândva critic și sceptic și dogmatic și istoric, iar pe deasupra, poet și colecționar și călător și dezlegător de enigme, moralist și vizionar și „liber-cugetător“ și aproape orice, pentru a *putea* să parcurgă întreaga sferă a valorilor și a valorizărilor umane și să *poată* privi totul printr-o mulțime de ochi și de conștiințe, răzbătând din înălțimi până departe, sau din adâncuri spre orice înălțime, sau dintr-un colț oarecare către locul cel mai îndepărtat. Dar toate acestea nu sunt decât condiții prelabile ale sarcinii lui, care are în vedere de fapt altceva – ea îi cere să *creeze valori*. Cei care activează în domeniul filozofiei, după nobilul exemplu kantian și hegelian, sunt chemați să constate situația reală a unui mare număr de evaluări, pe care să le reducă la niște formule – mă refer la valori *stabilite* și create anterior, care au devenit dominante și au fost numite pentru o vreme „adevăruri“ –, fie *în sfera logicii*, fie a *politicii* (moralei), fie a *artei*. Este de datoria acestor cercetători să clarifice sub o formă ușor de conceput, de înțeles și de aplicat ceea ce s-a petrecut și a fost fixat până acum ca valoare, să scurteze tot ceea ce i se pare lung, chiar și „timpul“ însuși, și să *subjuge* întregul trecut: o sarcină uriașă și minunată, în slujba căreia își pot găsi satisfacția, cu siguranță, orice orgoliu delicat și orice voință tenace. *Dar filozofii autentici sunt comandanți și legiuitori*; ei spun: „Așa trebuie să fie!“ Ei determină primii destinația și motivația ființei

umane; pentru asta au la dispoziție rezultatele muncii tuturor predecesorilor în domeniul filozofiei, ale tuturor celor care subjugă trecutul – ei își întind mâinile creatoare către viitor și tot ce este și a fost se transformă pentru ei în mijloc, în unealtă, în ciocan. „Cunoașterea“ lor este *creație*, creația lor este o legislație, iar voința de adevăr este... *voință de putere*. – Există astăzi asemenea filozofi? Au existat vreodată asemenea filozofi? Nu cumva *trebuie* să existe asemenea filozofi?...

212

Voi fi tot mai mult înclinat să cred că filozoful, omul *necesar* zilei de mâine și de poimâine, s-a găsit și *trebuia* să se găsească întotdeauna în contradicție cu prezentul său: dușmanul lui a fost de fiecare dată idealul zilei de azi. Până acum, toți acești extraordinari promotori ai ființei umane, pe care-i numim filozofi și care rareori s-au simțit ei înșiși prieteni ai înțelepciunii, ci mai curând niște nebuni incomozi, care pun întrebări periculoase, și-au găsit menirea – sarcina lor grea, nedorită și inevitabilă, dar până la urmă măreață – în faptul de a fi conștiința vinovată a timpului lor. Când au așezat bisturiul tocmai pe pieptul *virtuților epocii lor*, pentru a-l diseca, ei și-au dezvăluit propriul secret: intenția de a cunoaște o *nouă* grandoare a ființei umane, de a descoperi un drum nou, nestrăbătut încă, spre sporirea acesteia. De fiecare dată ei au scos la iveală câtă fățarnicie, comoditate, neglijență și renunțare, câtă minciună s-au ascuns îndărătul celui mai respectat tip de moralitate contemporană și câtă virtute a mai *supraviețuit*; și mereu și-au spus: „Trebuie să ajungem acolo unde *voi* vă simțiți astăzi cel mai puțin familiari.“ În fața unei lumi a „ideilor moderne“, care ar exila pe oricine în colțul unei „specializări“, un filozof – în caz că ar mai exista filozofi în zilele noastre – ar fi constrâns să plaseze grandoarea ființei umane, conceptul de „măreție“, tocmai în amploarea

și diversitatea omului, în multitudinea ce formează întregul; el ar stabili chiar valoarea și rangul cuiva în funcție de numărul și varietatea lucrurilor pe care le-ar putea suporta acesta asumându-și-le, precum și în funcție de *amplitudinea* responsabilității sale. Gustul și virtutea epocii noastre au slăbit și au diluat voința, și nimic nu este mai actual decât slăbiciunea voinței; așadar, în idealul filozofului, conceptul de „măreție“ trebuie să includă tocmai vigoarea voinței, tăria și capacitatea de a lua decizii pe termen lung; cu aceeași îndreptățire cu care doctrina contrară și idealul ei privitor la o umanitate neghioabă, resemnată, umilă și dezinteresată, au fost adecvate unei epoci opuse, care, așa cum s-a întâmplat în secolul al XVI-lea, a suferit din cauza zăgăzuirii energiei voinței sale și a celor mai dezlănțuite șuvoaie și marea ale egoismului. Pe vremea lui Socrate – care trăia doar printre oameni cu instinctele vlăguite, în mijlocul vechilor atenieni conservatori, ce se lăsau duși „spre fericire“, cum ziceau ei, de fapt spre plăcere, și care continuau să aibă pe buze vorbele pompoase de altădată, la care viața pe care o duceau nu le mai dădea de foarte mult timp nici un drept – poate că pentru grandoarea sufletului era nevoie de *ironie*, acea malițioasă siguranță socratică a bătrânului medic plebeu, care tăia fără cruțare atât în propria-i carne, cât și în carnea și inima „aristocratului“, cu o privire care spunea destul de limpede: „Nu vă mai prefaceți în fața mea! Aici... suntem egali!“ Astăzi, în schimb, când în Europa animalul de turmă este singurul care primește și împarte onoruri, când „egalitatea drepturilor“ s-ar putea transforma prea ușor într-o egalitate în in Justiție – vreau să spun: în această războire a tuturor cu tot ce e rar, neobișnuit și privilegiat, în lupta cu omul superior, cu sufletul superior, cu datoria și responsabilitatea superioară, cu plenitudinea forțelor creatoare și suverane –, astăzi, a fi aristocrat, a vrea să fii pentru tine, a putea să fii altfel, a fi solitar, a trebui să trăiești pe cont propriu sunt atribute ale

„grandorii“; iar filozoful va divulga ceva din propriul ideal când precizează: „Are să fie cel mai mare acela care poate fi cel mai retras, cel mai ascuns, cel mai aparte, omul situat dincolo de bine și de rău, stăpân pe virtuțile lui, prea plin de voință. Tocmai asta trebuie să însemne *măreția*: capacitatea de a fi atât multiplu, cât și întreg, atât amplu, cât și complet.“ Și să mai întrebăm o dată: Este azi măreția *posibilă*?

213

Este dificil să învățăm ce este un filozof, pentru că asta nu este o lecție care să se poată preda: trebuie „să știm“ acest lucru din experiență sau, dimpotrivă, să avem mândria de a-l *ignora*. Dar faptul că în zilele noastre toată lumea vorbește despre lucruri în privința cărora nu *poate* avea nici o experiență este valabil din nefericire în special pentru filozof și pentru problemele sale – foarte puțini le cunosc și își permit să le cunoască, iar toate opiniile populare despre ele sunt false. Astfel, de pildă, acea alăturare autentic filozofică dintre o spiritualitate îndrăzneată și exuberantă, care se derulează *presto* [„în ritm rapid“], și o dialectică riguroasă și necesară, care nu face nici un pas greșit, este necunoscută din experiența proprie de majoritatea gânditorilor și învățaților și de aceea li pare neverosimilă în cazul în care cineva ar dori să le vorbească despre ea. Ei își imaginează că orice necesitate este un fel de necaz, o chinuitoare obediență obligatorie, o formă de constrângere; iar gândirea însăși li se pare lentă, ezitantă, aproape o caznă, fiind destul de frecvent „demnă de *sudoarea* nobililor“ – însă nu li se pare absolut deloc imponderabilă și divină, strâns înrudită cu dansul și exuberanța! „A gândi“ și „a lua în serios“ sau „a privi cu gravitate“ un lucru înseamnă unul și același lucru pentru ei; căci numai așa i-a învățat „experiența“. – Artiștii vor fi având mai mult fler în această privință: ei știu prea bine că sentimentul lor de libertate, de

rafinament, de putere deplină, de creativitate manifestată în lucrurile pe care le instituie, le decid și le configurează ajunge la apogeu tocmai atunci când nu mai fac nimic „la voia întâmplării“, ci doar în mod necesar – pe scurt, artiștii știu că atunci necesitatea și „libertatea voinței“ constituie, în cazul lor, un singur tot. Există până la urmă o ierarhie a stărilor sufletești căreia îi corespunde o ierarhie a problemelor; iar problemele supreme sunt necruțătoare și resping pe oricine îndrăznește să se apropie de ele fără a fi fost predestinat să le rezolve printr-o spiritualitate înaltă și puternică. La ce ajută dacă, așa cum se întâmplă de atâtea ori în prezent, niște minți agere, bune la toate, sau niște mecanici și empiriști cumiști și rigizi se înghesuie cu ambiția lor plebee în preajma unor asemenea probleme, prezentându-se ca la un fel de „întă curte“! Dar pe astfel de covoare n-au avut voie să calce niciodată picioarele unor mojici; de așa ceva a avut grijă deja legea primordială a lucrurilor; ușile rămân închise pentru acești intruși, oricât și-ar sparge ei capul, lovindu-se de ele! Trebuie să fim născuți pentru o lume superioară; mai limpede spus, trebuie să fi primit *educație* în acest sens: numai originea îi dă cuiva dreptul la filozofie – luând cuvântul în sens larg; strămoșii, „vița“ decid și în acest caz. Multe generații trebuie să fi pregătit apariția filozofului; fiecare dintre virtuțile lui trebuie să fi fost dobândită, cultivată, moștenită, asimilată pe rând, iar nu doar derularea alertă, îndrăzneată, ușoară și delicată a ideilor lui, ci înainte de toate disponibilitatea de a-și asuma răspunderi importante, maiestatea privirilor dominante, aruncate către lumea de jos, sentimentul izolării de mulțime, de obligațiile și virtuțile acesteia, protejarea și apărarea binevoitoare a oricui a fost înțeles greșit și calomniat, fie că este vorba despre Dumnezeu sau despre diavol, plăcerea de a practica justiția supremă, arta de a comanda, amplitudinea voinței, lentoarea privirii care rareori admiră, rareori se înalță, rareori iubește...

Capitolul VII

VIRTUȚILE NOASTRE

214

Virtuțile noastre? – Probabil că și noi mai avem virtuțile, chiar dacă, pe bună dreptate, ele nu vor fi fiind acele virtuți sincere și solide datorită cărora ne cinstim bunicii, ținându-i însă și un pic la distanță de noi. Noi, europenii de poimâine, primele vlăstare ale secolului XX – cu întreaga noastră curiozitate periculoasă, cu întreaga noastră diversitate și artă de a ne deghiza, cu îmblânzita cruzime a spiritului și a simțurilor noastre, azi oarecum îndulcită –, noi, *dacă* ar fi să avem virtuți, le vom avea pesemne numai pe acelea care au învățat să se armonizeze într-o manieră optimă cu înclinațiile noastre cele mai tainice și mai sincere, cu nevoile noastre cele mai arzătoare: haideți să le căutăm în labirinturile noastre! Unde, după cum se știe, se rătăcesc atâtea lucruri și adesea se pierd cu totul. Oare există ceva mai frumos decât să ne *căutăm* propriile virtuți? Nu înseamnă asta, într-un fel, să *credem* deja în virtutea noastră? Însă acest „a crede în virtutea noastră“ nu este în fond același lucru cu ceea ce se numea odinioară „conștiința noastră curată“, venerabilul concept pe care bunicii noștri îl lăsau să atârne destul de frecvent îndărătul intelectului lor, ca pe acea codiță lungă pe care o purtau la

ceafă? Prin urmare, oricât de puțin ne-am considera de modă veche în alte privințe și oricât de puțin respectabili ne-am crede în raport cu bunicii noștri, se pare totuși că noi, ultimii europeni cu o conștiință curată, suntem nepoții demni ai acestor bunici într-o unică privință: purtăm și noi codița aceea. – Ah! Dacă ați ști cât de repede, foarte curând deja... se vor schimba lucrurile!...

215

Așa cum în împărăția stelelor există câteodată doi sori care determină orbita uneia și aceleiași planete, și așa cum în anumite cazuri sori de culori diferite luminează o singură planetă, când cu o lumină roșie, când cu una verde, iar apoi, reîntâlnind concomitent acea planetă, revarsă asupra ei lumini multicolore, tot astfel noi, oamenii moderni, grație mașinăriei complicate a „cerului nostru înstelat“, suntem determinați de sisteme morale *diferite*; acțiunile noastre strălucesc alternativ în felurite culori și doar rareori sunt monocrome – și există destule cazuri în care săvârșim fapte *multicolore*.

216

Să ne iubim dușmanii? Cred că am învățat bine acest lucru încât, la scară mai mică sau mai mare, el se petrece azi de mii de ori; ba chiar uneori se petrece ceva superior și sublim: învățăm să *disprețuim* în vreme ce iubim și tocmai când iubim cel mai mult. Dar facem toate acestea într-un mod inconștient, fără zarvă și pompă, cu acea pudoare și discreție a bunătății care îi interzice gurii să pronunțe cuvântul solemn și formula virtuții. Morala ca atitudine – asta contravine gustului nostru de azi. Ceea ce reprezintă și un progres: la fel cum părinții noștri au progresat când, în sfârșit, le-a repugnat religia ca

atitudine, incluzând aici ostilitatea și sarcasmul lui Voltaire față de religie (și tot ce ținea de limbajul gestual al liber-cugeătorilor de altădată). Muzica din conștiința noastră, dansul din spiritul nostru refuză să se armonizeze cu orice litanie a puritanilor, cu orice predică morală și cu întreaga tagmă a oamenilor cumsecade.

217

Păziți-vă de cei care pun mare preț pe faptul că îi credem capabili de tact moral și de rafinement în privința distincțiilor de natură morală! Ei nu ne iartă niciodată dacă au greșit cândva *în prezența* noastră (sau chiar *față de noi*) și ajung inevitabil să ne calomnieze și să ne prejudicieze în mod instinctiv, chiar dacă ne rămân în continuare „prieteni“. Fericiți cei ce uită: căci „își uită“ și prostiile.

218

Psihologii din Franța – și unde altundeva mai există psihologi în ziua de azi? – n-au terminat încă de savurat multipla lor plăcere sarcastică, provocată de *la bêtise bourgeoise* [„prostia burgheză“], ca și cum... dar e de ajuns atât, căci altfel, ei deconspiră ceva. De pildă, Flaubert, burghezul onest din Rouen, nu mai vedea, nu mai auzea și nu mai savura până la urmă altceva: era felul lui de a se chinui singur, o rafinată cruzime aplicată sieși. Acum recomand, pentru variație – întrucât situația începe să plictisească –, un alt lucru încântător: mă refer la viclenia manifestată inconștient de toate spiritele bune, rotofeie și cumsecade ale mediocrității în raporturile lor cu spiritele superioare și cu menirea acestora; am în vedere așadar acea subtilă perfidie iezuită, brodată de o mie de ori mai fin decât mintea și gustul acestei clase de mijloc în momentele ei cele mai bune – mai fină chiar decât intelectul

victimelor ei; ceea ce dovedește o dată în plus că „instinctul“ este cel mai inteligent dintre toate tipurile de inteligență descoperite până acum. Pe scurt: studiați, psihologilor, filozofia „regulii“ în luptă cu „excepția“! Aveți acolo un spectacol destul de bun pentru zei și răutatea divină! Sau, în limbajul zilelor noastre: faceți vivisecție pe „omul bun“, pe *homo bonae voluntatis* [„omul bunăvoinței“]... pe voi!

219

Judecata și osânda morală reprezintă răzbunarea preferată a celor înguști la minte, îndreptată împotriva celor care sunt mai puțin limitați, dar și un fel de despăgubire pentru faptul că natura i-a dotat prost; în fine, constituie un prilej *de a căpăta minte și de a se cizela*, căci răutatea îl spiritualizează pe om. În adâncul sufletului lor se bucură că există un criteriu care-i situează chiar pe aceeași treaptă cu oamenii foarte înzestrați cu privilegiile spiritului: ei luptă pentru „egalitatea tuturor în fața lui Dumnezeu“, iar pentru asta *le cam trebuie* credința în Dumnezeu. Printre ei îi întâlnim pe cei mai puternici adversari ai ateismului. Dacă le-ar spune cineva că „o spiritualitate superioară nu se compară cu o cumsecădenie oarecare și cu respectabilitatea unui om pur moral“, acest lucru i-ar face să turbeze; eu mă voi feri s-o fac. Mai degrabă i-aș măguli, asigurându-i că spiritualitatea superioară nu există ea însăși decât ca ultim produs al calităților morale, că este o sinteză a tuturor stărilor puse pe seama omului „pur moral“, după ce au fost dobândite pe rând, printr-o disciplină consecventă și printr-un exercițiu prelungit, poate la capătul unui întreg șir de generații; că spiritualitatea superioară reprezintă tocmai spiritualizarea justiției și a acelei severități binevoitoare care știe că are sarcina de a menține *ordinea ierarhică* în lume, nu doar între oameni, ci și între lucruri.

220

Dat fiind faptul că elogiul „celor dezinteresați“ se bucură în prezent de atâta popularitate, trebuie să ne dăm seama, poate nu fără un oarecare risc, *de ce anume* se interesează la drept vorbind mulțimea și care sunt cu adevărat lucrurile ce-l preocupă în mod temeinic și profund pe omul comun (incluzându-i aici și pe oamenii cultivați, chiar pe savanți, poate și pe filozofi, dacă aparențele nu ne înșală). Din asta reiese faptul că majoritatea lucrurilor care-i interesează și-i atrag pe oamenii mai rafinați și mai pretențioși, precum și orice natură superioară, i se pare total „neinteresantă“ omului mediu. Iar când acesta remarcă totuși devotamentul lor pentru lucrurile respective, îl numește *désintéressé* și se miră cum este posibil să acționezi „în mod dezinteresat“. Au existat filozofi care au știut să-i confere acestei uimiri a oamenilor din popor o expresie seducătoare și mistico-transcendentă (poate pentru că n-au cunoscut din experiență natura superioară?), în loc să prezinte simplu, cu sinceritate, acel adevăr gol-goluț, potrivit căruia acțiunea „dezinteresată“ este una *foarte* interesantă și interesată, presupunând că... „Și iubirea?“ – Cum așa? Până și o faptă săvârșită din iubire trebuie să fie „lipsită de egoism“? Neghiobilor! „Și elogiul adresat celui care se sacrifică?“ – Dar persoana care s-a jertfit efectiv știe că a dorit și a primit ceva în schimb – eventual ceva din sine, în schimbul a ceva din sine –, că s-a dăruit aici pentru a avea mai mult dincolo, poate pentru a fi în genere mai mult sau pentru a simți măcar că înseamnă „mai mult“. Însă acesta este un domeniu plin de întrebări și răspunsuri, unde unui spirit mai pretențios nu-i place să zăbovească prea mult: așa că adevărul este nevoit aici să-și reprime căscatul când are de dat un răspuns. Până la urmă, adevărul este ca o femeie: nu trebuie să-l siluim.

221

Se întâmplă, spunea un moralist pedant și chițibușar, ca eu să respect și să onorez un om dezinteresat, dar nu fiindcă este dezinteresat, ci pentru că mi se pare că are dreptul să fie util altcuiva pe spezele proprii. Pe scurt, se pune mereu întrebarea cine este *unul* și cine este *celălalt*. De exemplu, la cineva născut și destinat să comande, abnegația și retragerea modestă într-un plan secundar n-ar constitui virtuți, ci irosirea virtuții – așa mi se pare mie. Orice sistem moral altruist, care se consideră absolut și se adresează oricui, păcătuiește nu doar împotriva bunului-gust: el instigă la păcatul prin omisiune și reprezintă o tentație *în plus* sub masca filantropiei – chiar o ispitire și o prejudiciere a oamenilor superiori, care sunt mai rari și privilegiați. Trebuie să constrângem sistemele morale să se încline în primul rând în fața *ierarhiei* și să supunem conștiinței lor propriile pretenții nejustificate – până ce toate vor ajunge să înțeleagă că este *imoral* să spunem: „ceea ce este just pentru unul e rezonabil și pentru altul“. – Așa zicea pedantul și bonomul meu moralist. Merita oare să râdem de el când îndemna în acest mod sistemele morale să devină morale? Nu trebuie să avem însă prea multă dreptate dacă vrem să-i câștigăm *de partea noastră* pe cei care sunt capabili să râdă: bunul-gust include chiar și un dram de nedreptate.

222

Oriunde e predicată azi compătimirea – iar dacă ascultăm cu atenție, constatăm că în prezent nu mai este predicată altă religie –, un psiholog ar ciuli urechile: prin toată vanitatea și zarva specifică acestor predicatori (ca, de altfel, tuturor predicatorilor), el va auzi un geamăt răgușit, care exprimă cu adevărat *disprețul de sine*. Acest dispreț ține de o mohorâre și o

schimonosire care tot cresc de vreun secol încoace în Europa (și ale căror prime simptome sunt consemnate documentar chiar într-o îngândurată scrisoare pe care Galiani i-a adresat-o doamnei d'Épinay¹), *dacă nu cumva disprețul de sine constituie cauza fenomenului respectiv*. E cert că omul „ideilor moderne“, această maimuță orgolioasă, este extrem de nemulțumit de sine. El pătimește; iar vanitatea lui nu vrea decât ca el „să compătimească“ ...

223

Europeanului corcit – în general, un plebeu destul de respingător – îi trebuie neapărat o costumație; el are nevoie de istorie ca de o garderobă. Desigur, el bagă atunci de seamă că nici unul dintre costume nu i se potrivește pe trup – și le tot schimbă. Să examinăm secolul al XIX-lea sub aspectul acestei schimbări rapide a preferințelor legate de diverse mascarade stilistice; fără a uita clipele în care ne apucă disperarea că „nimic nu ne cade cum trebuie“. – Zadarnic ne prezentăm în veșminte romantice sau clasice sau creștine sau florentine sau baroce sau „naționale“, *in moribus et artibus* [în obiceiuri și în arte]: „nu ne stau bine“! Dar „spiritul“, în special „spiritul istoric“, își dă seama că are un avantaj chiar și în această disperare: permanent este încercată, pusă, scoasă, împachetată și mai ales studiată o nouă haină din trecutul îndepărtat sau din străinătăți – suntem prima epocă studiosă în privința „costumelor“; mă refer la sisteme morale, articole din profesiunea de credință, gusturi artistice și religii; suntem pregătiți ca nimeni alții în istorie pentru un bal mascat în stil mare, pentru cele mai spirituale hohote de râs în atmosfera

---

1. Louise d'Épinay (1726–1783), scriitoare franceză, cunoscută mai ales prin salonul literar ținut în epocă la Paris și frecventat de personalitățile vremii. Cf. de asemenea nota la fragm. 26.

exuberantă a unui carnaval, pentru culmea transcendentală a imbecilității supreme și a ridiculizării lumii în maniera lui Aristofan. Poate că tocmai aici descoperim domeniul propriei *inventivități*, acel domeniu în care până și noi mai putem fi originali, eventual ca parodiatori ai istoriei universale și ca bufoni ai lui Dumnezeu – chiar dacă nimic din prezent n-are viitor. Dar poate că tocmai *râsul* nostru va avea un viitor!

224

Simțul istoric (sau capacitatea de a descoperi rapid ierarhia evaluărilor în funcție de care au trăit un popor, o societate sau un om, „instinctul divinatoriu“ privitor la relațiile existente între aceste evaluări, la raportul dintre autoritatea valorilor și autoritatea forțelor eficiente), acest simț istoric pe care noi, europenii, îl revendicăm ca pe o particularitate a noastră, l-am căpătat în urma *semibarbariei* fascinante și nebunești în care Europa s-a prăbușit din cauza amestecării democratice a claselor sociale și a raselor – abia secolul al XIX-lea cunoaște acest simț, socotindu-l al șaselea simț al său. Din pricina amestecului amintit, trecutul tuturor formelor și modurilor de viață, trecutul culturilor, altădată îngrămădite unele lângă altele sau unele peste altele, se revarsă în noi, „sufletele moderne“; de-acum, instinctele noastre se retrag repede în toate direcțiile, noi înșine suntem un fel de haos; după cum am spus, până la urmă „spiritul“ își dă seama că are aici un avantaj. Datorită *semibarbariei* care ne domină trupul și poftetele, avem acces secret pretutindeni, așa cum n-a avut nici o epocă aristocratică; în primul rând putem intra în labirintul culturilor incomplete și în orice *semibarbarie* care a mai existat pe pământ; iar în măsura în care partea cea mai considerabilă a culturii umane de până acum a fost chiar o *semibarbarie*, „simțul istoric“ semnifică într-un fel simțul, instinctul, gustul

pentru orice și expresia lingvistică a tuturor lucrurilor; astfel, el se dovedește numaidecât un simț *lipsit de noblețe*. De exemplu, ne desfată din nou Homer: cel mai mare noroc al nostru este, poate, acela că suntem capabili să-l gustăm pe Homer, pe care oamenii unei culturi aristocrate (bunăoară, francezii din secolul al XVII-lea, precum Saint-Évremond¹, care îi re-proșează *l'esprit vaste* [spiritul cuprinzător], sau chiar Voltaire, acordul final al acestora) nu s-au priceput și nu se pricep să și-l aproprie prea ușor – și pe care cu greu își permit să-l savureze. Hotărârea fermă cu care cerul gurii lor spune „da” și „nu”, promptitudinea dezgustului lor, atitudinea reticentă și ezitantă cu privire la orice lucru necunoscut, teama de a dovedi lipsă de gust chiar în momentele de vie curiozitate și, în general, reaua-voință manifestată de orice cultură aristocratică și autosuficientă când este să-și recunoască o nouă cupiditate, o nemulțumire față de propria condiție sau admirația pentru ceva străin – toate acestea îi plasează într-o poziție nefavorabilă până și față de cele mai bune lucruri din lume, care nu sunt proprietatea lor sau care nu *le-ar putea* cădea pradă – și nici un simț nu este mai de neînțeles pentru asemenea oameni decât simțul istoric însuși și curiozitatea lui umilă, caracteristică plebei. Nu altfel se întâmplă cu Shakespeare, această uimitoare sinteză de gusturi spaniole, maure și saxone, din pricina căruia un atenian din Antichitate, prieten cu Eschil, s-ar fi prăpădit de râs sau ar fi fost cuprins de supărare; însă noi acceptăm cu o secretă familiaritate și cordialitate tocmai această bălțare cruntă, acest talmeș-balmeș al celor mai delicate, mai grosolane și mai artificiale elemente, care ne desfată ca o probă de rafinament artistic, rezervat anume pentru noi, fără a fi deranjați de miasme și de vecinătatea

---

1. Charles de Marguetel de Saint-Denis de Saint-Evremond (1610–1703), militar francez și scriitor.

gloatei de englezi în mijlocul căreia trăiesc arta și gustul lui Shakespeare, de parcă ne-am găsi la Napoli, pe plaja din Chiaia, unde, având toate simțurile treze, suntem gata să ne urmăm calea, fascinați, oricât ar împuți aerul cloaca din cartierele plebee. Ca oameni ai „simțului istoric“, avem indiscutabil virtuțile noastre – suntem nepretențioși, altruști, modești, curajoși, capabili de autodepășire, plini de abnegație, foarte recunoscători, foarte răbdători și foarte afabili – și cu toate acestea, poate că nu prea avem gusturi. Să recunoaștem, în fine: lucrurile care sunt cel mai greu de sesizat, de simțit, de savurat și de îndrăgit ulterior de către noi, oamenii „simțului istoric“, lucrurile care cumva ne descoperă, în fond, prejudecățile și ostilitatea, sunt tocmai desăvârșirea și maturizarea ultimă, prezentă în fiecare cultură și artă, aspectele cu adevărat nobile ale operelor și ale ființelor umane, momentul lor de calmitate marină și de autosuficiență alcionică, strălucirea de aur și indiferența pe care le vădesc toate lucrurile care au ajuns la perfecțiune. Marea virtute a simțului istoric pe care-l avem constă pesemne într-o necesară contradicție cu *bunul-gust*, sau cel puțin cu gustul optim; doar cu mare greutate, într-o manieră ezitantă și forțată, avem capacitatea de a reproduce în noi tocmai acele rare și scurte momente de fericire supremă și de transfigurare a vieții umane, care strălucesc dintr-odată ici și colo – clipele miraculoase în care o mare forță s-a oprit de bunăvoie în fața incomensurabilului și infinitului, bucurându-se de prisosul unei plăceri rafinate, produse de o domolire și-o încremenire bruscă, de stabilirea și fixarea pe un teren încă nesigur. Mărturisim că *moderația* ne e străină; ne excită tocmai nemărginirea și imensitatea. Aidoma unui călăreț pe un armăsar ce fornăie în galop, noi, oamenii moderni, pe jumătate barbari, scăpăm din mâini frâiele în fața nemărginirii – și *suntem fericiți* abia atunci când ne aflăm *în cel mai mare pericol*.

Fie că e vorba despre hedonism, pesimism, utilitarism sau eudemonism – toate aceste moduri de gândire care apreciază valoarea lucrurilor în funcție de *plăcere* și *suferință*, adică în funcție de stări și chestiuni secundare – sunt mentalități de suprafață și naivități pe care orice persoană care își dă seama de forțele sale *creatoare* și are conștiință de artist le va privi de sus, cu batjocură, dar nu fără milă. Compasiune *pentru voi!* Firește, nu așa cum o înțelegeți voi: nu este vorba despre mila față de „mizeria“ socială, față de „societate“, față de bolnavii și victimele ei, față de cei vicioși și distruși de la început, care zac doborâți de jur împrejurul nostru; cu atât mai puțin este vorba despre mila față de păturile de sclavi asupriți, care mârâie nemulțumiți și se revoltă tânjind să domnească – ei numesc asta „libertate“. Compasiunea *noastră* este una superioară, cu o viziune mai largă: vedem cum *omul* se micșorează și cum îl micșorați *voi!* Și există momente în care ne uităm tocmai la mila *voastră* cu o îngrijorare indescriptibilă, când ne apărăm de ea și socotim că seriozitatea voastră este mai periculoasă decât o frivolitate oarecare. Voi doriți *să suprimați suferința*, pe cât se poate – și nu există un „pe cât se poate“ mai smintit. Dar noi? Se pare că tocmai *noi* am prefera să suferim mai intens și mai rău decât am făcut-o vreodată! Bunăstarea, așa cum o înțelegeți voi, nu este, desigur, un țel, ci nouă ni se pare a fi un *sfârșit!* O stare care-l face pe om numaidecât ridicol și detestabil – determinându-ne să-i *dorim* pieirea! Disciplina suferinței, a *marii* suferințe – nu știți că numai *această* disciplinare a generat toate ascensiunile umane de până acum? Acea tensiune proprie stărilor de nefericire, care întărește sufletul și-i dă fiori când vede această mare distrugere, inventivitatea și curajul lui în momentele în care suportă, rabdă, interpretează și exploatează nenorocirea

și tot ce i-a mai fost atribuit sufletului ca profunzime, mister, disimulare, spirit, viclenie și grandoare – oare nu i-au fost date toate acestea în condiții de suferință, de disciplinare a unei mari suferințe? În om sunt reunite *creatura* și *creatorul*: în om întâlnim materie, fragment, abundență, lut, noroi, nonsens și haos; dar în om există și un creator, un modelator, există duritatea ciocanului și contemplația divină din ziua a șaptea – înțelegeți această contradicție? Și că mila voastră vizează „creatura din om“, ceea ce trebuie să capete o formă, să fie sfârâmat, forjat, sfâșiat, ars, calcinat și purificat – ceea ce este obligat și *menit să sufere*? Iar compasiunea *noastră* – oare chiar nu pricepeți *împotriva* cui este dirijată ea, atunci când se apără de mila voastră, în care vede cea mai gravă efeminare și slăbiciune? – Așadar, compasiune *contra* milă! – Însă mai spun o dată: există probleme superioare celor legate de plăcere și suferință și compasiune. Iar fiecare filozofie care se reduce doar la acestea este o naivitate.

226

Noi, imoralisții! – Această lume ce *ne* interesează și în care *noi* trebuie să ne temem și să iubim, această lume aproape invizibilă și imperceptibilă a comenzilor delicate și a obedienței subtile, o lume a lui „aproape că“ în orice privință, o lume complicată, insidioasă, înțepătoare și tandră – da, ea este bine apărută împotriva spectatorilor grosolani și a curiozității atrase de confidențe! Am căzut într-un laț strâns, într-o cămașă de forță a obligațiilor, din care nu *putem* ieși – tocmai prin aceasta suntem, la rândul nostru, „oameni ai datoriei!“ E-adevărat, poate că uneori dansăm în „lanțurile“ noastre, printre „săbiile“ noastre; nu e mai puțin adevărat că și mai des scrâșnim din dinți când ne aflăm în această situație, impaciențați de asprimă ascunsă a destinului nostru. Însă, orice am face, neghiobii

și aparențele sunt împotriva noastră și spun: „Iată niște oameni fără îndatoriri!“ – Iar noi am avut întotdeauna neghiobii și aparențele împotriva noastră.

227

Presupunând că onestitatea este o virtute de care noi, spirite libere fiind, nu ne putem elibera – ei bine, dorim să ne ocupăm de ea cu întreaga noastră răutate și iubire și nu vom obosi „să ne perfecționăm“ în singura virtute care a mai rămas *a noastră*: fie ca strălucirea ei să se aștearnă cândva ca o sarcastică lumină crepusculară, albastră-aurie, peste această cultură îmbătrânită și peste gravitatea ei apăsătoare și sumbră! Iar dacă, totuși, onestitatea noastră va osteni într-o zi și va ofta întinzându-și membrele, dacă ne va socoti prea aspri și ar dori să fie tratată mai bine, cu mai multă lejeritate și delicatete, aidoma unui viciu plăcut, să rămânem *neînduplecați*, noi, ultimii stoici! Și să-i trimitem în ajutor numai ceea ce-i diabolic în noi – dezgustul nostru față de grosolanie și incertitudine, deviza noastră *nitimur in vetitum*¹, curajul nostru de aventurieri, încercata și pretențioasă noastră curiozitate, voința noastră de putere și de dominație universală, care e cea mai subtilă, mai disimulată și mai spirituală dintre toate voințele și care rătăcește roind pofticioasă în jurul tuturor imperiilor viitoare – să venim cu toți „diavolii“ noștri în ajutorul „Dumnezeului“ nostru! Probabil că din cauza asta lumea nu ne recunoaște și ne confundă: ce contează?! Oamenii vor spune: „«Oonestitatea» este diabolicul din ei și nimic mai mult!“ Dar ce contează?! Chiar dacă lumea ar avea dreptate!

1. „Spre ce nu ni-i dat năzuim“ (Ovidiu, *Amoruri*, III, elegia a IV-a, trad. de Maria-Valeria Petrescu, în Ovidiu, *Heroide. Amoruri. Arta iubirii. Remediile iubirii. Cosmetice*, Editura Minerva, București, 1977).

Nu au fost oare toți zeii de până acum astfel de diavoli rebozeți și transformați în sfinți? Și în definitiv, ce știm despre noi? Și cum are să se cheme spiritul care ne conduce? (Denumirea e problema.) Și cum adăpostim oare o mulțime de spirite? Să avem grijă ca onestitatea noastră, a spiritelor libere, să nu devină vanitatea noastră, podoaba și fastul nostru, limita și prostia noastră! Orice virtute e-nclinată către prostie și orice prostie tinde spre virtute: „prost până la sfințenie“, se spune în Rusia¹ – să luăm aminte ca nu cumva, din onestitate, să devenim în cele din urmă și niște sfinți plictisitori! Nu este viața de o sută de ori prea scurtă ca să ne plictisim trăind? Ar trebui să credem deja în viața veșnică, pentru a...

228

Să-mi fie iertată descoperirea că orice filozofie morală de până acum a fost plictisitoare și se număra printre somnifere – și că, din punctul meu de vedere, nimic n-a dăunat „virtuții“ mai mult decât *characterul anost* al susținătorilor ei; asta nu înseamnă că aș dori să ignorăm faptul că sunt utili în general. Este important ca asupra moralei să reflecteze cât mai puțini oameni cu puțință – prin urmare, contează *foarte* mult ca morala să nu devină cumva interesantă într-o bună zi! Dar fiți fără grijă! În prezent, situația este aceeași ca întotdeauna: nu văd în Europa pe nimeni care să fi avut (sau să fi transmis) vreo idee în legătură cu faptul că reflecția asupra moralei ar putea deveni periculoasă, insidioasă și ispititoare – că ar putea conține vreo *fatalitate*! Să ne uităm de exemplu la neosteniții și inevitabilii utilitariști englezi: cum se preumblă ei de colo-colo, greoi și grav (o comparație

---

1. Expresie ce apare într-o scriere a lui Ivan Turgheniev, intitulată *Din tinerețe*.

homerică o spune mai clar), pășind pe urmele lui Bentham, care călcase el însuși pe urmele stimabilului Helvétius (nu, acest Helvétius n-a fost un om periculos!). Nici o idee nouă, nimic din turnura și pliurile mai rafinate ale unui gând vechi, nici măcar o istorie reală a reflecțiilor anterioare: în ansamblu, o literatură *imposibilă*, presupunând că nu ne pricepem s-o acrim cu un pic de răutate. Pentru că și în acești moralști (pe care, dacă tot e să-i citim, trebuie să-i citim *neapărat* în subtext) s-a furișat acel vechi viciu englezesc numit *cant* [ipocrizie], care este o *tartuferie morală*, ascunsă de astă dată sub forma nouă a scientismului; totodată, nu le lipsește o tainică repudiare a remușcărilor de care rasa foștilor puritani va suferi pe bună dreptate, în ciuda faptului că tratează morala în mod științific. (Nu e oare moralistul contrariul unui puritan? Adică un gânditor care consideră că morala este discutabilă, echivocă, pe scurt, o problemă? Oare n-o fi imoral să moralizăm?) În definitiv, toți vor ca moralității *engleze* să i se dea dreptate: în măsura în care numai astfel este slujită cel mai bine umanitatea sau „utilitatea publică“ sau „fericirea majorității“, iar nu – nicidecum! – fericirea Angliei; ei se străduiesc din răspuțeri să se convingă singuri că aspirația spre fericirea englezească, adică spre *comfort* și *fashion* (și în ultimă instanță, spre un loc în parlament) constituie totodată și adevărata cale a virtuții, ba chiar că toată virtutea care a existat în lume până acum a constat tocmai într-o asemenea aspirație. Nici unul dintre toate aceste greoaie animale gregare, cu conștiința neli-niștită (care încep să apere cauza egoismului drept cauză a binelui comun) nu vrea să știe și să presimtă ceva despre faptul că „binele comun“ nu reprezintă un ideal, un țel, o idee inteligibilă cumva, ci doar un vomitiv – că ceea ce este just pentru unul nu *poate* fi nicidecum just pentru altul, că tocmai pretenția de a avea o *singură* morală comună este în detrimentul oamenilor superiori, pe scurt, că există o *ierarhie* între

oameni și, în consecință, și între sistemele morale. Acești englezi utilitariști constituie un tip uman modest, fundamental mediocru, și, după cum am spus: în măsura în care sunt plicticoși, nu le putem aprecia îndeajuns utilitatea. S-ar cuveni chiar să-i *încurajăm*: așa cum s-a încercat parțial în versurile următoare:

Heil, voi care-mpingeți roaba
„Mult și bine“, multă-i treaba.
Pieptu-n față, pașii mii,
Fără glume, fără vlagă,
Fără zdruncin, treaba-i treabă,
Sans génie et sans esprit!

229

Epocile târzii, care se pot mândri cu umanismul, păstrează atâta teamă – o *teamă superstițioasă* în fața „crudei sălbăciuni“, a cărei împlânzire constituie tocmai mândria acelei perioade mai umane –, încât până și adevărurile evidente rămân neexprimate secole de-a rândul, de parcă lumea s-ar fi înțeles să procedeze așa, fiindcă ele lasă impresia că vor contribui la reînvierea fiarei respective, ucise în sfârșit. Pesemne că mă hazardez atunci când las să-mi scape un astfel de adevăr, căci pot să-l prindă alții din nou și să-i dea să bea atâta din „laptele unei mentalități pioase“¹, până ce are să se așeze, liniștit și uitat, în vechiul lui ungher. – Trebuie să deschidem ochii și să gândim altfel despre cruzime; trebuie să învățăm în sfârșit să fim nerăbdători, pentru ca o serie de erori grosolane și gogonate să nu mai umble insolente de colo-colo, cu un aer virtuos, precum au fost, de pildă, cele referitoare la tragedie,

---

1. Expresie din piesa *Wilhelm Tell* a lui Schiller, actul IV, scena 3.

cultivate de filozofii antici și moderni. Aproape tot ce numim „cultură superioară“ se bazează pe spiritualizarea și aprofundarea *cruzimii* – aceasta este teza mea; „fiara“ n-a fost deloc ucisă; ea trăiește, prosperă, doar că a fost... zeificată. Ceea ce constituie voluptatea dureroasă a tragediei este cruzimea; ceea ce produce un efect plăcut la nivelul așa-zisei compasiuni tragice – în fond, la nivelul oricărui aspect sublim, ajungând până la cei mai intenși și mai delicați fiori metafizici – se îndulcește numai când i se adaugă ingredientul cruzimii. Bucuriile de care au parte romanul în arenă, creștinul extaziat de cruce, spaniolul când se uită la ruguri aprinse sau la coride, japonezul contemporan, ce se îmbulzește să asiste la tragedii, muncitorul din suburbiile pariziene, tânjind după revoluții sângeroase, wagneriana care „suferă“ resemnată când ascultă *Tristan și Isolda* – delicia pe care toți aspiră să le soarbă cu o misterioasă ardoare sunt elixirul acestei mari Circe numite „cruzime“. Desigur, aici trebuie să ne dezbrăăm de psihologia neroadă de odinioară, care n-a știut să ne învețe despre cruzime decât că ea apare la vederea suferinței *altcuiva*: există destulă plăcere, chiar prea multă, și în fața suferinței proprii, în faptul de a ne provoca nouă înșine suferință – și numai acolo unde omul se lasă convins să recurgă la negare de sine în sens religios sau la automutilare, ca în cazul fenicienilor și al asceților, ori în genere la dematerializare, la descărnare, la penitență, la spasmele de căință ale puritanilor, la vivisecția conștiinței și la pascalianul *sacrifizio dell'intelletto*, el este atras în taină de propria cruzime și este împins înainte de fiorul primejdios al *cruzimii îndreptate împotriva lui însuși*. În final, să ne gândim că însuși subiectul cunoscător, atunci când își constrânge spiritul să cunoască *împotriva* înclinației acestuia și destul de frecvent chiar împotriva dorințelor inimii sale – adică să spună „nu“ în vreme ce el ar dori să afirme, să iubească și să adore –, acționează ca un artist care transfigurează cruzimea.

A profunda lucrurile și a le privi temeinic înseamnă deja o violare, o dorință de a face rău voinței fundamentale a spiritului, care tinde neîncetat spre aparență și superficialitate. Orice dorință de cunoaștere conține deja un strop de cruzime.

230

Poate că lumea nu înțelege din prima clipă ce am spus aici despre „voința fundamentală a spiritului”: fie-mi permisă, așadar, o lămurire! – Acel lucru imperios, numit în popor „spirit”, vrea să fie și să se simtă stăpân atât în el însuși, cât și în jurul său: el are voința de a reduce multiplicitatea la simplitate, o voință sufocantă, restrictivă, autoritară, realmente dominatoare. Nevoile și capacitățile lui în această privință sunt aceleași pe care fiziologii le indică în cazul oricărei ființe care crește și se înmulțește. Puterea spiritului de a asimila elemente străine se relevă printr-o puternică înclinație de a stabili asemănări între vechi și nou, de a simplifica diversitatea, de a trece cu vederea sau de a respinge ceea ce este complet contradictoriu; tot astfel, el accentuează, scoate în relief sau rectifică falsificând după bunul lui plac anumite trăsături și linii ale elementelor străine, ale fiecărui fragment din „lumea exterioară”. El intenționează atunci să încorporeze „experiențe” noi, să integreze lucrurile noi printre cele vechi – urmărește deci o creștere; mai precis, *sentimentul* creșterii, al forței sporite. În slujba aceleiași voințe se află un impuls spiritual aparent opus: decizia subită de a ignora totul, de autoizolare voluntară, de a închide propriile ferestre, negarea lăuntrică a cutărui sau cutărui lucru, refuzul apropierii, adoptarea unei poziții defensive în raport cu o mulțime de lucruri cunoscibile, satisfacția în fața obscurității, a orizontului ce se închide, afirmarea și validarea neștiinței – toate acestea fiind necesare în funcție de capacitatea sa de a asimila, de „a digera”, plastic

vorbind – și realmente „spiritul“ seamănă cel mai bine cu un stomac. Tot de asta ține și voința ocazională a spiritului de a se lăsa amăgit; poate că are bănuiala poznașă că lucrurile nu stau așa și pe dincolo și că doar noi le considerăm astfel – bucuria în fața oricărei nesiguranțe și ambiguități, jubilația lăuntrică trăită de bunăvoie în intimitatea unui ungher strâmt sau atunci când ne apropiem prea mult și ajungem să vedem în prim-plan o serie de lucruri mărite, micșorate, dislocate ori înfrumusețate, desfătarea intimă provocată de caracterul arbitrar al tuturor acestor manifestări ale puterii. În fine, aici își găsește locul și acea disponibilitate îngrijorătoare a spiritului de a înșela alte spirite și de a se preface în fața lor, presiunea și tensiunea exercitate în mod constant de o forță creatoare, modelatoare, capabilă să producă schimbări: spiritul se bucură aici de multitudinea măștilor sale, de perfidia sa, dar și de sentimentul propriei siguranțe – tocmai talentului lui proteic îl apără și-l disimulează cât se poate de bine! – *Acestei* voințe de aparență, de simplificare, de disimulare, de acoperire, pe scurt, de superficialitate – căci orice suprafață este un înveliș – i se *opune* înclinația sublimă a subiectului cunoscător care tratează și *vrea* să trateze lucrurile profund și temeinic, în complexitatea lor: ca un fel de cruzime a conștiinței și gustului intelectual, cruzime pe care orice gânditor curajos va recunoaște că o are, presupunând, așa cum se cuvine, că și-a întărit îndeajuns privirea, ațintind-o asupra lui însuși multă vreme, și că s-a obișnuit cu o disciplină riguroasă, dar și cu vorbe severe. El va spune: „Spiritul meu este înclinat către o anumită cruzime“. Să caute, așadar, cei virtuoși și amabili să-l determine să renunțe la ea! Într-adevăr, ar suna mai drăguț dacă despre noi – spirite libere, *foarte* libere – s-ar spune, șușotindu-se laudativ, că nu suntem cruzi, ci, de pildă, „exagerat de onești“; oare chiar așa va suna într-o bună zi gloria noastră postumă? Deocamdată – fiindcă va mai trece ceva timp până

atunci – este sigur că noi înșine am fi cel mai puțin înclinați să ne împopoțonăm cu astfel de zorzoane și de franjuri ale verbiului moral: toată activitatea noastră trecută ne face să nu mai suportăm tocmai acest gust și opulența lui voioasă. Toate sunt vorbe frumoase, sclipitoare, zornăitoare, solemne: onestitate, dragoste pentru adevăr, iubire de înțelepciune, sacrificiu de dragul cunoașterii, eroismul sincerității – există în ele ceva care ne umple inima de mândrie. Dar noi, eremiți și marmote, ne-am convins de mult, în toată intimitatea conștiinței noastre de pustnici, că și această respectabilă paradă de cuvinte mari face parte din învechitele și mincinoasele găтели zdrențuite și din pospăielile inconștientei deșertăciuni umane și că teribilul text original *homo natura* [omul natural] trebuie să fie recunoscut chiar și sub un asemenea strat de culoare aplicat ulterior, ca un retuș menit să flateze privirea. Să-l retraducem deci pe om în limbajul naturii, să luăm în stăpânire numeroasele tălmăciri și sensuri secundare, pline de vanitate și exaltare, care au fost mâzgălite și pictate până-n prezent peste eternul text original *homo natura*, să facem ca omul să adopte pe viitor față de om aceeași poziție pe care a adoptat-o deja în fața *celeilalte* naturi, acum, după ce l-a călit disciplina științei, adică să stea cu ochii neînfricați ai lui Oedip și cu urechile astupate ale lui Odiseu, surd la melodiile ademenitoare pe care bătrânii păsărari metafizicieni i le-au cântat prea multă vreme: „Însemni mai mult! Ești superior! Ai o altă origine!“ – aceasta poate fi o misiune ciudată și nebunească, însă o *misiune* – cine ar contesta-o? Dar de ce am ales noi această sarcină trăsniță? Sau, punând altfel întrebarea: „La ce bun cunoașterea?“ – Toată lumea ne va întreba asta. Iar noi, astfel constrânși, noi, care ne-am pus deja de sute de ori aceeași întrebare, n-am găsit și nu găsim vreun răspuns mai bun...

231

Învățătura ne transformă; ea face ceea ce face orice hrană, care nu numai că „ne menține în viață“, așa cum știu toți fiziologii. Dar în esența noastră foarte „profundă“ există firește ceva incorigibil, un fatum spiritual de granit, o decizie și un răspuns prestabilit la întrebări alese dinainte. În orice problemă cardinală se spune invariabil „așa sunt eu“; de exemplu, un gânditor nu poate afla lucruri noi despre bărbat și femeie, ci poate doar să învețe până la capăt și abia atunci să descopere ceea ce în el era deja „prestabilit“ în acest sens. Găsim la timp anumite soluții tocmai pentru problemele care ne întăresc o credință și pe care este posibil ca în viitor să le numim „convingerile“ noastre. Ulterior – nu vedem în ele decât urmele care ne conduc către cunoașterea de sine, indicatoarele ce ne semnaleză problema pe care o întruchipăm – sau mai bine zis, marea prostie care suntem, fatumul nostru spiritual, acel *incorigibil* foarte „profund“. – Având în vedere complimentele pe care tocmai mi le-am împărțit singur cu multă generozitate, poate că mi se va îngădui să rostesc fără sfială câteva adevăruri despre „femeia în sine“: admițând că de-acum se știe de la bun început în ce măsură ele *îmi aparțin* în exclusivitate.

232

Femeia dorește să devină independentă; iar pentru asta se apucă să-i lămurească pe bărbați despre „femeia în sine“ – aceasta se numără printre cele mai nocive progrese ale *slușirii* Europei în general. Căci ce ar urma să scoată la lumină aceste încercări stângace ale scientismului feminin, dezvăluit în toată nuditatea lui? Femeia are foarte multe motive să se rușineze; ea ascunde atâta pedanterie, superficialitate și dăscăleală, o

mulțime de mărunte pretenții nejustificate, numeroase meschinării neînfrânate și insolente – luați aminte măcar la relațiile ei cu copiii! – În fond, până acum toate acestea au fost demolite și reprimite cel mai bine de *teama* față de bărbat. Este vai și amar, de îndată ce „eterna plictiseală feminină”¹ îndrăznește să se manifeste – iar femeia se plictisește din plin! Sau atunci când ea începe să se dezvețe temeinic și principial de inteligența și arta sa de a fi grațioasă, de a se juca, de a alunga grijile, de a ușura lucrurile și de a le trata cu lejeritate, sau când își pierde subtila abilitate de a trezi dorințe plăcute! Încă de-acum se fac auzite glasuri de femei care ne îngrozesc, jur pe sfântul Aristofan! Ele ne explică amenințător, ca niște medici, ce *vrea* femeia de la bărbat în primul și în ultimul rând. Nu e un semn de maxim prost-gust ca femeia să se apuce să devină științifică? Din fericire, lămurirea lucrurilor a fost până acum o chestiune bărbătească, un talent masculin – astfel totul a rămas „între bărbați”; și în definitiv, ținând seama de tot ceea ce scriu femeile despre „femeie”, este legitim să păstrăm dubii serioase în legătură cu faptul că femeia *dorește* sau *poate* dori să se lămurească de fapt în privința ei însăși. . . În cazul în care o femeie nu-și caută prin aceasta o podoabă nouă – deși eu cred că gătelile țin de eternul feminin –, ei bine, atunci ea *vrea* să stârneasă *teama*: poate că astfel *dorește* să domine. Însă femeia *nu caută* adevărul: ce le pasă femeilor de adevăr?! Din capul locului, nimic nu i se pare mai străin, mai respingător și mai ostil femeii decât adevărul – marea ei artă este minciuna, supremele ei preocupări sunt aparența și frumusețea. Noi, bărbații, să recunoaștem că prețuim și iubim la femeie tocmai *această* artă și *acest* instinct; noi, care avem o sarcină dificilă și care, pentru a ne-o ușura, ne alăturăm cu

---

1. Aluzie la ultimele versuri din *Faust* de Goethe: „*Etern-femininul / Ne-nalță-n țării*” (trad. de Lucian Blaga).

dragă inimă unor ființe ale căror mâini, priviri și dulci nebunii fac ca seriozitatea, gravitatea și profunzimea noastră să pară a fi un fel de nesăbuiințe. În cele din urmă întreb: a recunoscut oare vreodată o femeie că femeia are mintea profundă și inima dreaptă? Și nu este oare adevărat că, în linii mari, „femeia“ a fost disprețuită până acum cel mai mult chiar de femeie – și nicidecum de bărbați? – Noi, bărbații, dorim ca femeia să nu continue să se compromită prin a da lămuriri: asta a fost grija bărbatului și menirea lui de a proteja femeia, când Biserica a decretat: *mulier taceat in ecclesia* [femeia ar trebui să tacă în biserică]! A fost în folosul femeii când Napoleon i-a dat de înțeles prea convingătoare doamne de Staël: *mulier taceat in politicis* [femeia ar trebui să tacă în treburile politice]! – Și cred că un adevărat prieten al femeilor e cel care le strigă astăzi acestora: *mulier taceat de muliere* [femeia ar trebui să tacă în cele privitoare la femeie]!

233

Este o dovadă de corupție a instinctelor – fără a mai vorbi despre faptul că e o probă de prost-gust – când o femeie o invocă tocmai pe Madame Roland¹ sau pe Madame de Staël sau se referă la Monsieur George Sand², ca și cum asta ar demonstra ceva *favorabil* „femeii în sine“. Printre bărbați, cele trei persoane menționate anterior sunt cele trei femei *comice*

---

1. Jeanne-Marie (sau Manon) Roland de La Platière, cunoscută sub numele de Madame Roland (1754–1793) este o scriitoare franceză și istorică a Revoluției, la care a luat parte și în timpul căreia a ținut un salon în Paris. A influențat, împreună cu soțul ei, politica girondinilor și a murit sub ghilotină în vremea Terorii Iacobine. Înainte de a fi executată, a exclamat: „O, libertate, câte crime se fac în numele tău!“

2. Pseudonim al scriitoarei și feministei franceze Amandine Aurore Dupin (1804–1876).

în sine – și nimic mai mult! –, constituind chiar cele mai bune *contraargumente* involuntare împotriva emancipării și autonomiei femeii.

234

Prostia din bucătărie; femeia ca bucătăreasă; înfiorătoarea nechibzuință cu care sunt gătite bucatele pentru familie și capul acesteia! Femeia nu pricepe ce *înseamnă* mâncarea; și mai vrea să fie bucătăreasă! Dacă femeia ar fi fost o creatură gânditoare, ar fi făcut, în calitatea ei de bucătăreasă milenară, cele mai importante descoperiri fiziologice, după cum ar fi trebuit să dețină și arta de a vindeca. Bucătărele proaste și absența totală a rațiunii în bucătărie au ținut în loc cel mai mult timp evoluția umană, aducându-i cele mai grave prejudicii – astăzi lucrurile stau un pic mai bine. Un discurs adresat fetelor din cursul superior.

235

Există expresii reușite ale spiritului, există sentințe alcătuite dintr-o mână de cuvinte, în care se cristalizează deodată o întreagă cultură și societate. Dintre acestea fac parte vorbele rostite întâmplător de Madame de Lambert¹ către fiul ei: *mon ami, ne vous permettez jamais que de folies, qui vous feront grand plaisir* [dragul meu, să nu-ți îngădui niciodată decât soiul de nebunii care-ți aduc mare plăcere] – în treacăt fie zis, cele mai înțelepte cuvinte materne ce i-au fost adresate vreodată unui fiu.

---

1. Anne-Thérèse de Marguenat de Courcelles (1647 – 12 iulie 1733), devenită după căsătorie Marchiza de Lambert, a fost o scriitoare franceză, care din 1710 a ținut un celebru salon la Paris. În ziua de marți, salonul său era deschis pentru literați, iar miercurea pentru politicieni.

236

N-am nici o îndoială că orice femeie mai deosebită se va opune credinței exprimate de Dante și Goethe despre femeie – primul când cânta *ella guardava suso, ed io in lei*¹, iar celălalt când talmăcea asta, spunând: „etern femininul ne-nalță-n țării”² –, fiindcă ea crede tocmai *așa ceva* despre eternul masculin...

237

Șapte vorbulițe femeiești

Cum mai scăpăm de plictiseală, când un bărbat ne vine-n poală!

*

O, știința la o babă întărește chiar virtutea slabă.

*

Orice femeie pare dibace când se îmbracă-n negru și tace.

*

Pentru fericire cui să-i mulțumesc? – Lui Dumnezeu și croitoresei mele, firesc.

*

Tinerețea: o peșteră plină de flori de laur, părăsită la bătrânețe de un balaur.

*

Un nume nobil, picioare frumoșele și un bărbat mai vreu: ah, de-ar fi al meu!

---

1. „Priveam la doamna mea, iar doamna-n sus“, vers din *Divina Comedie*, Paradisul II, 22 (trad. de George Coșbuc).

2. Ultimele două versuri din *Faust* II (trad. de Lucian Blaga).

*

Vorbe puține, cu miez mult – măgărița-i la pământ!

237 a

Femeile au fost tratate până acum de către bărbați precum niște păsări ce s-au rătăcit la ei, coborând de undeva din înălțimi; ele li s-au părut un lucru mai delicat, mai vulnerabil, mai sălbatic, mai bizar, mai dulce și mai sentimental – ceva însă care trebuie ținut închis, ca să nu-și ia zborul.

238

A ne înșela în chestiunea fundamentală referitoare la „bărbat și femeie“, a tăgădui că există aici antagonismul cel mai adânc și o necesară tensiune, veșnic ostilă, între cei doi și a visa că ei pot avea aceeași educație, drepturi, pretenții și obligații egale – iată semne *tipice* de platitudine, iar un gânditor care s-a dovedit superficial în acest punct periculos – superficial în privința instinctelor! – poate fi socotit suspect în general, ba chiar mai mult, vom spune despre el că s-a trădat și s-a dat în vileag: probabil că el va fi prea „limitat“ pentru toate problemele fundamentale ale vieții, inclusiv ale celei viitoare, și nu va putea coborî în profunzime. În schimb, un bărbat profund atât în privința spiritului, cât și a dorințelor sale – dar și cu o bunăvoință profundă, capabilă de rigoare și duritate, fiind ușor confundabilă cu acestea – nu se poate gândi la femeie decât *într-o manieră orientală*: el trebuie să conceapă femeia ca pe o posesie, o proprietate ce poate fi ținută sub cheie, ceva predestinat să slujească și care ajunge la perfecțiune în servitutea sa – aici el trebuie să se bizuie pe uriașa rațiune a Asiei, pe superioritatea instinctului asiatic, așa cum au făcut

odinioară grecii, cei mai buni moștenitori și discipoli ai Asiei, care, din câte se știe, au devenit treptat – de la Homer până în epoca lui Pericle – tot *mai severi* cu femeia, pe scurt, mai orientali, pe măsură ce și-au *sporit* cultura și și-au *extins* forța. Să reflecteze fiecare în sinea lui *cât de necesar*, *cât de logic* și chiar dezirabil a fost acest lucru din punct de vedere uman!

239

Sexul slab n-a fost tratat niciodată cu atâta atenție de către bărbat ca în vremea noastră – ca și lipsa de respect față de bătrâni, o asemenea atitudine ține de tendința și gustul fundamental democratic. Trebuie să ne mire faptul că se abuzează imediat de această atenție? Femeile doresc mai mult, învață să aibă revendicări, până la urmă găsesc aproape jignitor tributul plătit de atenția ce le este acordată și preferă concurența pentru drepturi, ba chiar lupta propriu-zisă; într-un cuvânt, femeia își pierde din pudoare. Să adăugăm numaidecât că devine și lipsită de gust. Femeia se dezvăță *să se mai teamă* de bărbat; însă femeia care „uită de teamă” renunță la instinctele ei cele mai feminine. Că femeia îndrăznește să se manifeste atunci când ceea ce îi inspiră teamă față de bărbat, mai precis spus, când ea nu mai dorește și nu mai cultivă *virilitatea* bărbatului, e ceva cât se poate de just și chiar destul de inteligibil; ceea ce înțelegem mai greu este faptul că tocmai astfel femeia degenerază. Asta se petrece în prezent: să nu ne amăgim în această privință! Numai acolo unde spiritul industrial a înfrânt spiritul militar și aristocratic, femeia tinde acum spre independența economică și juridică a unui vânzător: „femeia ca vânzător” scrie pe poarta societății moderne aflate în formare. În timp ce ea câștigă în acest mod drepturi noi și aspiră să devină „stăpână”, iar pe drapelul și pe stegulețele ei scrie „progres”, se produce cu o teribilă limpezime un fenomen contrar:

femeia regresează. Începând cu Revoluția Franceză, influența femeii în Europa *s-a diminuat* pe măsură ce i-au crescut drepturile și pretențiile; și astfel, „emanciparea femeii“, câtă vreme este cerută și promovată de femeile înseși (iar nu doar de niște bărbați seci la minte), se relevă a fi un simptom notabil al faptului că instinctele specific feminine slăbesc și se tocesc tot mai mult. Această mișcare este o *prostie*, o stupizenie aproape masculină, de care unei femei la locul ei – care e-ntotdeauna inteligentă – ar trebui să-i fie profundă rușine. A pierde flerul de a detecta terenul pe care se poate obține cea mai sigură victorie; a neglija deprinderea de a utiliza adevăratele ei arme; a o lua înaintea bărbatului, poate chiar și „la carte“, în vreme ce altădată femeia se ținea sub control, într-o umilință subtilă și vicleană; a se împotrivi cu o insolență virtuoașă credinței bărbatului într-un ideal fundamental diferit, *ascuns* în femeie, credinței într-un etern feminin manifestat în mod necesar; a-i scoate din cap bărbatului, cu multă energie și locvacitate, că femeia trebuie să fie întreținută, îngrijită, protejată și menajată aidoma unui animal domestic mai delicat, deseori agreabil și de o sălbăticie stranie; a strânge de peste tot, cu stângăcie și indignare, orice formă de sclavie și iobăgie care a fost și mai este încă impusă de poziția femeii în ordinea socială de până acum (de parcă robia ar constitui un contraargument, iar nu mai degrabă o condiție a oricărei culturi superioare, a fiecărei înălțări culturale) – ce să însemne toate acestea dacă nu o fărâmițare a instinctelor feminine, o defeminizare? Desigur, printre măgarii savanți de sex masculin există destui idioți – prieteni și corupători ai femeilor – care le sfătuiesc să se defeminizeze în acest fel și să imite toate prostiile care-l îmbolnăvesc pe „bărbat“ în Europa, „virilitatea“ europeană – și care ar coborî femeia până la nivelul „culturii generale“, punând-o poate chiar în situația de a citi ziarul și de a se amesteca în politică. Din când în când se dorește de-a dreptul transformarea femeilor în liber-cugetători și literați, ca și cum o femeie

lipsită de evlavie n-ar fi ceva cu desăvârșire dezgustător sau caraghios în viziunea unui bărbat profund și ateu; aproape pretutindeni sunt îmbolnăvite de nervi cu cele mai maladive și mai periculoase forme de muzică (așa cum e muzica noastră germană contemporană), ceea ce le face de la o zi la alta mai isterice și mai incapabile de prima și ultima lor menire, aceea de a naște copii viguroși. Se dorește realmente ca femeile să fie mai „cultivate“ și, după cum se spune, „sexul slab“ să devină *puternic* prin intermediul culturii, de parcă istoria nu ne-ar învăța cât se poate de stăruitor că în cazul ființei umane „cultivarea“ și istovirea – adică slăbirea, risipirea și afectarea *puterii volitive* – s-au sincronizat neconținut și că femeile cele mai puternice și mai influente din lume (ultima fiind mama lui Napoleon) și-au datorat ascendentul și superioritatea în fața bărbaților tocmai puterii lor de voință – iar nu dascălilor lor! Ceea ce inspiră respect și adesea destulă teamă față de femeie este *natura* ei, „mai firească“ decât a bărbatului, flexibilitatea ei autentică și vicleană, specifică animalelor de pradă, gheara ei de tigru ascunsă într-o mânășă, egoismul ei ingenuu, faptul că este ineducabilă și are o sălbăticie lăuntrică, că are poftă și virtuți de neînțeles, uriașe și hoinare... Ceea ce, în ciuda sentimentului de teamă, ne inspiră milă pentru această periculoasă și frumoasă pisică numită „femeie“ este faptul că ea pare mai aptă de suferință, mai vulnerabilă, mai însetată de dragoste și mai mult condamnată la dezamăgiri decât orice alt animal. Teamă și milă: aceste sentimente l-au însuflețit până acum pe bărbat în fața femeii, stând mereu cu un picior pe tărâmul tragediei, care sfășie în timp ce încântă... Cum? Și asta are să se termine acum? Oare este pe cale să *se rupă vraja* femeii? Iese încet la iveală caracterul ei plictisitor? O, Europa! Europa! Cunoaștem animalul cu coarne¹ ce te-a atras dintotdeauna

---

1. Aluzie la mitul Europei, fiica regelui Agenor, care a fost răpită de Zeus, prefăcut în taur.

---

cel mai mult și care constituie pentru tine o primejdie permanentă! Vechea ta fabulă ar mai putea deveni o dată „istorie“ – încă o dată te-ar putea subjuga o imensă prostie, care să te confişte! Iar sub ea nu este ascuns nici un zeu, nu! Doar o „idee“, o „idee modernă“!...

Capitolul VIII

POPOARE ȘI PATRII

240

Am ascultat din nou, ca pentru prima oară, uvertura la *Maestrii cântăreți* a lui Richard Wagner: este o piesă somptuoasă, peste măsură de încărcată, o artă târzie și grea ce are trufia de a presupune, pentru a fi înțeleasă, existența a încă două secole de muzică! Iar pe germani îi onorează ca, vorbind de o asemenea trufie, să nu greșească socotelile! Ce bogăție de seve și energii, de anotimpuri și climate s-a amestecat aici! Această muzică ni se pare uneori învechită, alteori neobișnuită, acră și imatură; pe cât de arbitrară, pe atât de pompos-tradițională; nu rareori ea e șugubeață, dar și mai des dură și grosolană; este plină de ardoare și curaj, dar are totodată coaja flască și gălbejită a fructelor care s-au copt prea târziu. Ea se revarsă pretutindeni; și brusc apare o clipă de șovăială inexplicabilă, ca un fel de gol ce se deschide între cauză și efect, ca o apăsare ce ne face să visăm, aproape ca apăsarea unui coșmar – însă apoi, aidoma unui bătrân fluviu, se așterne din nou tihna, sub feluritele ei chipuri, și se revarsă iarăși, peste tot, fericirea mai veche sau mai nouă, incluzând *cu precădere* fericirea trăită de artist și pe care acesta nu vrea s-o ascundă; uimirea și bucuria cu care conștientizează măiestria mijloacelor la care recurge aici, a unor noi resurse artistice, încă neexperi-

mentate și pe care le-a dobândit recent, așa cum pare să ne dea de înțeles. Una peste alta, este o muzică lipsită de frumusețe, n-are nimic meridional, nimic din delicata limpezime a cerului sudic, nimic grațios, nu aflăm în ea nici urmă de dans și mai deloc voință de logică; dimpotrivă, conține chiar o anumită stângăcie, pe care în plus artistul o și subliniază, de parcă ar dori să ne spună: „Aceasta a fost intenția mea”; veșminte care cad greu, ceva voit barbar și solemn, o scripă de comori și dantele savante și venerabile; ceva german în cel mai bun și mai rău sens al cuvântului, un lucru complex, inform și inepuizabil în stil german; o anumită vigoare și abundență sufletească tipic germană, căreia nu îi este teamă să se ascundă sub rafinamentele decadenței și care poate că abia acolo se simte cel mai bine; un simbol real și autentic al sufletului german, care este deopotrivă tânăr și arhaic, putred de copt și cu un viitor extrem de bogat încă. Acest gen de muzică exprimă cel mai bine ceea ce cred eu despre germani: ei sunt de alaltăieri și de poimăine – și încă n-au un azi.

241

Și noi, „bunii europeni“, avem momente în care ne permitem un naționalism temerar, când revenim zgometos la vechile iubiri și limitări – iar eu tocmai am dat o dovadă în acest sens; avem momente de efervescență națională, de neliniște patriotică și tot felul de alte efuziuni demodate. Unor minți mai greoaie decât ale noastre le-ar lua în primul rând mai mult timp ca s-o scoată la capăt cu ceea ce în cazul nostru se petrece rapid, reducându-se la câteva ore: unora le-ar trebui jumătate de an, altora o jumătate de viață, în funcție de viteza și forța cu care digeră și „metabolizează“. Da, îmi pot imagina niște rase mărginite și ezitante, care chiar și în Europa noastră grăbită ar avea nevoie de o jumătate de secol pentru a depăși

asemenea accese atavice de naționalism și de atașament față de glie și a reveni la rațiune, adică la „bunul europeanism“. Iar în vreme ce eu făceam digresiuni despre această posibilitate, mi s-a întâmplat să aud cu urechile mele o conversație între doi vechi „patrioți“ – evident, amândoi auzeau prost și de aceea vorbeau cu atât mai tare. Unul zicea: „*Äla*¹ nu-i dă filozofiei mai multă importanță decât un țăran sau decât un student din cine știe ce organizație; el este încă nevinovat. Dar ce contează asta în zilele noastre? E timpul maselor: ele se prosternează în fața oricărei majorități. La fel și *in politicis*. Ele numesc «mare» un om de stat care le ridică un nou turn Babel, o monstruoșitate de putere imperială. Ce contează că noi, care suntem mai prudenți și mai rezervați, nu ne abandonăm deocamdată vechea credință că numai o idee importantă dă măreție unei acțiuni sau unei cauze? Admițând că un om de stat și-ar aduce poporul în situația de a-l forța să facă în viitor o «politică mare», pentru care acesta nu este pregătit și înzestrat de la natură, astfel încât să fie nevoit să-și sacrifice vechile virtuți indiscutabile de dragul unei noi mediocrități îndoielnice – presupunând așadar că un om de stat și-ar condamna în general poporul «să practice politica», în timp ce acesta avusese de făcut și de gândit lucruri mai bune până atunci, iar în adâncul sufletului său nu se dezbăraseră de un dezgust prudent față de agitația, deșertăciunea și zgomotoasa gâlceavă a popoarelor care fac politică propriu-zisă – presupunând că un asemenea om de stat ar ațâța cupiditatea latentă și pasiunile adormite ale poporului său, că i-ar reproșa timiditatea de mai înainte și plăcerea de a sta deoparte, că l-ar învinovăți pentru mania de a-i imita pe străini și pentru nemărginirea lui ascunsă, că i-ar deprecia înclinațiile cele mai

---

1. E vorba de Otto von Bismarck (1815–1898), cancelarul de atunci al Germaniei.

sincere, că i-ar da peste cap conștiința, i-ar îngusta spiritul și i-ar transforma gustul într-unul «național» – oare un asemenea om de stat, care ar face toate acestea și pentru care poporul său ar trebui să ispășească până în viitorul cel mai îndepărtat, în eventualitatea că are un viitor, ar fi un *mare* om de stat?“

„Neîndoielnic!“ i-a răspuns impetuos celălalt patriot bătrân. „Altminteri n-ar fi *putut* face asta! A fost oare o nebunie să dorească așa ceva? Dar poate că la început orice faptă măreață n-a fost decât o nebunie!“ – „Abuzezi de cuvinte!“ i-a replicat interlocutorul țipând: „de trei ori puternic... și nebun! Dar *nu* mare!“ – Cei doi bătrâni se înfierbântaseră vizibil când și-au strigat astfel, în față, propriile „adevăruri“; însă eu, în fericita mea izolare, mi-am spus că, foarte curând, cineva mai puternic îl va domina pe cel puternic, gândindu-mă totodată că aplatizarea spirituală a unui popor este compensată de ceva, și anume de faptul că un altul devine mai profund.

242

Indiferent cum am numi elementul care constituie semnul distinctiv al europenilor actuali – fie că-i spunem „civilizație“ sau „umanizare“ sau „progres“, fie că-l desemnăm simplu, fără a-l elogia sau a-l blama, printr-o formulă politică de tipul „mișcarea *democratică* europeană“ – un fapt este cert: în spatele oricărei avanscene morale și politice la care trimit asemenea expresii se desfășoară un uriaș proces *fiziologic*, care se pune tot mai puternic în mișcare, și anume apropierea dintre europeni, faptul că ei seamănă din ce în ce mai evident unii cu alții, că se desprind tot mai mult de condițiile în care își au originea rasele, unite prin climă, și deopotrivă clasele sociale, independența lor sporită față de orice *milieu* [mediu] *determinat*, care, supunându-i acelorași provocări, li se va fi imprimat în suflet și trup, de-a lungul secolelor. E vorba, prin

urmare, despre lenta ascensiune a unui tip uman nomad, în esență supranațional, care din punct de vedere fiziologic are drept semn caracteristic arta și puterea de a se adapta, potențate la maximum. Acest proces al *europelanului în devenire*, al cărui ritm poate fi întârziat de recidive însemnate, deși poate că tocmai prin intermediul lor fenomenul câștigă și crește în vehemență și-n profunzime – dintre aceste recăderi făcând parte încă furiosul acces de furtună și avânt¹ al „sentimentului național“, precum și anarhismul ce se arată chiar acum la orizont –, acest proces va duce probabil la rezultate pe care naivii săi promotori și laudători, apostolii „ideilor moderne“, sunt cel mai puțin dispuși să le ia în calcul. Noile condiții, care vor favoriza, în ansamblu, o uniformizare și o mediocrizare a omului până la ipostaza de animal gregar, folositor și harnic, cu tot felul de aptitudini și iscusințe, sunt totodată cât se poate de propice să dea naștere unor oameni excepționali, ale căror calități îi poate face să fie cât se poate de periculoși și să exercite o irezistibilă atracție. Și asta în timp ce puterea de adaptare, trecută prin proba unor condiții permanent variabile și redevenită activă odată cu fiecare generație, aproape cu fiecare deceniu, face absolut imposibil un tip uman *plin de vigoare*; în timp ce impresia generală produsă de acești viitori europeni va fi probabil cea a unor muncitori polivalenți, guralivi, cu voința șubredă și extrem de maleabili, care *au nevoie* ca de pâinea zilnică de un stăpân care să ordone; așadar, în timp ce democratizarea Europei se reduce la producerea unui tip uman pregătit pentru *slavie*

---

1. Aluzie la titulatura *Sturm und Drang* („Furtună și avânt“), ce denumește un curent preromantic în cultura germană din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în plină epocă iluministă, având în centrul său cultul pentru geniu. Denumirea și-a primit-o însă mai târziu, la începutul secolului al XIX, după piesa cu același nume a lui Friedrich Maximilian Klingler, publicată în anul 1777.

în sensul cel mai subtil al cuvântului, atunci, în cazuri izolate și excepționale, omul *puternic* va deveni în mod necesar mai puternic și mai bogat decât va fi fost vreodată până în momentul de față – datorită educației sale lipsite de prejudecăți, datorită deprinderilor, abilităților și disimulărilor sale, infinit de diverse. Aș spune: democratizarea Europei constituie totodată o involuntară pregătire în vederea prășirii *tiranilor* – înțelegând acest cuvânt în orice sens, chiar și în cel mai spiritual cu putință.

243

Aud cu plăcere că soarele nostru se deplasează rapid către constelația *Hercule*: și sper ca pe acest pământ omul să procedeze aidoma soarelui. În frunte cu noi, bunii europeni!

244

A fost o vreme în care lumea obișnuia să-i eticheteze pe germani numindu-i „profunzi”; dar acum, când tipul cel mai de succes al noii germanități e avid de cu totul alte onoruri și în privința tuturor lucrurilor profunde îi lipsește probabil „bravura”, constituie aproape un gest patriotic și adecvat vremurilor să ne întrebăm dacă nu cumva laudele de odinioară nu erau înșelătoare: pe scurt, dacă nu cumva profunzimea germană este în fond altceva, mai rău – de care, slavă Domnului!, tocmai suntem pe punctul de ne elibera. Să încercăm deci să înțelegem altfel tot ce am învățat despre profunzimea germană; iar pentru aceasta nu trebuie decât să facem puțină vivisecție a sufletului german. – Înainte de toate, sufletul german este unul complex, are origini diverse, fiind constituit mai degrabă din elemente adunate la grămadă, unele peste altele, fără să fie o adevărată construcție: asta ține de proveniența lui. Un german care s-ar încumeta să susțină:

„vai, două suflete sălășluiesc în pieptu-mi!“¹ s-ar înșela amar-nic; mai precis, afirmația lui n-ar corespunde adevărului despre o mulțime de suflete. Fiind „un popor de mijloc“ în orice sens al cuvântului, un popor în care rasele se corcesc amestecându-se în modul cel mai îngrozitor cu puțință, deși elementul „prearian“ pare a fi preponderent, germanii sunt mai incompreensibili, mai amplii, mai contradictorii, mai necunoscuți, mai imprevizibili, mai surprinzători, ba chiar mai înspăimântători decât sunt alte popoare pentru ele însele – ei se sustrag *definiției*, aducându-i astfel la disperare pe francezi. Germanii sunt caracterizați prin faptul că, în cazul lor, nu dispăre niciodată întrebarea: „Ce anume este german?“ Cu siguranță, Kotzebue îi cunoștea destul de bine pe germanii săi: „Ne-a recunoscut“, l-au aclamat ei – dar și Sand avea impresia că-i cunoaște². Jean Paul știa bine ce face atunci când s-a pronunțat furios împotriva lingușelilor și exagerărilor mincinoase, însă patriotice, ale lui Fichte – iar Goethe a gândit, probabil, altfel decât Jean Paul despre germani, chiar dacă i-a dat dreptate acestuia în privința lui Fichte. Dar ce a gândit de fapt Goethe referitor la germani? – El n-a vorbit niciodată clar în legătură cu o mulțime de lucruri din jurul lui și a știut mereu să păstreze o subtilă tăcere: pesemne avea motive serioase pentru asta. Cert e că nu „războaiele de eliberare“ l-au făcut să fie încrezător, și nici Revoluția Franceză – ci evenimentul de dragul căruia și-a regândit *Faust*-ul, ba chiar întreaga problematică umană, a fost apariția lui

---

1. Vers din *Faust* de Goethe (I, 1112).

2. August Friedrich Ferdinand von Kotzebue (1761–1819), cunoscut dramaturg german, autor de piese de teatru sentimentale, care a ocupat postul de consul general al Rusiei. A fost asasinat în casa sa de la Mannheim, sub privirile fiului său de patru ani, de către Karl Ludwig Sand (1795–1820), un student la teologie, membru într-o asociație studențească, care îl considera pe Kotzebue spion rus. Sand a fost la un an după aceea executat.

Napoleon. Există la Goethe cuvinte în care el judecă dur și în pripă, de parcă ar fi un străin, lucruri de care germanii se socotesc mândri: el definește la un moment dat renumita fire germană drept „îngăduință față de slăbiciunile proprii și ale altora”¹. N-avea dreptate să spună asta? – Pe germani îi caracterizează faptul că părerile altora despre ei sunt rareori complet nedrepte. Sufletul german conține galerii și coridoare, în el există grote, ascunzișuri și temnițe; dezordinea lui are mult din farmecul misterului; germanul se pricepe să-și croiască drumuri secrete spre haos. Și cum cine se aseamănă se adună, germanul îndrăgește norii și tot ce e neclar, tot ce este în devenire, crepuscular, umed și camuflat; el resimte drept „profund” orice lucru incert, aflat în curs de formare, care tocmai trece dintr-o stare în alta și pe cale de a crește. Germanul ca atare nu *există*, el *se transformă*, „se dezvoltă”: de aceea „evoluția” este adevărata descoperire și reușită a germanilor în marele imperiu al formulelor filozofice – un concept dominant, care în alianță cu berea și muzica germană conlucrează la germanizarea întregii Europe. Străinii se uită uimiți și fermecați la enigmele ce le sunt date spre dezlegare de natura contradictorie existentă în adâncul sufletului german (sistematizată cândva de Hegel și, mai recent, pusă pe muzică de Wagner). „Blajini și perfizi” – o asemenea alăturare, absurdă în relație cu orice alt popor, se justifică din păcate prea des în Germania: pentru asta ajunge să trăiești măcar un timp printre șvabi! Încetineala savantului german, caracterul său insipid în plan social se împacă îngrozitor de bine cu o echilibristică lăuntrică și cu o îndrăzneală dezinvolată de care toți zeii au învățat deja să se teamă. Dacă vom căuta să demonstrăm *ad oculos* [vizual] „sufletul german”, este suficient să luăm aminte la gustul, la artele și moravurile germane: ce indiferență țărănească față de „gust”! Cum stau aici alături aspectele cele mai nobile și cele mai

---

1. J.W. Goethe, *Aphorismen und Aufzeichnungen* (Aforisme și însemnări), vol. 5 (1826), p. 522.

comune! Câtă dezordine și bogăție ascunde tot acest buget sufletesc! Germanul își *târâște* sufletul, trage după sine toate trăirile lui, pe care le digeră greu și nu mai termină să le mistuie; adesea, profunzimea germană nu este decât o „digestie“ grea și nehotărâtă. Și așa cum toți bolnavii cronici, toți dispepticii au o înclinație spre comoditate, la fel germanului îi plac „sinceritatea“ și „integritatea“ – cât este de *comod* să fii sincer și integru! – Se poate ca deghizarea cea mai periculoasă și mai nimerită la care se pricepe germanul contemporan să fie această *onestitate* încrezătoare, afabilă, gata să pună pe masă toate cărțile: ea constituie adevărata lui artă mefistofelică, o artă cu care el poate „ajunge departe“!¹ Germanul nu se stăpânește și contemplă acest spectacol cu ochii săi nemțești: loiali, albaștri și goi – și numaidecât străinătatea îl confundă cu halatul lui! – Aș spune: orice ar fi „profunzimea germană“ – oare ne permitem să râdem de ea numai între noi? – Am face bine dacă i-am cinsti și în continuare aparența și bunul renume, fără a ne vinde prea ieftin vechea reputație de popor profund, cedând-o în schimbul „bravurii“ prusace sau în schimbul umorului și nisipului berlinez². Pentru un popor, este un lucru înțelept să *lase* lumea să-l considere profund, inabil, blajin, onest și nechibzuit; asta chiar ar putea fi ceva profund! Până la urmă trebuie să ne onorăm propriul nume – nu degeaba ni se spune poporul „înșelător“³...

1. Referire la un vers din Goethe, *Faust* (I, 573): „Ce minunat departe am ajuns și noi“ (trad. Lucian Blaga).

2. Nietzsche face aici aluzie la o denumire depreciativă din epocă a Margraviatului Brandenburg, predecesor al statului prusac, unul dintre principatele Sfântului Imperiu Roman între 1157 și 1806, cu capitala la Berlin și Potsdam. Expresia „Sandbüchse des heiligen römischen Reichs“ (textual: „cutia cu nisip a Sfântului Imperiu Roman“) conținea o aluzie glumeață la solul nisipos al regiunii în care se afla centrul puterii.

3. Nietzsche face aici un joc de cuvinte pe marginea numelui de „german“, creând prin repetiție o situație de paronimie (*das „tiusche“*

245

S-au dus timpurile „bune, de odinioară“, ele și-au intonat ultimul cântec odată cu Mozart – ce fericiți suntem *noi* că rococoul lui încă ne mai spune ceva și că „buna lui companie“, exaltarea sa delicată, plăcerea infantilă pentru chinezării și înfloriturii complicate, politețea lui sinceră, faptul că jinduia după persoane grațioase, după îndrăgostiți care dansează și plâng cu ușurință, credința sa în cerul meridional se mai pot adresa unei *rămășițe* oarecare din noi! Ah, toate acestea vor dispărea într-o zi! – Dar cine are să se îndoiască de faptul că, încă și mai curând, vom înceta să-l mai înțelegem și să-l mai gustăm pe Beethoven! – care n-a fost decât ultimul acord al unei tranziții și fracturi stilistice, iar *nu*, precum Mozart, acordul final al unui gust european important, vechi de secole. Beethoven este momentul intermediar între un suflet putred de bătrân, mereu friabil, și un suflet viitor, imatur, care *stă* în permanență *să apară*; peste muzica lui se așterne acea lumină crepusculară proprie unor pierderi perpetue și unor speranțe veșnic rătăcitoare – aceeași lumină care scâldea Europa când aceasta visa împreună cu Rousseau sau dansa în jurul copacului libertății în timpul Revoluției, iar la urmă aproape că îngenunchea în fața lui Napoleon. Dar ce repede se ofilește azi tocmai *acest* sentiment și cât de greu ne este încă de-acum *să-l cunoaștem* – ce neobișnuit sună-n urechile noastre limbajul lui Rousseau, Schiller, Shelley și Byron, prin intermediul cărora, luați *laolaltă*, și-a găsit drumul spre cuvânt același destin european care a știut să cânte în Beethoven! – Ce a ajuns apoi muzica germană ține de romantism, adică de o mișcare și mai scurtă din punct de vedere istoric,

---

Volk, das Tausche-Volk) în virtutea căreia numele de „popor german“, preschimbat, ajunge să însemne „popor înșelător“.

mai efemeră și mai superficială decât a fost acel lung antract, acea trecere a Europei de la Rousseau la Napoleon și la ascensiunea democrației. Să-l luăm pe Weber: ce mai înseamnă pentru noi astăzi, *Freischütz* și *Oberon*? Ori *Hans Heiling* și *Vampirul* de Marschner¹! Sau chiar *Tannhäuser* de Wagner! Treptat, muzica aceasta s-a stins, chiar dacă n-a fost încă dată uitării. În plus, toată această muzică romantică n-a fost destul de aristocratică și de muzicală pentru a se impune și altundeva decât în teatru și în fața mulțimii; ea a fost, chiar de la început, o muzică de rangul al doilea, pe care muzicienii adevărați nu prea au luat-o în seamă. Altfel s-a întâmplat cu Felix Mendelssohn, acel maestru alcionic care, datorită sufletului său mai voios, mai curat și mai fericit, s-a bucurat de onoruri la fel de repede cum a fost uitat; el a însemnat un frumos *episod* în muzica germană. În ceea ce-l privește pe Robert Schumann, care s-a luat pe sine în serios și a fost el însuși luat în serios de la bun început – el este ultimul care a fondat o școală: faptul că tocmai acest romantism al lui Schumann a fost depășit nu constituie oare pentru noi astăzi un motiv de fericire, de eliberare, ce ne face să răsuflăm ușurați? Refugiat în „Elveția saxonă“ a sufletului său, Schumann, a cărui fire oscilează între Werther și Jean Paul, fără a avea desigur nimic din Beethoven sau Byron – muzica lui din *Manfred* reprezintă o eroare și o neînțelegere care frizează injustiția –, Schumann, al cărui gust a fost în fond unul *mărunt* (și anume o înclinație periculoasă spre un lirism calm și o beție a sentimentelor, aplecare de două ori mai riscantă în cazul germanilor), Schumann, care se trăgea

---

1. Heinrich August Marschner (1795–1861), cel mai important compozitor german de operă, a cărui activitate se situează între aceea a lui Weber și Wagner. Operele lui *Hans Heiling* (1833), *Der Vampyr* (*Vampirul*, 1828) și *Der Templer und die Jüdin* (*Templierul și evreica*, 1829) erau foarte populare în timpul vieții sale.

permanent deoparte, repliindu-se și îndepărtându-se timid, un nobil răsfățat, care savura fericirea sau durerea pur anonimă, avea ceva feciorelnic, un fel de *noli me tangere* [nu mă atinge] dintru început; acest Schumann n-a constituit în muzică un eveniment decât *pentru germani*, nicidecum pentru europeni, așa cum a fost Beethoven, sau cum fusese Mozart, în și mai mare măsură. Cu Schumann, muzica germană a fost amenințată de cel mai mare pericol care o pândea, acela de a-și pierde *vocea capabilă să exprime sufletul Europei*, decăzând într-un simplu naționalism.

246

Ce tortură reprezintă cărțile scrise în germană pentru cel care posedă o *a treia* ureche! Cu câtă repulsie se oprește el lângă mlaștina unor sunete lipsite de rezonanță și a unor ritmuri care nu dansează, o mlaștină ce se răsuțește alene, numită de germani „carte“! Ca să nu mai vorbim despre *cititorul* german! Ce lene și ce dezgust îl cuprind când citește și ce proastă lectură face! Câți germani știu și consideră că trebuie să știe că *arta* se găsește în fiecare frază reușită – arta care se dorește a fi descoperită, dacă e să înțelegem fraza! Bunăoară, când îi înțelegem greșit ritmul: atunci fraza însăși e prost înțeleasă! Că nu trebuie să avem dubii în privința silabelor care decid ritmul, că simțim încălcarea unei simetrii prea rigide ca pe un lucru premeditat și atrăgător, că ne ciulim urechile și ascultăm cu răbdare orice *staccato* și orice *rubato*, că deslușim sensul înșiruirii vocalelor și diftongilor, precum și delicatetea și bogăția coloritului pe care sunetele-l pot căpăta iar și iar în succesiunea lor – cine dintre cititorii germani are destulă bunăvoință ca să recunoască astfel de exigențe și îndatoriri și să ia aminte la câtă artă și intenție conține limbajul? În definitiv, lumea nici n-are „urechi pentru asta“, încât cele

mai izbitoare contraste stilistice rămân neuzitate, iar rafinamentul artistic *se irosește* ca în fața surzilor. – Iată care au fost gândurile mele când am observat cu câtă stângăcie și nepricepere sunt confundați între ei doi maștri ai prozei: unul căruia cuvintele i se scurg nehotărâte și reci, ca de pe tavanul unei peșteri umede – fiindcă el se bizuie pe rezonanța și ecoul lor surd –, și altul care își mănuieste limbajul ca pe o spadă flexibilă și este fericit să simtă, din braț până-n degetele de la picioare, primejdia lamei foarte ascuțite, care vibrează căutând să străpungă, să șuiere și să rezeze.

247

Cât de puțin are de-a face stilul german cu rezonanța și cu auzul o arată faptul că înșiși bunii noștri muzicieni scriu prost. Germanul nu citește cu voce tare, ca să audă, ci doar cu ochii: el și-a închis urechile în sertar. Când citea – se întâmpla destul de rar –, anticul își citea sieși cu voce tare: se mira ori de câte ori cineva citea încet și se întreba în taină din ce motive proceda așa. „Cu voce tare“ înseamnă cu toate inflamările, inflexiunile, schimbările de ton și variațiile de ritm care bucurau *publicul* antic. Pe atunci, legile stilului scris erau aceleași cu ale stilului oral, iar aceste legi depindeau, pe de o parte, de o dezvoltare uimitoare, de nevoile rafinate ale urechii și laringelui, iar, pe de altă parte, de robustețea, rezistența și puterea plămânului antic. În accepțiunea anticilor, o perioadă constituie înainte de toate un întreg fiziologic, dacă e concentrată într-o singură respirație. Perioadele dublu ascendente și cele dublu descendente în timpul unei singure respirații, așa cum apar ele la Demostene și la Cicero, sunt pe placul oamenilor *din Antichitate*; ei fuseseră instruiți să aprecieze virtuțile acestora, elementele neobișnuite și dificile în rostirea unei asemenea perioade – de fapt, *noi*, modernii, dispneici în orice privință, nu avem nici un drept asupra

perioadei *lungi*! Toți anticii aceștia erau cu adevărat diletanți în arta discursului; prin urmare, erau cunoscători și critici – astfel își împingeau oratorii la performanțe extreme; la fel cum, în secolul trecut, toți italienii și toate italiencele se pricepeau să cânte, iar virtuozitatea muzicii vocale ajunsese la apogeu în cazul lor (și, odată cu ea, arta melodiei). La drept vorbind, în Germania a existat însă (până recent, când un soi de elocință oratorică și-a întins aripile tinere destul de timid și de stângaci) o singură specie de discurs public și *oarecum* artistic: cel rostit de la înălțimea amvonului. Numai predicatorul cunoștea în Germania cât cântărește o silabă sau un cuvânt, unde bate o frază, cum saltă ea, în ce fel dă buzna, aleargă și se oprește istovită; doar el avea conștiința auditivă, deși destul de frecvent această conștiință nu era una curată: căci există motive ca tocmai germanul să n-ajungă decât rareori și aproape întotdeauna prea târziu la competență oratorică. De aceea capodopera prozei germane este pe bună dreptate capodopera celui mai de seamă predicator al ei: *Biblia* a fost până acum cea mai bună carte germană. În comparație cu Biblia lui Luther, restul, adică aproape totul, nu e altceva decât „literatură” – ceva ce n-a crescut în Germania și care, în consecință, n-a încolțit și nici nu prinde rădăcini în sufletul german, așa cum a făcut Biblia.

248

Există două feluri de genii: unul care zămislește și vrea înainte de toate să procreeze, și altul căruia îi place să fie fecundat și să aducă pe lume. Și, tot astfel, există printre popoarele geniale unele cărora le-a revenit problema feminină a gravidității și misiunea secretă de a plăsmui, de a maturiza și de a desăvârși – grecii, de exemplu, au fost un popor de acest tip, ca și francezii; și altele, care trebuie să fecundeze și să devină cauza unor noi rânduieli ale vieții – precum evreii

și romanii; întreb cu toată modestia: din această ultimă categorie să facă oare parte și germanii? – Popoare chinuite și fermecate de febre necunoscute, popoare împinse irezistibil să se exteriorizeze, îndrăgostite și dornice de rase străine (de cele care „se lasă fecundate”); și deopotrivă, popoare autoritare, ca tot ce se știe plin de forță fertilizatoare și, prin urmare, împluternicite „de grația divină”. Aceste două tipuri de genii se caută precum bărbatul și femeia, fără a se înțelege între ele – tot ca bărbatul și femeia.

249

Fiecare popor are propria-i ipocrizie, pe care o numește virtute. – Nu știm și nici nu putem cunoaște ce-i mai bun în noi.

250

Ce le datorează Europa evreilor? – Tot felul de lucruri, bune și rele, dar mai cu seamă unul care este cel mai bun și cel mai rău în același timp: stilul grandios în morală, caracterul înspăimântător și totodată maiestuos al nelimitatelor cerințe și semnificații, romantismul sublim al problemelor morale – în consecință, tocmai partea cea mai atrăgătoare, mai captivantă și mai aleasă a acelor jocuri de culori și ispite ale vieții, a căror ultimă licărire aprinde astăzi, poate peste măsură, cerul crepuscular al culturii noastre europene. Pentru acestea toate, noi, artiștii și filozofii aflați printre spectatori, le suntem recunoscători evreilor.

251

Trebuie să ne resemnăm atunci când spiritul unui popor care suferă și *vrea* să sufere de nervozitate naționalistă și de ambiții politice e-ntunecat de tot felul de nori și turbulențe – pe

scurt, de scurte accese de imbecilitate: de pildă, la germanii din zilele noastre apar pe rând neghiobia antifranceză, cea antisemită, cea antipoloneză, tâmpenia creștino-romantică, ori cea wagneriană, cea teutonă, sau cea prusacă (să ne uităm totuși la acești bieți istorici, la Sybel și Treitschke¹, cu capetele lor așa de strâns legate), și cum se vor fi mai numind toate aceste scurte încețoșări ale spiritului și conștiinței germane. Să-mi fie iertat că și eu, într-un scurt și riscant popas într-un teritoriu foarte infectat, n-am rămas complet imun la această boală și am început, ca toată lumea, să mă gândesc deja la lucruri care nu mă privesc câtuși de puțin: un prim simptom al infecției politice. De exemplu, în legătură cu evreii, să ascultați următoarele. – N-am întâlnit încă vreun german favorabil evreilor; și, oricât de necondiționat ar fi respins antisemitismul propriu-zis de către toți oamenii prudenți, incluzându-i aici și pe politicieni, totuși nici prudența și politica lor nu se îndreaptă, poate, împotriva sentimentului ca atare, ci doar împotriva necumpătăririi lui periculoase, în special împotriva expresiei insipide și blamabile a acestui sentiment excesiv – în această privință nu trebuie să ne amăgim. Că Germania are pe departe *destui* evrei, că stomacul și sângele german întâmpină dificultăți (și vor mai întâmpina mult timp de acum încolo) în a asimila măcar acest quantum de evrei – așa cum au făcut-o italienii, francezii și englezii, grație unei digestii mai eficiente: iată ce spune limpede glasul unui instinct general, la care trebuie să luăm aminte și în funcție de care trebuie să acționăm. „Să nu mai permitem intrarea altor evrei! Și să închidem porțile, îndeosebi dinspre est (inclusiv către Austria)!“ – așa poruncește instinctul unui popor a cărui natură este încă atât de slabă și de indefinită, încât o rasă mai robustă o poate anihila cu ușurință, făcând-o să dispară. Fără îndoială, evreii constituie însă cea

---

1. Heinrich von Sybel (1817–1895) și Heinrich von Treitschke (1834–1896), istorici germani de la mijlocului secolului al XIX-lea.

mai puternică, mai rezistentă și mai pură rasă care trăiește acum în Europa; ei se pricep să se impună până și în cele mai grele condiții (chiar mai bine decât în condiții favorabile), datorită unor virtuți pe care contemporanilor noștri le place să le eticheteze drept vicii – grație, înainte de toate, unei credințe ferme, căreia nu trebuie să-i fie rușine de „ideile moderne“; *când* se schimbă, evreii se schimbă întotdeauna numai în maniera în care se extinde imperiul rus – ca un imperiu care are tot timpul în față și nu e de ieri, de azi: adică după principiul „cât mai lent cu putință.“ Un gânditor care se simte responsabil pentru viitorul Europei va ține seama, în toate planurile pe care și le face în legătură cu acest viitor, atât de evrei, cât și de ruși, socotindu-i în primul rând cei mai siguri și mai probabili factori în marele joc și în uriașa confruntare de forțe. Ceea ce se numește astăzi în Europa „națiune“ și, în realitate, este mai curând un *res facta* [lucru făcut] decât *nata* [născut] (ba câteodată seamănă până la confuzie cu un *res ficta et picta* [lucru născocit și zugrăvit]), este în orice caz ceva necopt și instabil, aflat în devenire și neconstituit încă într-o rasă; deci nici vorbă de acel *aere perennius* [„mai trainic ca bronzul“¹] care e felul de a fi al evreilor: totuși, aceste „națiuni“ ar trebui să evite atent orice concurență și orice ostilitate înfierbântată! Este o certitudine că evreii, dacă ar vrea – sau dacă ar fi constrânși, așa cum par să dorească antisemiții –, ar putea deține încă de acum ponderea sau chiar *ar putea* domina Europa, absolut literal vorbind; dar la fel de sigur e că ei *nu* acționează și *nu* fac planuri în acest scop. Mai degrabă, ei vor și doresc deocamdată, chiar cu o oarecare insistență, să fie asimilați, absorbiți în și de către Europa, tânjesc să se stabilească în sfârșit undeva unde să fie tolerați și respectați, punând astfel capăt vieții de nomazi, condiției de „jidovi răătăcitori“; și ar trebui să luăm seama bine la această pornire și tendință (care exprimă, pesemne, ea însăși

---

1. Expresie din Horațiu, *Ode*, III, 30, 1.

deja o temperare a instinctelor iudaice) și să venim în întâmpinarea ei: pentru aceasta ar fi oportun și echitabil, eventual, să-i exilăm pe antisemiții gălăgioși. Să le ieșim în întâmpinare în mod prudent și selectiv, cam așa cum o face nobilimea engleză. Este evident că reprezentanții mai puternici, deja mai pregnanți, ai noii germanități ar mai putea intra în relații cu ei fără să stea pe gânduri; de pildă, nobilii ofițeri ai Mărcii¹: Sub multe aspecte ar fi interesant să vedem dacă artei ereditare de a comanda și de a da ascultare – în ambele direcții zona de frontieră constituie azi un exemplu clasic – nu i s-ar putea asocia, ca un altoi, geniul banului și al răbdării (dar, înainte de toate, să i se adauge ceva spirit și spiritualitate, a căror lipsă se simte din plin în locurile amintite mai sus). Aici se cuvine totuși să-mi întrerup discursul solemn, străbătut de o jovială teutomanie, fiindcă am ajuns deja la problema care mă preocupă *în mod serios*, cea „europeană“, așa cum o înțeleg eu, la cultivarea unei caste noi, care să guverneze Europa.

252

Acești englezi sunt o rasă lipsită de aptitudini filozofice: Bacon constituie un *atentat* la adresa spiritului filozofic în genere, Hobbes, Hume și Locke o înjosire și o depreciere a noțiunii de „filozof“ pentru mai mult de un secol. *Împotriva* lui Hume s-a răzvrătit și s-a ridicat Kant; Locke a fost cel despre care Schelling *și-a permis* să spună: „*je méprise Locke*“ [„îl disprețuiesc pe Locke“]; confruntarea cu aiuritul mecanicism universal promovat de englezi i-a făcut să se alieze pe Hegel și Schopenhauer (împreună cu Goethe), cele două genii care, frați învrăjbiți în filozofie, au tins să se despartă, apucând-o către polii opuși ai spiritului german și nedreptățindu-se reciproc,

---

1. Principatul Brandenburg.

așa cum numai frații se pricep s-o facă. – Dar ce lipsește și a lipsit dintotdeauna în Anglia a știut destul de bine acel retor cabotin, insipidul și confuzul Carlyle¹, care a căutat să ascundă sub grimase pasionale ceea ce cunoștea despre el însuși, adică propriile *lipsuri*: *forța* spirituală autentică, adevărata *profunzime* a intelectului, într-un cuvânt filozofia. – Pentru o asemenea rasă lipsită de aptitudini filozofice este caracteristic faptul că rămâne foarte atașată de creștinism: ea *are nevoie* de disciplina creștină pentru a „moraliza“ și a umaniza. Tocmai fiindcă este mai posomorât, mai senzual, mai puternic sub aspectul voinței, mai brutal și, ca atare, mai vulgar decât germanul, englezul este mai pios decât acesta: el are cu atât *mai multă nevoie* de creștinism. Pentru niște nări mai fine, acest creștinism al englezilor e însoțit chiar de un miros autentic englezesc: duhnește a spleen și a excese alcoolice, împotriva cărora creștinismul este folosit pe bună dreptate ca antidot – vasăzică o otravă mai subtilă menită să neutralizeze una mai grosieră: de fapt, pentru popoarele primitive, o intoxicare mai rafinată reprezintă deja un progres, un pas spre spiritualizare. Grosolănia și seriozitatea rustică a englezilor sunt camuflate încă, într-o manieră cât se poate de suportabilă, mai precis, sunt explicate și răstălmăcite în gesticulația creștină, în rugăciuni și psalmodieri; și realmente, pentru acea turmă de bețivani și desfrânați – care odinioară, dominați de metodism, învățau să grohăie moral, iar mai nou o fac din nou, în numele „Armatei Salvării“² –, un spasm de căință poate fi considerat, într-o anumită măsură, cea mai înaltă treaptă de „umanitate“ la care ei pot ajunge: se cade să admitem atâta lucru. Dar ceea ce ne supără până și la cel mai umanizat englez este deficitul

---

1. Thomas Carlyle (1795–1881), eseist, autor satiric și istoric scoțian din epoca victoriană.

2. Cf. nota la fragmentul 48.

său muzical, sau, pentru a vorbi mai mult sau mai puțin metaforic: absența ritmului și a dansului în mișcările sufletului și ale trupului său, ba chiar lipsa dorinței de a avea ritm și de a dansa, a dorinței de „muzică“. Ascultați-l vorbind, uitați-vă cum *merg* cele mai frumoase englezoaice – în nici o țară de pe pământ nu găsim porumbei și lebede mai frumoase –, în fine, ascultați-le cum cântă! Însă cer prea mult...

253

Există adevăruri care sunt cunoscute cel mai bine de mințile mediocre, pentru că sunt chiar pe măsura lor; există adevăruri ce farmecă și seduc numai spiritele mediocre: către această concluzie, pesemne neplăcută, suntem împinși tocmai acum, după ce spiritul unor englezi respectabili, dar mediocri – mă refer la Darwin, John Stuart Mill și Herbert Spencer – tinde să devină precumpănitor în zona medie a gustului european. La drept vorbind, cine ar pune la îndoială faptul că e util ca *asemenea* spirite să fie o vreme dominante? Ar fi o eroare să considerăm că numai spiritele superioare, care-și iau zborul ținându-se la distanță de ceilalți, au în mod special aptitudinea de a constata o mulțime de fapte comune mărunte, de a le strânge laolaltă și a trage concluzii pe marginea lor – mai degrabă, deoarece constituie niște excepții, ele nu se găsesc de la bun început într-o poziție favorabilă față de „reguli“. În definitiv, ele au mai mult de făcut decât doar să cunoască – și anume *să fie* o noutate, *să însemne* ceva nou, *să reprezinte* valori noi! Poate că prăpastia dintre a ști și a putea este mai mare și chiar mai sinistră decât se crede: este posibil ca un creator, înzestrat cu o mare capacitate, să fie un neștiutor – în timp ce, pe de altă parte, pentru a face descoperiri științifice de tipul celor darwiniene, nu este rău ca individul să dispună de o

anumită îngustime, să aibă o oarecare ariditate și migală sâr-guincioasă, pe scurt, să aibă o serie de trăsături englezești. – Să nu uităm, în fine, că englezii, cu profunda lor mediocritate, au mai pricinuit cândva o depresie generală a spiritului european. Ideile pe care le numim „moderne“ sau „ideile secolului al XVIII-lea“ sau chiar cele „franceze“ – așadar acelea împotriva cărora spiritul *german* s-a ridicat cu un profund dezgust – au fost neîndoielnic de sorginte engleză. Francezii n-au făcut decât să maimuțarească și să pună-n scenă ideile respective, au fost cei mai buni soldați ai acestora, dar, din păcate, au fost și primele și cele mai serioase *victime* ale lor: căci, din pricina condamnablei anglomani a „ideilor moderne“, *l'âme française* [sufletul francez] s-a subțiat și a slăbit până la urmă într-atât încât astăzi ni se pare aproape neverosimil dacă ne gândim cum arăta el în secolul al XVI-lea și al XVII-lea, dacă ne amintim de forța lui profundă și pasională și de aleasa lui inventivitate. Dar trebuie să ținem cu dinții de echitatea istorică a acestei teze și s-o apărăm împotriva clipei prezente și a aparențelor: acea *noblesse* europeană – a sentimentului, a gustului, a moravurilor, pe scurt, în orice sens elevat al cuvântului – este opera și născocirea *Franței*, iar vulgaritatea europeană și plebeismul ideilor moderne îi aparțin *Angliei*.

254

Chiar și acum, Franța continuă să fie sediul celei mai spirituale și mai rafinate culturi din Europa, constituind înalta școală a gustului: dar trebuie să știm să descoperim această „Franță a gustului“. Cine face parte din ea rămâne bine ascuns – vor fi fiind puțini oameni capabili să reprezinte Franța în carne și oase, poate chiar oameni nu foarte stăpâni pe situație, unii fataliști, posomorâți și bolnavi, alții efeminați și arti-

ficiali, care au *ambibiția* de a se ascunde. Toți au ceva în comun: își astupă urechile, ca să nu audă ineptiile furibunde și pălăvrăgeala zgomotoasă a burghezului democrat. De fapt, ceea ce se rostogolește azi în prim-plan este o Franță prostită și abrutizată – recent, la înmormântarea lui Victor Hugo¹, ea a celebrat o adevărată orgie a prostului-gust și a autoadmirației deopotrivă. Ei mai au comun și altceva: o voință fermă de a se opune germanizării spirituale – combinată cu o incapacitate și mai mare de a atinge acest scop! Poate că acum, în această Franță a spiritului, care este totodată o Franță a pesimismului, Schopenhauer a devenit deja mai familiar și mai de-al locului decât a fost vreodată în Germania; ca să nu mai vorbim despre Heinrich Heine, care le-a intrat de mult în sânge liricilor mai rafinați și mai exigenți de la Paris, sau despre Hegel, care exercită în prezent o influență aproape tiranică, sub înfățișarea lui Taine – adică a *celui dintâi* istoric în viață. În ceea ce-l privește pe Richard Wagner, cu cât muzica franceză va învăța să se conformeze nevoilor reale ale acestui *âme moderne*, cu atât mai mult ea se va „wagneriza“, din câte putem prezice – și deja face asta îndeajuns! Există totuși trei lucruri pe care francezii din zilele noastre le mai pot prezenta cu mândrie drept patrimoniu propriu și ca particularitate de neșters a unei vechi superiorități culturale asupra Europei, în ciuda întregii germanizări și vulgarizări mai mult sau mai puțin voluntare a gustului: primul este capacitatea de a nutri pasiuni artistice, de a se dedica „formeii“, aptitudine pentru care a fost născocită, alături de altele mii, expresia *l'art pour l'art* – iată un lucru care n-a lipsit în Franța ultimelor trei secole și care, grație profundului respect față de „minoritate“, a facilitat apariția repetată în literatură a unui fel de muzică de cameră pe care zadarnic am căuta-o în restul Europei. Al doilea lucru pe care francezii

---

1. Victor Hugo a murit pe 22 mai 1885.

Își pot fundamenta superioritatea asupra Europei este vechea și complexa lor cultură *moralistă*, care face ca, în genere, până și la mărunții *romanciers* din publicistică și la ocazionali *boulevardiers de Paris*, să întâlnim o sensibilitate și o curiozitate psihologică despre care în Germania, de pildă, n-avem nici cea mai mică idee (nemaivorbind despre calitățile respective!). Pentru aceasta, germanilor le lipsesc câteva secole de exercițiu moralist, de care, după cum am spus, Franța nu s-a cruțat deloc; cine-i numește pe germani „naivi“ din acest motiv, le face de fapt un merit dintr-un defect. (Ca antiteză la lipsa de experiență și la ingenuitatea germană în materie de *voluptate psychologica*, destul de înrudită cu anosta viață socială din Germania, dar și drept cea mai reușită expresie a curiozității și inventivității autentic franceze în acest domeniu al emoțiilor intense și delicate, poate fi socotit Henri Beyle¹, un înaintemergător și un precursor remarcabil, care a străbătut grăbit, într-un ritm napoleonian, Europa *sa*, trecând prin mai multe secole ale sufletului european, pe care l-a iscodit și l-a descoperit – a fost nevoie de două generații pentru a-l *ajunge* cumva *din urmă* și a dezlega câteva dintre enigmele care l-au frământat și l-au încântat pe acest epicurian uimitor, mereu interogativ, care a fost ultimul mare psiholog al Franței.) Există și un al treilea titlu de superioritate: în felul de a fi al francezilor întâlnim, pe jumătate izbutită, o sinteză între nord și sud, sinteză ce-i face să înțeleagă o mulțime de lucruri și-i împinge să facă altele, pe care un englez nu le va pricepe niciodată; temperamentul lor – atras și respins în mod periodic de sud, temperament în care spumegă din când în când sângele provensal și liguric – îi ferește de înfiorătoarea monotonie nordică, de fantasmagoriile conceptuale sumbre și de anemie – maladia noastră *germană*, ce ne afectează gustul și împotriva exceselor

---

1. Numele adevărat al lui Stendhal.

căreia ni s-a prescris momentan, cu mare fermitate, un tratament cu fier și sânge¹, adică o „politică mare“ (potrivit unei terapeutici periculoase, care îmi tot recomandă să aștept, deși nu m-a învățat până acum să și sper). Chiar și în prezent mai întâlnim în Franța o înțelegere prealabilă și o sollicitudine față de acei oameni mai rari și greu de mulțumit, ale căror vederi sunt prea largi ca să-și găsească satisfacția într-un naționalism oarecare și care știu să îndrăgească în nord sudul și în sud nordul – adică față de mediteraneenii nativi, față de „bunii europeni“. – Pentru ei a făcut muzică *Bizet*, acest ultim geniu care a văzut o nouă frumusețe, o nouă ispită – și care a descoperit o zonă *sudică a muzicii*.

255

Față de muzica germană consider că se impune oarece prudență. Dacă presupunem că există cineva care îndrăgește sudul așa cum îl iubesc eu – socotindu-l o mare școală de însănătoșire, atât pentru cele mai spirituale, cât și pentru cele mai senzoriale lucruri, și văzând nestăvilita lui plenitudine și transfigurare solară răspândite peste o existență suverană, care crede în sine –, ei bine, un astfel de om va învăța să se ferească întru câțva de muzica germană, deoarece aceasta, alterându-i iarăși gustul, îi va deteriora totodată sănătatea. Nu în virtutea obârșiei, ci *a credinței* sale, un asemenea meridional – în cazul în care el visează la viitorul muzicii – trebuie să viseze și la o salvare a ei de sub dominația nordului și să aibă în urechi preludiul unei muzici mai profunde, mai intense, poate mai malițioase și mai enigmatice, al unei muzici supragermane, care nu se stinge, nu se veștejește și nu pălește, așa cum pățește

---

1. Aluzie la o vorbă celebră a lui Bismarck: „Marile chestiuni ale vremii nu se decid cu discursuri sau cu voturi... , ci cu fier și cu sânge.“

întreaga muzică germană atunci când contemplă marea albastră și voluptuoasă și seninul cerului mediteraneean; dar el are să audă și preludiul unei muzici supraeuropene, ce nu cedează nici în fața arămiilor asfințituri din deșert și al cărei suflet este înrudit cu palmierul; preludiul unei muzici care se simte ca acasă când hoinărește printre marile, frumoasele și singuraticile animale de pradă... Aș putea să-mi imaginez o muzică al cărei farmec unic ar consta în faptul că nu mai știe nimic despre bine și rău, o muzică străbătută uneori doar în grabă de dorul de casă al vreunui navigator, de niște umbre aurii sau de niște slăbiciuni duioase; o artă care să vadă de la mare distanță cum fug spre ea culorile unei lumi *morale* în declin, una aproape neinteligibilă, dar suficient de ospitalieră și de profundă ca să primească asemenea fugari întârziati.

256

Din cauza înstrăinării morbide pe care nebunia naționalistă a instaurat-o și continuă s-o instaureze între popoarele europene, precum și din pricina politicianilor miopi și iuți de mână, care sunt azi la putere grație acestui naționalism și care habar n-au că politica de dezagregare practică de ei n-are cum să fie altceva decât un interludiu în politică – din cauza tuturor acestor lucruri și a multor altele, absolut inexprimabile acum, sunt trecute în prezent cu vederea sau sunt răstălmăcite în mod arbitrar și mincinos două indicii lipsite de echivoc, care ne spun că *Europa dorește să fie unită*. La toți oamenii mai profunzi și cu vederi mai largi din acest secol, adevărata tendință generală a misterioaselor strădării depuse de sufletul lor a fost să pregătească drumul către acea nouă *sinteză*, în tentativa de a-l anticipa pe europeanul viitorului: numai în aparență sau în momentele lor de slăbiciune, de pildă la bătrânețe, ei au aparținut unor „patrii” – obosiți de ei înșiși, s-au refăcut devenind „patrioți”. Mă gândesc la oameni pre-

cum Napoleon, Goethe, Beethoven, Stendhal, Heinrich Heine, Schopenhauer; să nu mi se ia în nume de rău dacă îl socotesc printre ei și pe Richard Wagner, în privința căruia nu trebuie să ne lăsăm induși în eroare de propriile-i neînțelegeri – genii ca el au rareori dreptul de a se înțelege pe sine. Cu atât mai mult nu trebuie să ne lăsăm înșelați, firește, de vacarmul indecent cu care i se opun acum francezii, când îl refuză pe Richard Wagner – rămâne totuși certitudinea că între *romantismul târziu din Franța* anilor 1840 și Richard Wagner există cea mai strânsă și mai intimă legătură. Ei sunt fundamental înrudiți prin nevoile lor cele mai elevate și cele mai profunde: Europa, Europa unică, este cea al cărei suflet dă buzna să se elibereze prin arta lor complexă și impetuoasă și să se înalțe – aspirând spre ce? Către o lumină nouă? Către un soare nou? Dar cine să rostească exact ceea ce n-au știut să exprime clar toți acești maeștri ai unui nou limbaj? Cert este că i-a chinuit același *Sturm und Drang*¹, că ei, acești ultimi mari căutători, *au explorat* într-o manieră identică! Toți au fost dominați de literatură până peste cap – primii artiști care au avut cultură literară universală – de cele mai multe ori, ei înșiși scriitori, poeți, mediatori în sincretismul artelor și al simțurilor (în calitate de muzician, Wagner face parte dintre pictori; ca poet, se numără printre muzicieni, iar ca artist în genere, printre actori); toți au fost fanatici *ai expresiei* „cu orice preț” – îl remarc aici pe Delacroix, cel mai înrudit cu Wagner; cu toții au făcut mari descoperiri în domeniul sublimului, dar și al urâtului și al hidosului; toți, încă și mai mari exploratori în producerea efectelor, în punerea în scenă, în arta expunerii, dotați cu talente prin care și-au depășit cu mult geniul – virtuozii desăvârșiți, având un neliniștitor acces la tot ceea ce seduce, ademenește, constrânge, răscolește, dușmani înăscuți ai logicii și ai liniilor drepte, avizi de lucruri

---

1. Cf. nota la fragm. 242.

neobișnuite, exotice, monstruoase, strâmbe și contradictorii în sine; ca oameni, erau tantali ai voinței, plebei parveniți, care s-au știut incapabili de un ritm aristocratic sau lent în viață și în creație – să ne gândim bunăoară la Balzac –, truditori neînfrânați, ce par să se autodistrugă de-atâta muncă; iubitori de antinomii și rebeli sub aspectul moravurilor, ambițioși și nesătui, lipsiți de echilibru și privați de plăceri; cu toții prosperați până la urmă în fața crucii creștine (iar asta pe drept cuvânt: căci care dintre ei va fi fost destul de profund și de original pentru a concepe o filozofie a *Anticristului?*); în ansamblu, o specie umană de o insolentă cutezanță și de o splendidă violență, specia unor oameni superiori, care se ridică-n zbor și ne trag după ei, care aveau menirea de a prezenta conceptul de „om superior“ pentru prima dată în secolul lor – în secolul *gloatei!*... Prietenii germani ai lui Richard Wagner să facă bine și să se sfătuiască între ei, pentru a vedea dacă există ceva pur german în arta wagneriană sau dacă nu cumva ceea ce îi dă distincție provine din surse și imbolduri *supragermane*; iar în privința aceasta să nu subapreciem cât de indispensabil pentru dezvoltarea tipului wagnerian a fost tocmai Parisul, către care l-au îndemnat pe compozitor, în cea mai decisivă perioadă a vieții, instinctele sale profunde, după cum nu trebuie să subestimăm nici faptul că întregul său mod de manifestare artistică și autoapostolatul lui nu s-au putut desăvârși decât atunci când a avut în față modelul socialiștilor francezi. La o comparație mai subtilă vom constata eventual, spre cinstea caracterului german al lui Richard Wagner, că el s-a dovedit în toate privințele mai viguros, mai insolent, mai aspru și mai elevat decât ar putea fi un francez din secolul al XIX-lea – grație împrejurării că noi, germanii, ne situăm mai aproape de barbarie decât francezii; și poate că tocmai creația cea mai remarcabilă a lui Richard Wagner va rămâne inaccesibilă, străină de simțirea oricui și inimitabilă pe vecie, iar nu doar în prezent, pentru întreaga rasă latină,

atât de avansată: e vorba despre personajul lui Siegfried, acel om *foarte liber*, care în realitate este probabil mult prea liber, prea dur, prea binedispus, prea sănătos, prea *anticatolic* pentru gustul unor popoare civilizate putred de bătrâne. Este posibil ca acest Siegfried antilatin să fi păcătuit chiar împotriva romantismului: ei bine, Wagner a ispășit îndeajuns acest păcat în zilele mohorâte ale bătrâneții, când – anticipând un gust devenit între timp politică – a început, dacă nu să urmeze, măcar să predice cu vehemența-i religioasă caracteristică *drumul spre Roma*. – Pentru ca aceste ultime cuvinte să nu fie înțelese greșit, am să chem în ajutor câteva versuri pline de forță, care vor dezvălui chiar și celor cu auzul mai puțin fin ceea ce vreau să spun *contra* „ultimului Wagner“ și a muzicii lui din *Parsifal*.

– Germane-s astea? –

Germană-i inima ce-ăst vaier lingav scoate?

E trup german cel descârnat ca de momâie?

Germane-s aste ifose de popă, poate?

Și simțuri ațâțate cu-aromă de tămâie?

German să cazi, abraș și poticnit

În tremur de bing-bang bălângănit?

Furiș și monahal în cer c-un Ave

Să-nalți în fals extaz priviri suave?

– Germane-s astea?

– Să cumpănim! Stați tot la poartă: –

Căci ce-auziți e Roma, – credință-n

vorba moartă.

Capitolul IX CE ÎNSEAMNĂ ARISTOCRATIC?

257

Orice înălțare a tipului uman a fost până acum opera unei societăți aristocratice – și așa va fi în permanență: opera unei societăți care crede într-o lungă scară ierarhică și în deosebirea valorică dintre un om și altul, o societate ce are nevoie, într-un anumit sens, de sclavie. Fără *patosul distanței* generate de diferențele înrădăcinate între clasele sociale, de privirea pe care casta dominantă o aruncă mereu în jos, înspre supușii și uneltele ei, și de faptul că ea are deprinderea, la fel de constantă, de a cere obediență și de a porunci, de a-i reprima pe alții și de a-i ține departe, fără asta n-ar putea să apară nici celălalt patos, mai misterios, și anume dorința arzătoare de a mări în continuu distanța din interiorul sufletului însuși, de a dezvolta stări tot mai elevate, mai rare, mai îndepărtate, mai ample și mai cuprinzătoare, pe scurt, tocmai înălțarea tipului uman, necentenita „autodepășire a omului“, pentru a utiliza o formulă morală într-un sens supramoral. Desigur, nu trebuie să ne facem iluzii umanitare în legătură cu istoria apariției unei societăți aristocratice (așadar, a premisei acelei înălțări a tipului uman): adevărul este dur. Să recunoaștem fără menajamente cum *a debutat* până acum orice cultură superioară pe pământ!

Oamenii care erau încă naturali, adică barbarii în orice accepțiune îngrozitoare a termenului, jefuitorii care mai posedau intacte puterea voinței și setea de putere s-au aruncat asupra raselor mai slabe, mai civilizate, mai pașnice, rase care eventual practicau comerțul ori creșteau vite, sau asupra unor culturi putred de bătrâne, care tocmai își consumau ultimele resurse de vitalitate în strălucitoare focuri de artificii spirituale și-n depravare. La origini, casta aristocraților a fost întotdeauna casta barbarilor: ea n-a prevalat în primul rând prin forța fizică, ci prin cea psihică – au fost oameni *mai compleți* (ceea ce, la toate nivelurile, nu înseamnă altceva decât „brute mai complete“).

258

Corupția, înțeleasă ca expresie a faptului că instinctele sunt amenințate de anarhie și că edificiul afectiv numit „viață“ se clatină – este ceva radical diferit, în funcție de organismul în care se manifestă. Vorbim de pildă despre corupție atunci când o aristocrație precum cea franceză de la începutul Revoluției se leapădă, cu un sublim dezgust, de propriile privilegii și se sacrifică, deoarece e cuprinsă de un sentiment moral excesiv – pe când, în realitate, acesta n-a fost decât actul final al unei corupții seculare din pricina căreia aristocrația renunțase treptat la prerogativele sale senioriale și se discreditase, ajungând *o funcție* a regalității (și până la urmă doar o podoabă, un obiect de lux al acesteia). Esențial la o aristocrație bună și sănătoasă este însă faptul că ea *nu* se simte a fi o funcție (ori a regalității, ori a comunității), ci *sensul* și suprema lor justificare; de aceea, ea acceptă cu conștiința curată sacrificiul a nenumărați indivizi, care *din pricina ei* trebuie oprimați și reduși la condiția de oameni neîmpliniți, de sclavi și unelte. Principala ei credință trebuie să fie tocmai aceea că societatea *nu* poate exista de dragul societății, ci numai ca un eșafodaj

pe baza căruia categoria ființelor de elită este capabilă să se ridice la misiunea ei superioară și, în genere, la o *existență* mai elevată: la fel ca acele plante cățărătoare din Java, numite *Sipo matador*, care, avide de soare, se încolăcesc de atâtea ori în jurul unui stejar până când, înălțându-se în sfârșit deasupra lui, dar sprijinite pe el, își pot desfășura corola sub cerul liber, pentru a-și etala fericirea.

259

A te înfrâna reciproc de la ofensă, violență și exploatare și a pune pe același plan voința proprie cu a altuia, iată ce poate caracteriza, într-un anumit sens, unul rudimentar, bunele moravuri interumane când există condiții pentru asta (și anume când indivizii sunt realmente comparabili sub aspectul forței și al valorii și când fac parte din același organism social). Însă, dacă am căuta să extindem acest principiu, adoptându-l pe cât posibil drept *principiu fundamental al societății*, el și-ar vădi imediat adevărata natură: n-ar mai fi decât voința de *negare* a vieții, principiul disoluției și al decăderii. Aici trebuie să gândim temeinic și profund și să ne apărăm de orice sentimentalism. *În esență*, viața însăși înseamnă a-l cotropi, a-l răni și a-l înfrânge pe cel străin și pe cel slab, înseamnă a asupri cu duritate, a-ți impune în mod silnic formele proprii, a asimila cu totul pe altul sau, cel puțin, și în cel mai bun caz, a-l exploata – dar la ce bun să folosim mereu tocmai asemenea cuvinte marcate din vechime de intenții defăimătoare? În cazul în care e vorba despre un organism plin de viață, iar nu despre unul muribund, organismul social în cadrul căruia indivizii sunt tratați în mod egal, după cum am presupus anterior – iar asta se întâmplă în orice aristocrație sănătoasă –, trebuie să săvârșească el însuși, în confruntarea cu alte organisme, tot ceea ce indivizii care-l compun se abțin să facă între ei: el

va trebui să fie întruparea voinței de putere, va căuta să crească, să se extindă, să atragă, să capete supremație – iar asta nu prin forța vreunei moralități sau imoralități oarecare, ci fiindcă el trăiește și pentru că viața înseamnă tocmai voință de putere. Însă conștiința comună a europenilor nu este nicăieri mai ostilă poveștelor decât aici; toată lumea visează acum, chiar sub aparențe științifice, la viitoare stări sociale care nu trebuie să mai aibă „caracter de exploatare“ – mie asta îmi sună ca și cum cineva ar promite să născocoască o viață capabilă să se abțină de la toate funcțiile organice. „Exploatarea“ nu ține de o societate coruptă sau imperfectă și primitivă, ea face parte din esența vieții, ca funcție organică fundamentală, este o consecință propriu-zisă a voinței de putere, care este tocmai voința de trăi. – Dacă admitem că aceasta, ca teorie, reprezintă o inovație – atunci, ca realitate, este *factorul primordial* al întregii istorii: să fim totuși măcar atât de cinștiți cu noi înșine!

260

În cursul unei peregrinări printr-o mulțime de sisteme morale mai rafinate sau mai grosolane, care au dominat până acum pământul sau îl domină încă, am descoperit că anumite trăsături se repetă și se asociază de regulă între ele, iar în final a reieșit că întâlnim două tipuri de bază, între care există o deosebire fundamentală. Există *o morală a stăpânilor* și *o morală a sclavilor* – adaug numai decît că în toate culturile superioare și mai eterogene se ivesc totodată încercări de mediere între cele două tipuri sau, mai frecvent, acestea apar de-a valma, într-o neînțelegere reciprocă, uneori chiar alăturate direct – la același om, în lăuntrul unui singur suflet. În morală, diferențele de valoare au fost generate fie de o clasă dominantă, care a luat act cu satisfacție de superioritatea ei față de cei ținuți sub ascultare, fie de o clasă dominată, a sclavilor și a

dependenților de orice grad. În primul caz, când stăpânitorii sunt cei care stabilesc conceptul de „bine“, stările sufletești elevate și semețe sunt resimțite drept distinctive și determinante în privința ierarhiei. Aristocratul se izolează de ființele în care se exprimă contrariul unor asemenea stări elevate și semețe: el le disprețuiește. Să remarcăm imediat că, în primul tip de morală, opoziția dintre „bun“ și „netrebnic“ echivalează cu cea dintre „aristocratic“ și „abject“; opoziția „bine“ și „rău“ are altă origine. Disprețuit este lașul, fricosul, meschinul care se gândește la avantajul imediat; tot astfel, suspiciosul, cu privirea lui servilă, omul care se umilește ca un câine, care se lasă maltratată, lingăul cerșetor și, în primul rând, mincinosul – credința fundamentală a tuturor aristocraților este aceea că vulgul minte. „Noi, cei sinceri“ – așa își spuneau nobilii în Grecia antică. Este evident că pretutindeni caracterizarea valorilor morale a fost aplicată mai întâi *oamenilor*, iar abia ulterior, într-o formă derivată, *acțiunilor*; de aceea este o eroare grosolană când istoricii moralei pornesc de la întrebări de tipul „de ce a fost lăudată o faptă milostivă?“ Aristocratul se simte chemat să stabilească valorile, fără să aibă nevoie de vreo aprobare; el judecă după principiul „ceea ce mă prejudiciază e dăunător în sine“ și știe că doar el este realmente cel care le conferă prestigiu lucrurilor, *creând valori*. El apreciază tot ceea ce recunoaște în propria-i persoană: o astfel de morală înseamnă autoglorificare. În prim-plan se află sentimentul plenitudinii, al puterii care dă să se reverse, fericirea înaltei încordări, conștiința unei bogății dispuse să dăruiască și să împartă; de asemenea, aristocratul îl ajută pe nefericit, însă niciodată sau aproape niciodată din milă, ci mai degrabă dintr-un imbold generat de excesul de putere. În sine, aristocratul îl cinstește pe cel puternic, dar și pe cel ce se ține singur în frâu, pe cel care știe când să vorbească și când să tacă și căruia îi place să fie riguros și aspru cu el însuși,

respectând tot ceea ce este sever și dur. „Wotan mi-a pus în piept o inimă de piatră“, spune un vers dintr-o veche saga scandinavă: și pe bună dreptate, căci e un vers ieșit din sufletul unui viking semeț. Un astfel de om este chiar mândru că *nu* a fost făcut să fie milos; de aceea eroul din saga adaugă, avertizând: „cine n-are încă de tânăr o inimă de piatră n-o va avea niciodată“. Aristocrații și curajoșii care gândesc așa se situează cel mai departe de acea morală care consideră că distincția morală stă tocmai în sentimentul de milă sau în altruism, ori în *désintéressement* [dezinteres]; credința în persoana proprie, mândria de sine, ostilitatea funciară și ironia față de „abnegație“ aparțin categoric moralei aristocratice, la fel ca și ușoara desconsiderare și circumspecție cu care sunt privite compătimirea și „sufletul cald“. – Oamenii puternici sunt cei care *se pricep* să prețuiască; aceasta este arta lor, domeniul în care sunt inventivi. Respectul profund față de bătrâni și tradiție – întreaga legislație se bazează pe această dublă venerație –, credința și prejudecata care-i favorizează pe strămoși în defavoarea urmașilor sunt tipice pentru morala celor puternici; în schimb, faptul că oamenii „ideilor moderne“ cred aproape instinctiv în „progres“ și în „viitor“, fiind tot mai lipsiți de considerație față de bătrâni, trădează deja îndeajuns originea plebee a acestor „idei“. Dar o morală a stăpânilor e străină și supărătoare pentru gustul contemporanilor, în special prin strictețea principiului ei, conform căruia avem îndatoriri numai față de egalii noștri, iar față de ființele de rang inferior și față de tot ce este altfel ar trebui să ne comportăm după cum ne pică bine sau „după pofta inimii“, situându-ne, în orice caz, „dincolo de bine și de rău“: aici își găsesc locul compasiunea și alte sentimente de acest tip. Capacitatea și datoria de a ne manifesta recunoștința sau de a recurge la răzburare pe termen lung – ambele numai față de cei asemenea nouă –, subtilitatea revanșei, rafinamentul conceptului

de prietenie, o anumită nevoie de a avea dușmani (care sunt un soi de șanțuri de drenaj pentru afecte precum pizma, arțagul și aroganța – tocmai spre a putea fi în fond *prietenosi*), toate acestea sunt caracteristici tipice ale moralei aristocratice, care, după cum am arătat, nu este morala „ideilor moderne“ și, de aceea, în prezent ne vine greu s-o retrăim și nu suntem în stare s-o dezgropăm și s-o vedem așa cum este ea. – Altfel stau lucrurile cu al doilea tip de morală, *cea a sclavilor*. Admițând că cei abuzați, oprimați, suferinzi și robi, cei vlăguiti și lipsiți de siguranța de sine ar moraliza: care ar fi atunci elementul comun al evaluărilor lor morale? Probabil că ei vor da glas unei suspiciuni pesimiste la adresa întregii condiții umane, sau poate vor condamna omul, cu situația lui cu tot. Sclavul se uită pieziș la virtuțile celui puternic: el este sceptic și neîncrezător, are *rafinament* în suspiciunea lui față de toate lucrurile „bune“, prețuite de ceilalți – el ar dori să se convingă că însăși fericirea celor puternici nu este autentică. În schimb, sunt scoase în evidență și puse din plin în lumină calitățile care slujesc la alinarea existenței celor suferinzi: aici se bucură de respect compătimirea, mâna de ajutor întinsă afabil, sufletul cald, răbdarea, hărnicia, umilința, amabilitatea – pentru că ele sunt în acest caz cele mai utile calități, constituind aproape singura modalitate de a suporta o existență apăsătoare. Morala sclavilor este în esență o morală a utilității. Aici este locul de baștină al celebrei opoziții dintre „bine“ și „rău“ – răului îi sunt atribuite puterea și periculozitatea, un caracter înspăimântător, un anumit rafinament și o forță ce nu permit să apară disprețul la adresa sa. Potrivit moralei sclavilor deci, „răul“ inspiră teamă; după morala stăpânilor, tocmai „binele“ este cel care inspiră și caută să inspire teamă, în vreme ce „netrebnicul“ este perceput ca fiind detestabil. Această opoziție atinge punctul culminant când, printr-o consecință logică a moralei sclavilor, nici „omul bun“ din această morală nu scapă până la urmă

de un pic de desconsiderare – care poate fi ușoară și bine intenționată –, întrucât în mentalitatea sclavilor omul bun trebuie să fie oricum *inofensiv*: el este blajin, ușor de păcălit, cam prost eventual, un *bonhomme* [bonom]. Pretutindeni unde morala sclavilor ajunge să prevaleze, limbajul are tendința de a apropia între ele semnificațiile cuvintelor „bun“ și „prost“. – O ultimă diferență fundamentală: dorința vie de *libertate*, instinctul fericirii și subtilitățile sentimentului de libertate își găsesc locul în morala și moralitatea sclavilor cu aceeași necesitate cu care arta și exaltarea manifestate în actul de venerație și de dăruire constituie simptomul regulat al mentalității și al valorizării aristocratice. – De aici se poate înțelege, fără discuție, de ce iubirea *ca pasiune* – care este specialitatea noastră europeană – trebuie să aibă neapărat o origine aristocratică: după cum se știe, ea a fost născocită de poezii-cavaleri provenșali, acei oameni splendizi și inventivi, atașați de *gai saber*¹, cărora Europa le datorează atâtea și întru câtva chiar propria existență.

261

Printre lucrurile pe care un aristocrat le înțelege pesemne cel mai greu se numără vanitatea: el va fi tentat s-o nege chiar și acolo unde un om de alt tip o socotește de domeniul evidenței. Pentru aristocrat, problema este să-și reprezinte niște ființe care caută să trezească în alții o părere bună, pe care ele

---

1. Cerc de poeți fondat în 1323 la Toulouse, denumit *Consistori de la Subregaya Companhia del Gai Saber*, care își propunea să conserve tradiția poeziei provenșale a trubadurilor, amenințată să dispară odată cu așa-numita „cruciadă împotriva albigenzilor“ (1209–1229). Expresia *gai saber* înseamnă în provenșală „știință voioasă“ și a inspirat titlul unei alte cărți a lui Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft* („la *gay scienza*“) (*Știința voioasă*).

însele n-o au în ceea ce le privește – o opinie pe care, așadar, nici n-o „merită“, dar în care ulterior ajung *să creadă* și ele. Acest lucru i se pare aristocratului, pe de o parte, atât de lipsit de gust și de necuviincios față de sine, iar, pe de altă parte, de o iraționalitate atât de barocă, încât ar fi tentat să ia vanitatea drept o excepție și s-o pună la îndoială de cele mai multe ori când se vorbește despre ea. El va spune, de pildă: „Este posibil să mă înșel în legătură cu valoarea mea, însă pe de altă parte pot cere ca valoarea mea să fie recunoscută și de alții așa cum o estimez eu – dar asta nu este vanitate (ci înfumurare sau, mai frecvent, ceea ce se numește „umilință“ ori, la fel de bine spus, „modestie“). Sau mai poate zice: „Din multe motive îmi poate face plăcere să aud părerea bună a altora despre mine, pesemne pentru că îi stimez și-i iubesc și mă bucură fiecare bucurie a lor, dar și pentru că părerea bună pe care o au despre mine îmi confirmă și-mi consolidează încrederea în propria-mi părere bună, sau pentru că părerea bună a altora îmi e de folos, ori promite să-mi fie utilă chiar și-n cazurile în care eu n-o împărtășesc – dar toate astea nu înseamnă vanitate.“ Aristocratul trebuie să-și reprezinte doar în mod forțat, recurgând mai ales la istorie, faptul că din timpuri imemorabile, în toate păturile sociale dependente într-un fel sau altul, omul comun n-a fost altceva decât *ceea ce a fost considerat că este*: de loc obișnuit să instituie el însuși valori, omul comun nu și-a atribuit sieși altă valoare decât aceea pe care i-au atribuit-o stăpânii lui (adevăratul *drept seniorial* este acela de a crea valori). Faptul că omul obișnuit continuă *să* mai *aștepte* și acum o părere despre sine, căreia i se subordonează apoi instinctiv, poate fi înțeles drept consecința unui atavism colosal; însă el nu se subordonează neapărat unei păreri bune, ci și uneia proaste și injuste (să ne gândim, de exemplu, cum femeile credincioase învață de cele mai multe ori de la confesorii lor să se vadă și să se subaprecieze pe sine, sau la ceea ce învață în genere creștinul

credincios de la biserica lui). Acum, în concordanță cu ascensiunea lentă a ordinii democratice a lucrurilor (și cu cauza ei, amestecarea sângelui stăpânilor cu cel al sclavilor), imboldul – la origine aristocratic și rar – de a-și atribui de la sine o valoare și „de a gândi lucruri bune“ despre sine va prinde realmente din ce în ce mai mult curaj și va deveni tot mai răspândit; acestui imbold i s-a opus însă, în fiecare epocă, o tendință mai veche, mai amplă și mai profund înrădăcinată – iar prin fenomenul „vanității“ această înclinație mai veche o va lua în stăpânire pe cea mai nouă. Vanitosul se bucură de *orice* părere bună pe care o aude despre sine (făcând cu totul abstracție de utilitatea ei într-o privință sau alta, ca și de adevărul sau falsitatea părerii respective), după cum suferă din pricina oricărei păreri proaste: căci el se supune amândurora, *se simte* robul lor, în virtutea celui mai vechi instinct de subjugare ce reappare brusc în el. – Vanitosul are în sânge statutul de „sclav“, o rămășită din șiretenia sclavului – și cât a mai rămas, de pildă, și acum dintr-un „sclav“ în femeie! –, un sclav care caută *să ne determine* să avem păreri bune despre el și care, totodată, se prostornează imediat după aceea în fața acestor păreri, de parcă nu el le-ar fi provocat. – Și repet: vanitatea este un atavism.

262

O *specie* ia naștere, un tip se fixează și devine puternic pe parcursul luptei îndelungate cu o serie de condiții *nefavorabile*, identice în esență. Știm, în schimb, din experiența crescătorilor de animale, că speciile care primesc hrană din belșug și cărora li se acordă în genere o protecție și o grijă sporită vădesc numaidecât cea mai puternică înclinație spre varietate și abundă în exemplare neobișnuite și monstruoziități (chiar și în vicii monstruoase). Să privim acum o comunitate aristocratică, bunăoară un vechi polis grecesc sau Veneția, ca pe o instituție,

mai mult sau mai puțin voluntară, destinată *creșterii*: acolo se găesc laolaltă, reduși la propriile forțe, oameni care doresc să-și impună specia, mai cu seamă fiindcă ei *trebuie* să se impună, riscând altminteri, teribil, să fie stârpiți. În acest caz lipsesc grija, abundența și protecția care favorizau varietatea; specia are nevoie de sine ca atare, ca să se poată impune și perpetua – tocmai în virtutea durtății, uniformității și simplității formei sale – în lupta continuă cu vecinii sau cu cei oprimați, care s-au răsculat deja sau amenință să se revolte. Experiența, una extrem de diversă, o învață căror calități li se datorează în principal faptul că ea continuă să existe și să triumfe, în ciuda tuturor oamenilor și zeilor; specia numește aceste calități virtuți și numai pe ele le cultivă. O face cu asprime și chiar caută durtatea; orice morală aristocratică este intolerantă în educarea tineretului, în dispozițiile referitoare la femei, în moravurile matrimoniale, în relațiile dintre tineri și bătrâni, în legile penale (care au în vedere numai cazurile deviante): ea enumeră intoleranța însăși printre virtuți, sub numele de „justiție“. Se fixează astfel, dincolo de schimbarea generațiilor, un tip cu trăsături puține, dar foarte pregnante, o specie de oameni riguroși, războinici, care tac înțelept, închiși și rezervați (și, ca atare, dotați cu simțul cel mai rafinat spre a percepe farmecul și acele *nuances* ale vieții de societate); așa cum am spus, lupta permanentă cu aceleași condiții, mereu *nefavorabile*, constituie cauza fixării și consolidării unui tip. Până la urmă se ivește însă o situație favorabilă, iar tensiunea enormă slăbește; să zicem că nu mai există dușmani printre vecini și se găesc din belșug mijloace de trai, ba chiar modalități de a gusta plăcerile vieții. Dintr-o singură lovitură lanțul se rupe și constrângerea vechii discipline dispăre: aceasta nu se mai simte necesară, nu mai e o condiție a existenței – dacă s-ar manifesta în continuare, n-ar putea s-o facă decât ca o formă de *lux*, de *gust* arhaizant. Varietatea, fie ca deviație (către ceva

superior, mai rafinat și mai rar), fie ca degenerare și monstrozitate, intră deodată în scenă, în toată plenitudinea și splendoarea ei, iar individul cutează acum să fie unic și să se detașeze de ceilalți. În aceste puncte de cotitură ale istoriei apar laolaltă – deseori amestecate și încâlcite între ele – forme minunate, complexe și luxuriante, care aspiră spre înălțimi, urmând un fel de ritm *tropical* în emulația creșterii, iar, pe de altă parte, apar prăbușiri și ruinări colosale, din pricina unor egoisme aproape explozive, care se confruntă sălbatic în lupta „pentru soare și lumină”, fără a mai găsi vreo limită, vreo piedică sau vreo protecție în morala anterioară. Însăși această morală a acumulat o forță enormă, încordându-și arcul într-un mod atât de amenințător: acum ea este, a ajuns „demo-dată”. Punctul periculos și neliniștitor a fost atins atunci când o formă de viață mai intensă, mai complexă, mai amplă *trăiește dincolo* de vechea morală; „individul” se vede constrâns să-și creeze propria legislație, să recurgă la trucuri și vicleșuguri pentru autoconservare, pentru a se înălța și a se mântui. Nu întâlnim decât scopuri și mijloace noi, nu mai avem formule comune, neînțelegerile se asociază cu disprețul, decăderea, distrugerea și poftele cele mai aprinse sunt legate între ele într-un mod înfiorător, geniul rasei se revarsă din orice corn al abundenței binelui și răului, primăvara se află într-o funestă simultaneitate cu toamna, pline amândouă de noi farmece și mistere, care sunt absolut proprii unei pervertiri recente, încă neepuizate și neostenite. Reapare aici primejdia, mama moralei, marele pericol, transferat de data aceasta în individ, în aproapele și în prieten, pe stradă, în propriul copil, în inima proprie, în dorința și voința cea mai intimă și mai ascunsă: ce vor avea de predicat filozofii moralei iviți în această epocă? Acești fini observatori și gură-cască descoperă că sfârșitul se apropie cu repeziciune, că în jurul lor totul se degradează și duce deopotrivă la ruină, că nimic nu durează până poimâine,

cu excepția unei singure categorii umane: *mediocrii* incurabili. Numai mediocrii au perspectiva de a se perpetua, de a se înmulți – ei sunt oamenii viitorului, unicii supraviețuitori. „Fiți ca ei! Deveniți mediocri!“ zice de-acum singura morală ce mai are sens și găsește ascultare. – Însă această morală a mediocrității este greu de predicat! – Ea nu-și permite să recunoască niciodată ce este și ce vrea! Ea trebuie să vorbească despre cumpătare și demnitate, despre datorie și iubirea aproapelui – și nu-i va fi ușor să *ascundă ironia!*

263

Există un *instinct al condiției sociale*; mai mult decât orice, el este deja semnul unui rang *înalt*; există o plăcere generată de nuanțele venerației, care ne îngăduie să descoperim originea aleasă și obiceiurile aristocratice. Delicatețea, bunătatea și superioritatea unui suflet sunt puse serios la încercare atunci când pe lângă el trece ceva de prim rang, dar pe care spaima inspirată de autoritate tot nu-l ferește de lovituri și grosolanii insolente: ceva care-și urmează drumul, de parcă ar fi o piatră de încercare însuflețită, ceva indistinct încă, nedescoperit, tentant, poate înadins învăluit și deghizat. Cel a cărui sarcină și deprindere este să exploreze sufletele se va sluji în felurite forme tocmai de această artă, pentru a stabili valoarea ultimă a unui suflet, ierarhia înnăscută și de neclintit căreia îi aparține: el îi va pune la încercare acelui suflet *instinctul venerației*. *Différence engendre haine* [„diferența naște ură“]¹: vulgaritatea multor caractere țâșnește pe neașteptate, precum o apă murdară, când trece pe lângă ea cineva care poartă vreun vas sfânt,

---

1. Extras dintr-un citat aparținându-i lui Stendhal (în romanul *Roșul și negrul*): „J'ai assez vécu pour savoir que la différence engendre la haine“ – „Am trăit îndeajuns pentru a ști că diferența naște ură“.

vreun lucru de preț scos din lăzi încuiate sau vreo carte marcată cu semnele unui mare destin; în schimb, o amuțire involuntară, o privire șovăielnică sau conținerea tuturor gesturilor exprimă faptul că sufletul *simte* apropierea celor mai respectabile lucruri. Modul în care s-a menținut până acum în Europa venerația față de *Biblie* în ansamblu constituie, poate, cel mai bun factor de disciplinare și de cizelare a moravurilor, datorat de Europa creștinismului; cărți de o asemenea profunzime și de o supremă însemnătate au nevoie de tirania unei autorități exterioare, menite să le protejeze, pentru a dobândi *durata* milenară necesară epuizării și descifrării lor complete. A fost un mare câștig atunci când maselor mari – alcătuite din tot felul de oameni superficiali, care digeră lucrurile la repezeală – li s-a cultivat în sfârșit sentimentul că n-au voie să se atingă de orice și că există trăiri sacre, în fața cărora unii ca ei trebuie să se descalțe și să-și țină la distanță mâinile necurate – acesta pare să fie maximum de umanitate la care pot ajunge. Din contră, la așa-zișii oameni instruiți, care cred în „ideile moderne“, poate că nimic nu este mai dezgustător decât nerușinarea lor, lejeritatea insolentă cu care-și ridică privirea și-și întind mâinile foarte avide să atingă și să pipăie totul; și este posibil ca azi să întâlnim în continuare în popor, printre oamenii de rând, mai ales în rândul țăranilor, mai multă distincție *relativă* a gustului și mai mult simț al venerației decât în cazul lumii galante a spiritului, al instruiților care citesc ziarul.

264

Din sufletul unui om nu pot fi șterse acele lucruri pe care strămoșii săi le-au îndrăgit și de care s-au preocupat în mod constant: fie că aceștia au economisit cu sârg, devenind niște biete accesorii ale mesei de scris și ale casei de bani, burghezi modești atât în privința poftelor, cât și a virtuților lor; fie că

s-au obișnuit să-și ducă viața dând ordine de dimineața până seara, predispuși să petreacă primitiv și în același timp, poate, să-și asume îndatoriri și responsabilități încă și mai rudimentare; în fine, fie că au sacrificat la un moment dat vechile privilegii conferite de origine și de avere, pentru a trăi numai conform credinței lor – „Dumnezeului“ lor –, ca niște oameni cu o conștiință delicată și inflexibilă, care roșește în fața oricărui compromis. Este de-a dreptul imposibil ca un om să *nu* aibă în sânge calitățile și preferințele părinților și străbunilor săi, oricât ar încerca aparențele să ne demonstreze contrariul. Aceasta este problema rasei. Admițând că știm câte ceva despre părinți, ne permitem să tragem concluzii cu privire la copil: o oarece necumpătare dezgustătoare, o invidie bine ascunsă sau un acord grosolan cu sine – luate laolaltă, aceste trei particularități au constituit dintotdeauna adevăratul tip al plebeului – sunt transmise copilului cu aceeași necesitate și siguranță precum sângele stricat; chiar dacă ne vom bizui pe cea mai bună educație și cultură, nu vom face decât să *tragem pe sfoară* lumea în legătură cu o astfel de ereditate. – Și ce altceva caută astăzi educația și cultura? În epoca noastră foarte populară, aș spune grobiană, „educația“ și „cultura“ *trebuie* să fie, în esență, arta de a înșela – de a induce în eroare în ceea ce privește originea și caracterul plebeu moștenit în trup și în suflet. Un educator contemporan care ar propovădui întâi de toate sinceritatea și le-ar striga mereu discipolilor săi: „Fiți sinceri! Fiți firești! Arătați-vă cum sunteți!“ – până și un asemenea măgar virtuos și ingenuu ar învăța după un timp să apuce *furca* lui Horațiu, pentru *naturam expellere* [a alunga natura]. Cu ce rezultat? Acela că „gloata“ *usque recurret* [revine veșnic]¹.

---

1. Trimitere la un vers din Horațiu, *Ode*, X, carta 1, 24: *Naturam expelles furca, tamen usque recurret* („Chiar de-ai goni-o cu furca, natura se întoarce în goană“).

265

Cu riscul de a scandaliza urechile nevinovate, susțin că egoismul ține de esența sufletului nobil; am în vedere acea credință de neclintit, potrivit căreia unor ființe cum „suntem noi“ trebuie să li se supună în mod natural alte ființe, care să se sacrifice pentru ele. Sufletul nobil acceptă realitatea egoismului propriu fără să-și pună vreo întrebare și fără a încerca în vreun fel sentimentul că e dur, constrângător și discreționar, ci mai degrabă ca pe ceva ce-și va fi având temeiul în legea primordială a lucrurilor – dacă el ar căuta să-i dea un nume, ar spune că „este justiția însăși“. În anumite împrejurări ce îl fac să ezite la început, acest suflet recunoaște că există persoane care au aceleași drepturi ca el; de îndată ce s-a lămurit cu privire la problema rangului, el se comportă față de persoanele respective, care se bucură de privilegiile egale, cu aceeași siguranță manifestată și în relația cu sine, sub aspectul pudorii și al unui delicat respect – în concordanță cu un mecanism ceresc înnăscut, pe care-l cunosc toate stelele. Această delicatețe și reținere de care dă dovadă în relația cu egalii lui reprezintă *încă* o mostră de egoism – orice astru întruchipează un astfel de egoist: sufletul nobil *se* respectă pe sine în aceștia și în drepturile pe care le concede lor, fără a se îndoii că schimbul de onoruri și drepturi, *esență* a oricărei relații, ține tot de o stare naturală a lucrurilor. Sufletul nobil oferă așa cum primește, împins de un instinct înflăcărat al răsplătii, aflat în adâncul lui și foarte ușor se stârnit. *Inter pares* [între egali], noțiunea de „grație“ n-are nici un sens și nu miroase a bine; este posibil să existe un mod sublim de a lăsa să se pogoare asupra noastră un fel de daruri pe care să le sorbim însetați, ca pe niște stropi de rouă: însă sufletul nobil nu e capabil de această artă și manifestare. Aici îl stânjenește egoismul lui: în general nu-i place să privească în „sus“ – ci fie *în față*, orizontal și pe îndelete, fie în jos: căci *el se știe la înălțime*.

266

„Îl putem stima în mod sincer numai pe cel care nu *caută în mod egoist* la sine“¹ – Goethe către consilierul Schlosser.

267

Există la chinezi un proverb pe care mamele îl transmit copiilor: *siao-sin*, „fă-ți inima *mică!*“. Aceasta este înclinația fundamentală a civilizațiilor târzii și nu mă îndoiesc că primul lucru pe care un grec din Antichitate l-ar recunoaște și la noi, europenii de azi, ar fi minimalizarea de sine – fie și numai prin această caracteristică, deja n-am fi „pe gustul lui“.

268

Ce este în definitiv comunitatea? – Cuvintele sunt semne sonore pentru noțiuni; însă noțiunile sunt semne vizuale, mai mult sau mai puțin definite, pentru senzațiile care revin adesea laolaltă, ca grupuri de senzații. Ca să ne înțelegem între noi, nu este suficient să folosim aceleași cuvinte, ci trebuie să utilizăm aceleași cuvinte și pentru același gen de trăiri lăuntrice; la urma urmei, trebuie să avem o experiență *comună* cu ceilalți. De aceea oamenii care aparțin unui popor se înțeleg mai bine între ei decât cei ce fac parte din popoare diferite, chiar dacă recurg la aceeași limbă; sau, mai bine zis, atunci când oamenii au conviețuit multă vreme în condiții asemănătoare (au trăit în aceeași climă și pe același sol, au înfruntat primejdii și nevoi comune, au trudit împreună), *apare* o comunitate care „se înțelege“, adică un popor. În toate sufletele,

---

1. Cuvântul german pentru egoism este *Selbstsucht*, textual „căutare de sine“ (*n.trad.*).

un număr egal de trăiri ce revin frecvent s-a impus în fața celor care survin mai rar: în privința lor oamenii se înțeleg tot mai rapid – istoria limbii este istoria unui proces de abreviere; în urma acestei înțelegeri rapide, legăturile interumane devin din ce în ce mai strânse. Cu cât este mai mare pericolul, cu atât crește nevoia de a cădea de acord, cu rapiditate și ușurință, asupra a ceea ce trebuie să facă; să nu existe neînțelegeri în momentul primejdiei, iată lucru de care oamenii nu se pot lipsi nicidecum în relațiile reciproce! Exact aceeași experiență o facem și în cazul oricărei prietenii sau legături amoroase: nimic de acest fel nu durează de îndată ce se descoperă că, deși amândoi utilizează aceleași cuvinte, unul dintre ei are alte sentimente, gânduri, presimțiri, dorințe și temeri decât celălalt. (Frica de „o neînțelegere veșnică“ este geniul binevoitor care împiedică de-atâtea ori persoanele de sexe diferite să se unească în pripă, după cum le îndeamnă simțurile și inima – iar *nu* acel schopenhauerian „geniu al speciei“!) Grupurile de senzații care se trezesc cel mai rapid, care iau cuvântul și dau ordine înlăuntrul unui suflet decid asupra întregii lui ierarhii de valori și stabilesc până la urmă tabla bunurilor sale. Modul în care un om se raportează la valorile respective dezvăluie ceva din *structura* lui suflătească și despre cum vede el condițiile de viață și nevoile sale autentice. Dacă admitem acum că nevoia i-a apropiat dintotdeauna numai pe oamenii care au putut arăta prin semne similare necesități și experiențe asemănătoare, rezultă că, în genere, *posibilitatea de a comunica* ușor trebuințele, adică în ultimă instanță faptul de a trăi numai experiențe obișnuite și *comune*, va fi fost cea mai puternică dintre toate forțele care au dominat până în prezent ființa umană. Oamenii mai asemănători, mai obișnuiți au fost și sunt mereu în avantaj; elitele, oamenii mai rafinați, mai rari și mai greu de înțeles rămân foarte ușor singuri, iar în izolarea lor ei cad victimă accidentelor și se perpetuează greu. Trebuie

să apelăm la uriașe forțe adverse pentru a zădărnici acest natural, prea natural *progressus in simile*, evoluția umană către ceea ce este asemănător, obișnuit, mediocru, gregar – *comun!*

269

Cu cât un psiholog – unul înăscut, un incorigibil descoperitor al sufletelor – se apleacă mai mult asupra unor cazuri mai selecte ale unor oameni mai distinși, cu atât crește riscul ca el să se sufoce de milă: psihologul *trebuie* să fie mai aspru și mai senin decât orice alt om. Căci ruina și distrugerea oamenilor superiori, a sufletelor alcătuite într-un mod mai neobișnuit, constituie regula: este îngrozitor să avem mereu în fața ochilor o asemenea regulă. Martiriul repetat al psihologului care a descoperit această distrugere și a dezvăluit pentru prima dată, iar apoi *aproape* în permanență, de-a lungul întregii istorii, tot acest caracter „incurabil“ al sufletului omului superior, acest veșnic „prea târziu!“ în orice sens – poate deveni într-o zi cauza faptului că el se întoarce cu amărăciune împotriva propriului destin și încearcă să se autodistrugă, „să piară“ el însuși. La cea mai mare parte dintre psihologi vom remarca o perfidă predispoziție și plăcere de a avea legături cu oameni de rând, ce duc o viață foarte ordonată; asta trădează faptul că psihologul trebuie să se vindece mereu, că are nevoie să uite cumva și să fugă departe de ceea ce i-au arătat privirea lui pătrunzătoare și „meseria“ sa, împovărându-i conștiința. Teama de propria-i memorie îi este caracteristică. El ajunge lesne să tacă în fața judecății altora; psihologul ascultă cu o figură imobilă cum lumea respectă, admiră, iubește și transfigurează lucrurile pe care el s-a mulțumit *să le vadă* – sau își ascunde tăcerea, consimțind formal la o părere superficială oarecare. Este posibil ca situația paradoxală în care se află să devină atât de înfiorătoare încât mulțimea, oamenii

cultivați, exaltații să învețe la rândul lor marele respect tocmai acolo unde el a învățat marea compătimire, alături de marele dispreț – mă refer la respectul pentru „bărbații de seamă“, acele animale fabuloase de dragul cărora sunt binecuvântate și cinstite patria, pământul, demnitatea umană și propria persoană, bărbații respectivi fiind arătați ca model tineretului, în vederea educației lui... Și cine știe dacă până acum nu s-a întâmplat același lucru în toate cazurile importante: ca mulțimea să se închine unui zeu – și ca „zeul“ să nu fie decât un biet animal de sacrificiu! Succesul a fost dintotdeauna cel mai mare mincinos, iar „opera“ însăși înseamnă un succes; deghizați în creațiile lor, marele om de stat, cuceritorul, descoperitorul devin de nerecunoscut; abia „opera“, cea a artistului, a filozofului, îl inventează pe cel care a creat-o sau pe presupusul ei creator; „bărbații de seamă“ pe care-i respectăm sunt niște mărunte născociri nereușite, create ulterior; în lumea valorilor istorice, banii falși *sunt la putere*. De pildă, acești mari poeți, Byron, Musset, Poe, Leopardi, Kleist, Gogol, așa cum sunt ei deja acum sau, poate, cum trebuie să fie: oameni ai momentului, entuziasmați, senzuali, cu minte de copil, ușuratici și imprevizibili în neîncrederea și încrederea lor; oameni ale căror suflete par să ascundă de obicei o fisură și care deseori se răzună prin operele lor pentru vreo pângărire lăuntrică sau caută să scape de memoria prea fidelă a unui fapt, luându-și zborul spre a se cufunda în uitare, ori se pierd în mocirlă, aproape îndrăgostiți de aceasta, până când ajung să se confunde cu luminile rătăcitoare din jurul mlaștinii în care se află și *se prefac* că ar fi stele – poate că atunci gloata îi numește idealști; ei sunt oameni care încearcă adesea un prelungit dezgust când luptă cu fantoma unui scepticism ce revine neîncetat și care-i lasă reci, forțându-i să tânjească după glorie și să înfulece „credința în sine însuși“ din mâinile unor lingușitori amețiți: ce *tortură* reprezintă acești mari artiști și oamenii superiori în genere pentru cel care i-a descifrat cândva! Este

foarte ușor de înțeles că tocmai femeia – care e clarvăzătoare în lumea suferinței și totodată dornică să ajute și să salveze, din păcate, cu mult peste puterile sale – revarsă atât de lesne asupra *lor o milă* nemărginită, plină de abnegație, pe care mulțimea, în primul rând mulțimea adulatoare, n-o înțelege, copleșind-o cu diverse interpretări dominate de curiozitate și orgoliu. Această compasiune se înșală invariabil în privința propriei forțe; femeia ar vrea să creadă că dragostea este capabilă de *orice* – iată adevărata ei *credință*. Ah, cunoscătorul sufletului descoperă cât de săracă, de proastă, de neputincioasă, de arogantă, de eronată și mai degrabă distructivă decât izbăvitoare este până și cea mai bună și mai profundă iubire! – Este posibil ca îndărătul fabulei sacre în care e deghizată viața lui Iisus să se ascundă unul dintre cele mai dureroase cazuri de martiriu ale *cunoașterii privitoare la iubire*: martiriul celei mai nevinovate și mai avide inimi, o inimă ce nu s-a săturat niciodată de dragostea oamenilor și care *n-a cerut* altceva decât să iubească și să fie iubită necondiționat, nebunește, cu teribile răbufniri împotriva celor care i-au refuzat dragostea; povestea unui biet neîndestulat și nesățios în iubire, care a trebuit să născocoască iadul pentru a-i trimite acolo pe cei ce n-au *vrut* să-l iubească – și care, ajungând în sfârșit să cunoască iubirea umană, a trebuit să-l inventeze pe Dumnezeu; acesta – care e pe de-a-ntregul iubire, *capacitate* de a iubi și nimic mai mult – s-a milostovit de dragostea umană fiindcă e-atât de sărmană și de neștiutoare! Cine simte așa și *cunoaște* astfel dragostea, *caută* moartea. – Însă de ce să ne dedicăm unor lucruri atât de dureroase? Presupunând că nu suntem obligați s-o facem.

270

Orgoliul și dezgustul spiritual al oricărui om care a suferit profund – ierarhia socială e determinată întru câtva de profunzimea suferinței pe care o pot îndura oamenii –, certitudinea

înflorătoare de care este impregnat și care-i dă culoare, certitudinea că, datorită suferinței sale, el *știe mai mult* decât pot cunoaște cei mai inteligenți și mai înțelepți dintre oameni, că s-a familiarizat cu o mulțime de lumi îndepărtate și înfricoșătoare, în care s-a simțit cândva „ca acasă” și despre care „*voi* nu știți nimic!” ... acest orgoliu spiritual al celui ce suferă în tăcere, mândria de a fi alesul cunoașterii, trufia „inițiatului”, a celui care este oarecum sacrificat consideră că toate formele deghizării sunt necesare spre a se proteja de atingerea unor mâini inoportune și compătimitoare și, în genere, de tot ceea ce nu e egalul său în materie de durere. Suferința profundă înnobilează; ea izolează. Una dintre cele mai subtile forme de deghizare o constituie epicureismul și o anumită cutezanță a gustului, ostentativă de-acum, care tratează cu ușurință suferința și se apără de tot ceea ce e trist și profund. Există „oameni veseli” ce recurg la voieșie fiindcă din pricina ei sunt înțeleși anapoda – și *vor* să fie înțeleși așa. Există „oameni de știință” care se slujesc de știință pentru că ea le dă un aer de jovialitate, iar spiritul științific poate duce la concluzia că persoana respectivă este superficială – ei *vor* să ne inducă această concluzie greșită. Există spirite libere și insolente care ar dori să ascundă și să nege că ele sunt niște inimi zdrobite, trufașe și incurabile; iar uneori nebunia însăși este masca menită să tăinuiască o cunoaștere nefericită și prea sigură. – De unde rezultă că unei umanități mai rafinate îi sunt proprii respectul „față de mască” și refuzul de a face uz, când nu e cazul, de psihologie și de curiozitate.

271

Ceea ce-i separă cât se poate de profund pe doi oameni este felul diferit în care ei înțeleg și cultivă curățenia. La ce mai ajută orice onestitate și utilitate reciprocă sau faptul de a fi binevoitori unul față de altul? Până la urmă nu rămâne

decât faptul că ei „nu-și pot simți mirosul“! Instinctul curățeniei, în forma lui supremă, îl plasează în cea mai stranie și mai periculoasă solitudine pe cel care-l are, ca pe un sfânt: căci tocmai aceasta înseamnă sfințenia – suprema spiritualizare a instinctului de care vorbeam. Înseamnă să cunoști ceva din indescriptibila fericire trăită plenar în momentul îmbăierii, să ai ceva din pasiunea și setea care ne mână sufletul în permanență, din noapte până-n zori, din întuneric și mâhnire către lumină și strălucire, dobândind profunzime și rafinament – o asemenea înclinație, în aceeași măsură în care ne *conferă distincție*, fiind aristocratică, ne și *izolează*. – Compasiunea sfântului este compasiune pentru toată *mizeria* omenească prea-omenească. Și există grade și intensități ale compasiunii, în care aceasta însăși este resimțită de el ca o maculare, ca o murdărire...

272

Semne ale nobleței: să nu ne treacă niciodată prin minte să transformăm îndatoririle noastre în simple obligații față de oricine altcineva; să nu vrem să ne dezbărăm de propria responsabilitate, împărțind-o cu alții; iar privilegiile pe care le avem, ca și exercitarea lor, să le socotim printre *îndatoririle* noastre.

273

Un om care tinde spre ceva măreț privește pe oricine-i iese-n cale fie ca pe un mijloc, fie ca pe o tergiversare și ca pe un obstacol – sau ca pe un temporar loc de repaus. Nobila *bunătate* față de semenii, caracteristică lui, este posibilă abia atunci când el ajunge să domine de pe culmea pe care se află. Nerăbdarea și conștiința faptului că a fost condamnat până acum să joace într-o perpetuă comedie – căci războiul însuși

este o comedie și-și ascunde scopul, așa cum o face orice mijloc – îi strică toate relațiile sociale: acest tip de om cunoaște singurătatea și tot ce are ea mai otrăvitor.

274

Problema celor care așteaptă. – E nevoie de șansă și de tot felul de circumstanțe imprevizibile pentru ca un om superior, în care zace latentă soluția unei probleme, să ajungă să acționeze chiar la momentul potrivit – „să izbucnească“, s-ar putea spune. De obicei *nu* se întâmplă asta, iar în toate colțurile pământului stau oameni care așteaptă, fără a ști prea bine cât așteaptă, dar și mai puțin că așteaptă degeaba. Uneori chiar apelul la deșteptare, adică acea întâmplare ce le „permite“ să acționeze vine prea târziu – când energia cea mai mare a tineretii, vigoarea capabilă de fapte care s-au consumat deja prin inactivitate; exact așa cum cineva ar constata cu groază – tocmai când „s-ar ridica brusc“ – că i-au amorțit membrele și că spiritul i s-a îngreunat deja. „E prea târziu“ – și-ar zice atunci, pierzându-și încrederea în sine și simțindu-se de-acum încolo inutil pe vecie. – Oare în domeniul geniului să constituie chiar regula, iar nu excepția, un „Rafael fără mâini“, în accepțiunea cea mai largă a expresiei?¹ – Dar poate că geniul nici nu este atât de rar, ci rare sunt cele cinci sute de *mâini*, câte sunt necesare pentru a tiraniza acel κορμός, „momentul oportun“, și a înhăța prilejul!

---

1. Expresie folosită cu referire la un episod din piesa lui Lessing, *Emilia Galotti* (apărută în anul 1772), în care un pictor se numește pe sine artist nu fiindcă ar avea talent la pictură, ci fiindcă are fantezie și știe să privească cu adevărat lucrurile din jur. Pictorul Conti îl întreabă pe prințul Hettore Gonzaga: „Sau sunteți de părere, prințe, că Rafael n-ar fi fost marele geniu al picturii, dacă din nefericire s-ar fi născut fără mâini? Credeți asta?“ (actul I, scena a 3-a).

275

Cine nu *vrea* să vadă superioritatea unui om, acela se uită cu mai multă atenție la ceea ce este inferior și superficial în el – și astfel se trădează singur.

276

În privința rănilor și a pierderilor de orice tip, sufletul inferior și grobian se descurcă mai bine decât un suflet mai nobil: primejdiile care-l amenință pe acesta din urmă trebuie să fie mai mari, probabilitatea ca el să sufere o nenorocire și să piară este chiar imensă, dată fiind complexitatea condițiilor în care trăiește. – Unei șopârle îi crește degetul pe care l-a pierdut, dar nu și omului.

277

Destul de grav! Aceeași veche poveste! Când și-a terminat de construit casa, cineva observă că între timp, fără să bage de seamă, a învățat ceva ce ar fi *trebuit* să știe neapărat înainte de a începe să clădească. Eternul și nesuferitul „prea târziu“! – Melancolia oricărui *lucru dus până la capăt!*...

278

Cine ești tu, călătorule? Te văd urmându-ți drumul, fără sarcasm, fără dragoste, cu privirea de nedeslușit; ești ud și trist precum o sondă care iese la suprafață, întotdeauna nesatisfăcută de orice adâncime – ce căuta ea acolo, jos? Pieptul tău nu oftează, buzele-și ascund dezgustul, iar mâna abia se-ntinde alene către un lucru: Cine ești tu? Ce ai făcut? Odihnește-te aici: locul acesta este unul primitiv pentru oricine – întreamează-te! Și, oricine ai fi, spune ce-ți place acum? Ce te-ar ajuta

ca să te pui pe picioare? Doar spune-mi și-ți ofer ce am! – „Să-mi revin? Să mă pun pe picioare? O, curiosule, ce tot spui acolo? Dă-mi atunci, te rog...” Ce? Ce anume? Spune până la capăt! – „Încă o mască! A doua mască!” ...

279

Oamenii adânciți în tristețe se dau de gol când sunt fericiți: se agață de fericire de parcă ar vrea s-o strivească și s-o înăbușe, din gelozie – ah, știi ei prea bine că fericirea le scapă!

280

„E foarte grav! Nu cumva dă înapoi?” – Ba da, numai că voi îl înțelegeți greșit când vă plângeți de asta. El merge-ndă-răt, ca orice om care se pregătește să facă un salt uriaș.

281

„Oare mă va crede lumea? Eu însă îi cer să mă creadă: la mine însumi m-am gândit întotdeauna doar puțin și fără nici o plăcere; am făcut-o doar foarte rar și numai când am fost forțat s-o fac, fiind de fiecare dată plictisit de „chestiunea asta”, veșnic dispus să mă-ndepărtez „de mine” și neîncredător în rezultat, din cauza unui invincibil scepticism cu privire la *posibilitatea* autocunoașterii, scepticism ce m-a determinat să sesizez o *contradictio in adiecto* [contradicție în termeni] până și în conceptul de „cunoaștere nemijlocită” pe care teoreticienii își permit să-l folosească – acesta este într-o câțiva cel mai cert lucru pe care-l știu despre mine. Voi fi având un fel de aversiune de *a crede* ceva anume în legătură cu mine. – Să fie oare ascunsă aici vreo enigmă? Tot ce se poate; din fericire însă, nu trebuie să-mi încerc dinții în ea. – Divulgă

ea oare cărei specii îi aparțin? – Dar nu mie, ceea ce-mi pică destul de bine.

282

„Ce ai pățit?“ – „Nu știu“, a răspuns el șovăind, „pesemne că harpiile mi-au zburat peste masă.“ – În zilele noastre se întâmplă câteodată ca un om blajin, cumpătat și reținut să turbeze brusc, să spargă farfuriile, să răstoarne masa, să țipe, să urle, să jighească pe toată lumea – iar la urmă să se tragă deoparte, rușinat, înfuriat pe sine – unde? Pentru ce? Spre a flămânzi în izolarea lui? Pentru a fi sufocat de propria-i amintire? – Cine are dorințele aprinse ale unui suflet ales și pretențios și nu găsește decât rareori masa pusă și mâncarea pregătită se va afla oricând într-un mare pericol, care astăzi este însă extraordinar de mare. Aruncat într-o epocă plebee și gălăgioasă, cu care nu vrea să mănânce din același blid, el poate pieri cu ușurință de foame și de sete, sau de o greață subită, în cazul în care „apucă“ totuși ceva până la urmă. – Probabil că am stat cu toții la mese unde nu ne era locul; și tocmai cei mai spirituali dintre noi, care sunt și cel mai dificil de hrănit, cunosc acea primejdioasă *dyspepsia* [indigestie] care apare brusc, când își dau seama că sunt dezamăgiți de mâncare și de come-seni – *greața de la desert*.

283

Este expresia unei subtile și totodată nobile stăpâniri de sine să aducem elogii cuiva numai atunci când *nu* suntem de acord cu el, admițând că vrem să lăudăm cu adevărat: altminteri, ne-am lăuda singuri, ceea ce este împotriva bunului-gust. Dar, desigur, o asemenea stăpânire de sine oferă un bun prilej și un imbold spre a fi întotdeauna *greșit înțeleși*. Pentru a ne putea permite acest veritabil lux al gustului și al moralității, ar trebui să nu trăim printre negliobi, ci printre oameni ale

căror neînțelegeri și erori continuă să amuze prin rafinamentul lor – altminteri vom plăti scump pentru asta! – „Mă laudă, *deci* îmi dă dreptate“ – această concluzie imbecilă ne strică nouă, eremiților, jumătate din viață, deoarece îi aduce pe măgari în vecinătatea noastră, devenindu-ne prieteni.

284

Să trăiești cu o enormă și orgolioasă detașare; să fi mereu dincolo... Să dispui sau nu de afectele tale, de argumente și contraargumente proprii, să te cobori până la ele pentru câteva ore; să le *încaleci* ca pe niște cai sau, adesea, ca pe niște măgari: fiindcă trebuie să știi să le exploatezi atât prostia, cât și ardoarea. Să-ți păstrezi cele trei sute de aparențe; chiar și ochelarii fumurii: căci există situații în care nimeni n-are voie să te privească în ochi și cu atât mai puțin să privească în „adâncul“ tău. Să-ți alegi drept companie acel viciu ștrengăresc și vesel numit politețe. Și să rămâi stăpân peste cele patru virtuți proprii: curajul, înțelegerea profundă, compasiunea și singurătatea. Pentru că la tine singurătatea este o virtute, întruchipată de o sublimă aplecare și pornire spre curățenie, tendință ce îți dezvăluie cât de murdare trebuie să fie contactele interumane – „în societate“. Orice comunitate ne face cumva, undeva, cândva... „comuni“.

285

Cele mai mari evenimente și idei – însă cele mai mari idei constituie și cele mai mari evenimente – sunt cel mai târziu înțelese: generațiile contemporane lor nu le *trăiesc* ca evenimente propriu-zise, ci viețuiesc în paralel cu ele. Atunci se petrece ceva ca-n împărăția stelelor, lumina celor mai îndepărtate astre ajunge cel mai târziu la oameni; iar înainte ca ea să fi

ajuns la el, omul *tăgăduiește* că acolo există stele. „De câte secole are nevoie un spirit pentru a fi înțeles?“ – iată încă un criteriu pentru a crea o ierarhie și o etichetă, indispensabile atât pentru spirite, cât și pentru stele.

286

„Priveliștea-i deschisă / Și duhul înălțat“.¹ – Există însă un tip uman opus, care se află tot pe culmi și are o perspectivă neîngrădită – dar acela privește *în jos*.

287

Ce este aristocratic? Ce mai înseamnă azi, pentru noi, cuvântul „aristocratic“? Ce anume îl trădează și după ce îl recunoaștem pe aristocrat, sub cerul acesta apăsător, acoperit de norii unei dominații a gloatei care abia începe să se facă simțită și care face ca totul în jur să devină opac și plumburiu? – Nu acțiunile îl dau în vileag pe aristocrat – ele sunt întotdeauna ambigui și insondabile –, și nici „operele“. Printre artiștii și savanții contemporani se găsesc destui care să dezvăluie prin operele lor cât de profundă este dorința ce-i împinge spre aristocrație: dar tocmai această nevoie *de* aristocrație e fundamental diferită de nevoile sufletului nobil însuși, constituind realmente un indiciu elocvent și periculos al absenței lui. Aici nu operele sunt decisive, ci *credința* care stabilește ierarhia, ca să reiau o veche formulă religioasă într-o accepțiune nouă, mai profundă: o anumită certitudine funciară, pe care sufletul nobil o are despre el însuși, ceva ce nu poate fi căutat sau găsit și nici pierdut, eventual. – *Sufletul nobil se venerează pe sine*.

---

1. Goethe, *Faust*, (trad. Lucian Blaga).

288

Există oameni condamnați să aibă spirit; oricât s-ar suci și s-ar învârti ei sau oricât și-ar pune mâinile la ochi, ca aceștia să nu-i dea de gol (de parcă mâinile nu i-ar trăda și ele!), până la urmă rezultatul este același: ei au ceva de ascuns, și anume spiritul. Unul dintre cele mai subtile mijloace prin care cineva induce în eroare, măcar atât cât se poate, reușind să pară că este mai prost decât în realitate – lucru care în viața de zi cu zi este adesea la fel de dorit ca o umbrelă – se cheamă *entuziasm*; incluzând și ceea ce îi aparține acestuia: de pildă, virtutea. Căci, după cum spune Galiani¹, care va fi știut ce zice: *vertu est enthousiasme* [„virtutea este entuziasm“].

289

În scrierile unui eremit se face întotdeauna auzit și ceva din ecoul pustiului, ceva din șoaptele singurătății și din privirea precaută aruncată în jur; din cuvintele lui cele mai apăsate, ba chiar din strigătul lui continuă să răzbată un nou mod, mai periculos, de tăcere, de tănuire. Cine a stat singur an de an, zi și noapte, sfădindu-se într-un dialog intim cu sufletul său, iar în schimnicia grotei lui – care poate fi un labirint, dar și o mină de aur – s-a transformat într-un urs de peșteră sau într-un căutător de comori sau într-un balaur, paznic al tezaurului, acela are idei ce capătă până la urmă și ele o culoare crepusculară caracteristică, un iz de mucegai, specific adâncimilor închise, un aspect respingător și un aer necomunicativ, care trimite un suflu glacial spre orice trecător. Sihastrul nu crede că un filozof – presupunând că un filozof a fost întotdeauna mai întâi un sihastru – și-a exprimat

---

1. Cf. nota de la fragm. 26.

vreodată în cărți ultimele și autenticele lui opinii: oare nu scriem cărți tocmai pentru a ascunde ceea ce vrem să păstrăm tainic în noi? – Da, sihastrul va avea dubii că un filozof *poate* avea de fapt „opinii ultime și autentice“ și se va întreba dacă nu cumva, la el, îndărățul fiecărei peșteri se află sau ar trebui să se afle o altă peșteră, mai adâncă – o lume mai întinsă, mai străină și mai bogată dincolo de suprafață, un străfund în spatele fiecărui afund, al fiecărei „fundamentări“. Orice filozofie este o filozofie de suprafață – iată judecata sihastrului: „Este ceva arbitrar în faptul că filozoful s-a oprit *aici*, a privit înapoia lui și în juru-i, că n-a săpat mai adânc și a pus deoparte hârlețul – aici apare și suspiciunea.“ Orice filozofie mai *ascunde* o filozofie; orice opinie este totodată o ascunzătoare, orice cuvânt e și o mască.

290

Orice gânditor profund se teme mai mult că este înțeles decât că e-nțeles greșit. În ultimul caz are de suferit, pesemne, vanitatea lui; în primul însă, inima lui, care repetă continuu, plină de compasiune: „Ah, de ce vreți să vă fie și *vouă* la fel de greu ca mie?“

291

Omul, un animal complicat, mincinos, artificial și impenetrabil, înfricoșător pentru celelalte animale nu atât prin forță, cât prin viclenie și istețime, a inventat conștiința curată spre a se bucura în fine de *simplitatea* sufletului său; iar întreaga morală este o prelungită și îndrăzneată falsificare, grație căreia contemplarea sufletului poate deveni cu adevărat sursa desfătării noastre. Din acest punct de vedere, în conceptul de „artă“ își găsesc locul, pesemne, mult mai multe lucruri decât se crede îndeobște.

292

Un filozof este un om care trăiește, vede, aude, are suspiciuni, speră și visează în permanență lucruri extraordinare; parcă-i trăsnet de propriile gânduri, ce-i vin din toate părțile, din afară, de sus și de jos, ca niște întâmplări care tocmai *pe el* îl țintesc; poate că este el însuși o furtună rămasă încărcată de fulgere noi; un om funest în jurul căruia totul bubuie, mormăie și se crapă înspăimântător. Un filozof, ah, e o ființă care adesea fuge și se teme de sine – dar este prea curios, ca să nu „revină la el însuși“ fără-ncetare...

293

Un bărbat care spune: „Îmi place asta, mi-o însușesc, vreau s-o protejez și s-o apăr de toată lumea“; un bărbat capabil să susțină o cauză, să aplice o decizie, să rămână credincios unei idei, să păstreze o femeie, să pedepsească și să înfrângă vreun insolent; un bărbat care știe să fie mândru și să folosească sabia și căruia i se supun de bunăvoie, atașându-i-se în mod natural, oamenii slabi, suferinzi, asupriți, sau chiar animalele, pe scurt, un bărbat ce s-a născut *stăpân* – ei bine, dacă un asemenea bărbat e cuprins de milă, compasiunea *asta* valorează ceva! Dar cât contează mila celor care suferă? Sau a acelor care chiar predică mila? Întâlnim astăzi aproape pretutindeni în Europa o maladivă sensibilitate și susceptibilitate față de durere, precum și o dezgustătoare tânguială incontinentă, o efeminare ce ar dori să se împoțoneze cu religia și cu fleacuri filozofice pentru a-și da importanță – întâlnim un veritabil cult al suferinței. Am impresia că *lipsa de bărbăție* a ceea ce în asemenea medii exaltate este botezat cu numele de „milă“ sare întotdeauna în ochi de la început. – Trebuie să anatimizăm energic și serios acest prost-gust de dată recentă; iar eu doresc în fine ca, spre a combate așa ceva, oamenii să-și pună la gât și în dreptul

inimii amuleta protectoare numită *gai saber* – „știința voioasă“, ca să lămuresc această expresie pentru germani.

294

Viciul olimpien. – În pofida aceluia filozof care, ca un englez autentic, a căutat să calomnieze râsul în fața tuturor gânditorilor – „râsul este o gravă infirmitate a naturii umane, o boală pe care orice minte reflexivă va năzui s-o înfrângă“ (Hobbes) –, mi-aș îngădui chiar să stabilesc o ierarhie a filozofilor în funcție de calitatea râsului lor, ajungând până la cei care sunt capabili de râsete *de aur*. Iar dacă admitem că și zeii filozofează, supoziție spre care m-a împins o serie de raționamente, nu mă îndoiesc că ei știu totodată să râdă într-un mod nou și supraomenesc – și pe spezele tuturor lucrurilor serioase! Zeii au chef de zeflema: se pare că nu sunt în stare să renunțe la râs nici măcar în timpul unor activități sacre.

295

Geniul inimii, pe care-l posedă acel mare necunoscut, zeul ispititor, seducătorul înnăscut al conștiințelor, al cărui glas știe să coboare până-n infernul fiecărui suflet și ale cărui cuvinte și priviri sunt, toate, conduse de mobilul ascuns al ademenirii, un maestru în arta de a nu apărea așa cum este, pentru a-i forța *o dată în plus* pe cei ce-l urmează să-i stea aproape și să se ia după el într-un mod tot mai sincer și mai devotat; geniul inimii, care-i reduce la tăcere și-i deprinde să-i asculte pe toți gălăgioșii plini de sine, cel care netezește sufletele aspre, dându-le să încerce o dorință nouă – aceea de a sta liniștite precum o oglindă, pentru a se reflecta în ele adâncul cerului; geniul inimii, care învață mâna stângace și prea grăbită cum să ezite și să apuce mai delicat, el, care descoperă sub stratul de gheață gros și opac comoara tănuită și uitată, stropul de bunătate și dulce spiritualitate, fiind o baghetă fermecată

pentru fiecare grăunte de aur ce a stat multă vreme îngropat în temnița plină de nămol și nisip; geniul inimii, după a cărui atingere oricine pleacă mai departe îmbogățit, fără a fi fost însă binecuvântat cu daruri surprinzătoare – de parcă ar fi primit drept gratificare povara binelui altcuiva –, ci mai bogat în sine însuși, mai proaspăt decât înainte, înmugurit sub adierea iscoditoare a zefirului, mai nesigur poate, mai tandru, mai fragil și sfârâmicios, dar plin de speranțe nenumite încă, revărsându-se într-o voință nouă și retrăgându-se sub forța unei noi nemulțumiri... însă ce fac eu, prieteni? Despre cine vă vorbesc? Am uitat de mine atât de mult încât nu v-am spus nici măcar numele lui? Doar dacă n-ați ghicit deja singuri cine este acest spirit și zeu discutabil, care vrea să fie *lăudat* într-o asemenea manieră. Pentru că, așa cum i se întâmplă oricărui om care din cea mai fragedă copilărie a fost mereu pe drumuri și printre străini, și mie mi-au ieșit în cale o mulțime de spirite ciudate și periculoase; dar înaintea tuturor l-am întâlnit mereu pe cel despre care tocmai v-am vorbit, și anume pe nimeni altul decât pe zeul *Dionysos*, marele zeu ambiguu și ispititor, căruia, după cum știți, i-am oferit cândva ca *jertfă*, în deplin secret și cu toată venerația, primele mele roade – și am impresia că eu sunt ultimul care i-a adus un sacrificiu: căci n-am găsit pe nimeni care să fi înțeles ce am făcut atunci¹. Între timp, despre filozofia acestui zeu am învățat multe, prea multe lucruri, trecute din gură-n gură, așa cum am mai spus – eu, ultimul discipol și inițiat al zeului *Dionysos*: fie-mi oare îngăduit, în sfârșit, să încep prin a vă da să încercați, prieteni, un pic din această filozofie, în măsura în care mi se va permite? Cu o jumătate de glas, așa cum se cade: fiindcă aici este vorba despre diverse lucruri oculte, noi, neobișnuite, stranii și neliniștitoare. Faptul că *Dionysos* este

---

1. Lucrea de tinerețe intitulată *Nașterea tragediei din spiritul muzicii* (1872).

filozof și că, prin urmare, zeii înșiși filozofează mi se pare deja o noutate care comportă riscuri și ar putea trezi neîncredere tocmai printre filozofi – printre voi, prieteni, ea întâmpină deja o opoziție mai mică, exceptând situația în care vine prea târziu și în momentul nepotrivit: căci astăzi, după cum mi s-a vădit mie, nu vă mai place să credeți în Dumnezeu și în zei. Eventual, chiar faptul că trebuie să merg, cu franchețea povestirii mele, mai departe decât a fost pe placul tabieturilor voastre dintotdeauna! Negreșit, în astfel de dialoguri zeul în discuție a mers mai departe, mult mai departe, fiind mereu cu mulți pași înaintea mea... Iar dacă mi-ar fi permis, eu i-aș atribui – conform obiceiului oamenilor – epitete frumoase și solemne, pline de fast și virtute, ridicându-i în slăvi curajul de a cerceta și de a descoperi, onestitatea îndrăznească, sinceritatea și dragostea de înțelepciune. Un asemenea zeu nu știe ce să facă însă cu toate aceste fleacuri onorabile și pompoase. „Păstrează-le pentru tine și semenii tăi sau pentru cine mai are nevoie de ele!“ ar zice el. „Eu n-am nici un motiv să-mi acopăr goliciunea!“ De unde ne dăm seama că acestui tip de divinitate și de filozof probabil îi lipsește rușinea? – Așa mi-a spus el odată: „În anumite împrejurări îi iubesc pe oameni – și a făcut aluzie la Ariadna, care era de față: pentru mine omul este un animal agreabil, viteaz și inventiv, care n-are egal pe pământ și se descurcă încă în orice labirint. Eu îi vreau binele: mă gândesc adesea cum să-l fac să progreseze și să devină mai puternic, mai rău și mai profund decât este.“ – „Mai puternic, mai rău și mai profund?“ , l-am întrebat eu speriat. „Da – a repetat el –, mai puternic, mai rău și mai profund; și mai frumos“ – iar aici zeul ispititor a zâmbit alcionic¹, de parcă ar fi făcut un compliment încântător. De unde se vede

---

1. În sensul de „calm, senin, împăcat“. Alcionul era o pasăre marină mitică, despre care se credea că alungă vântul de pe mare. „Zilele alcioniene“ erau cele de dinainte și după solstițiul de iarnă, când marea este liniștită, fiindcă această pasăre tocmai și-ar pregăti cuibul.

treaba că acestui zeu nu-i lipsește doar rușinea; și că avem în general motive serioase să presupunem că în unele privințe toți zeii ar putea să învețe de la noi, oamenii. Noi, oamenii, suntem... mai umani...

296

Ah, totuși ce ați ajuns voi, gândurile mele scrise și zugrăvite! N-a trecut mult de când erați încă atât de pestrițe, de tinere și de malițioase, așa de pline de țepi și de arome secrete, încât mă făceați să strănut și să râd – iar acum? Deja v-ați dezbărat de noutatea voastră și mă tem că unele dintre voi sunt pregătite să se transforme în adevăruri; încă de-acum ele au aerul că sunt atât de nemuritoare și de anoste, de o înduioșătoare onestitate! Dar a fost vreodată altfel? Noi, mandarinii cu penel chinezesc, noi, care eternizăm lucrurile ce *se lasă* scrise, singurele pe care suntem în stare să le reproducem, ce mai putem copia și picta oare după un model sau altul? Ah, întotdeauna numai ceea ce dă să se ofilească și începe să-și piardă parfumul! Ah, mereu doar furtuni ce se duc istovite sau veștede sentimente târzii! Ah, nimic altceva decât păsări rătăcite și obosite de zbor, care se lasă prinse acum cu mâna – cu mâna *noastră!* Noi immortalizăm ceea ce nu mai poate trăi și zbura, numai lucruri epuizate și putrede. Voi, gândurile mele scrise și zugrăvite, *după-amiaza* voastră este singura pentru care mai am culori, o cromatică diversă eventual, o mulțime de dezmierdări pestrițe și cincizeci de nuanțe de galben și de brun și de verde și de roșu – însă din toate acestea nimeni nu va putea ghici cum ați arătat în dimineața voastră, voi, neașteptate scânteii și miracole ale singurătății mele, voi, bătrânele și iubitele și *răutăcioasele* mele gânduri!

Din munți înalți

Epodă

O, miez al vieții! Timp de sărbători!
O, grădina mea cu flori!
Noroc și pândă, iscodiri din zori,
Tânjesc de dor de prieteni, stau deștept,
Pe unde-umblați? Veniți! V-aștept! V-aștept!

Ghețarul nu s-a-mpodobit lucind
Doar pentru voi cu trandafiri?
Pe voi vă caută râul și subțiri,
Și nori, și vânt, se-alungă-n cer cu jind
Să fie primii ce vă văd venind.

Doar pentru voi întins-am masa mea!
Cine stă-n ceruri de stele?
Nu-i marea de abis lângă ele?
Regatu-mi... e mai larg al altcuiva?
Și mierea – mi-a gustat-o cineva?...

Vă iată, prieteni! Dar, vai, nu sunt eu
Cel căutat aici de voi?
Strigați măcar, în loc să dați 'napoi!
Nu-s eu? Nu-i mâna, chipul, pasul meu?
Și ce vă sunt, prieteni, nu-s tot eu?

Am fost un altul? Mie chiar străin?
De mine însumi încolțit?
Luptând în contra mea, de neoprit?
Un om ce-și este lui dușman deplin,
Prin triumful lui învins, cu răni, cu chin.

Loc el să-și fi ales – pe cel mai rece?
Și oare cum de-a adăstat
Ca urșii,-n alb pustiu și înghețat?
Uitat-a om și Domn, rugă și-ocări
Și fantomatic printre ghețuri trece?

— Dragi prieteni vechi! Vedeți? Cum ați pălit!
Plini de iubire și frică!
Hai plecați, nu-i de voi, nu port pică.
Prins de ghețari și stâncă-a trebuit
Să fiu ca vânătorul iscusit.

Crud vânător am fost! Priviți ce arc
Întins vibrează pregătit!
Doar cel mai tare-l ține ațintit!
Dar vai de voi săgeata de-o descarc
E moartea-n ea, fugiți-mi de sub arc!

Ați și plecat? O, suflet, e de-ajuns,
Păstrează-ți nădejdea și-apoi
Deschide ușa prietenilor noi!
Cei vechi se duc. Uitarea i-a ascuns!
Ieri tânăr, azi mai tânăr am ajuns.

Cum ne scria nădejdea la un loc...
Dar semnele-s greu de citit:
Le-a scris cândva iubirea. Au pălit?
Iar pergamentul nu-l ating deloc
Ca să nu se fărâme, ars de foc.

Nu-s prieteni, sunt – cum să mai zic cu rost –
Fantoma prietenilor doar
Ce-n geam și-n suflet bate noaptea, rar,
Și mi se uită-n ochi: „Noi să fi fost?”
O, vorbă veștedă, tu roză-ai fost!
O, doruri tinerești, m-am înșelat!
Pe cei de care mi-a fost dor
Drept gemeni i-am ales, părea ușor,
De fapt îmbătrâneau, ne-am separat:
Doar preschimbat rămâi îngemănat.
O, miez al vieții! Noi fervori!
O, grădina mea cu flori!
Noroc și pândă, iscodiri din zori!
Tânjesc de dor de prieteni, stau deștept,
Vreau prieteni noi! Veniți! V-aștept! V-aștept!

*

E cântul gata – în gură-mi se stingea
Chiar dulcele strigăt de dor.
La timp sosi un prieten vrăjitor,
Un prieten de-amiază – ce-l mai vestează?
Era miez de zi. Unu – doi devenea...
Să celebrăm în doi izbânda bună,
A serbărilor serbare:
E Zarathustra, oaspete de-onoare!
Cortina rea s-a rupt și răs răsună,
Lumină și-ntuneric se cunună...

CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i>	5
Cuvânt înainte	7
I. Despre prejudecățile filozofilor	13
II. Spiritul liber	39
III. Firea religioasă	63
IV. Aforisme și interludii	83
V. Despre istoria naturală a moralei	103
VI. Noi, învățații	129
VII. Virtuțile noastre	150
VIII. Popoare și patrii	180
IX. Ce înseamnă aristocratic?	208
<i>Din munți înalți. Epodă</i>	244